

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

LXIV заседание, четвъртъкъ, 18 юлий 1902 г.

(Отворено въ 2 ч. и 30 м. слѣдъ пладнѣ подѣ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. А. Франгя.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се отваря.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретеръ М. Доспатски: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: М. Абаджиевъ, С. С. Бобчевъ, А. Буровъ, И. Воденчаровъ, Д. Вълчевъ, И. Гешовъ, К. Диловски, В. Димчевъ, Г. Згуревъ, Д. Икономидисъ, П. Калинковъ, А. Каназирски, О. Кечели, Б. Кръстевъ, П. Марковъ, М. Милевъ, Г. Пеневъ, В. Поповъ, Вен. Поповъ, А. Самоковлийски, В. Стаменовъ, Т. Теодоровъ, Д. Яблански и Б. Якововъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 178 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 24 души. Има законното число народни прѣдставители — засѣданието продължава.

Постъпило е едно запитване отъ Ескиджумайския народенъ прѣдставителъ г. Досевъ до г. Министра на Народното Просвѣщение, което, съгласно чл. 62 отъ вътрѣшния правилникъ, г. секретарьтъ ще прочете.

Секретаръ М. Доспатски: (Чете.)

„Запитване

къмъ г. Министра на Народното Просвѣщение отъ Ескиджумайския народенъ прѣдставителъ К. Досевъ.

Безспорно е, че учителътъ, особено народниятъ, било въ училището, било вънъ отъ него, съ своето безукорно поведение трѣбва да служи за примѣръ всѣкому.

Това поведение му се вмѣнява въ длъжностъ отъ положението му, като служител на народната просвѣта и възпитател на бѣдъщитѣ граждани. И всѣко дѣйствиe на учителя, несъмнѣтелно съ длъжността

му, го прави невъзможенъ като такъвъ, защото такъвото негови дѣйствия иматъ за резултатъ не просвѣта и възпитание, а развратъ.

Тази истина, види се, е непозната за Шуменския народенъ учителъ г. Никола Стойновъ, който, като забравилъ че е такъвъ, а още и религиозенъ възпитателъ въ училището, въпрѣки тази свои длъжностъ, е ималъ неблагоприятната смѣлостъ да се явява публично и печатно проповѣдникъ на безбожието и по единъ най-недостойнъ начинъ оскърбява религиознитѣ чувства на ония граждани, на гърба на които живѣе. Съ една своя дописка, напечатана въ брой 5 на в. „Изгрѣвъ“, отъ 6 априлий т. г., този своего рода възпитателъ, като възстава съ единъ най-дързкъ и необузданъ езикъ противъ всички шуменски граждани, участвуващи въ митинга, който имаше за цѣль протестиране противъ рѣкополагането на Фирмилиана, и слѣдъ като ги кичи съ епитетитѣ: „политически и морални банкроти“, „утайка на най-развалено и въвонѣло партизанство“, „Дуранкулашки касани“, „акробати“ и пр. и пр., е отишълъ дотамъ, щото безъ срамъ и стѣснение е наръкълъ вѣрата на гражданитѣ, въ името на която сж се събрали да протестиратъ, фалирала вѣра и че не за попове и владици би трѣбвало да се борятъ, а отъ тѣхъ да се отърватъ.

Ето нѣколко пасажа отъ дописката: „Всичко банкрутирало политически и морално, всичко що е тѣпкало правдинитѣ и свободитѣ народни на нещастна България, която обичатъ да наричатъ „свободна“, всичко което е душило и е готово винаги да души свободната мисль и свободната дѣятелностъ на народния будителъ — утайка на най-развалено и въвонѣло партизанство, бѣше се стекло днесъ...“ „Патриотизмътъ и вѣрата — една фалирала вѣра, — ето послѣдното при-

бъжище на банкрутиралитѣ по всичкитѣ линии партизани... „Що се касае до нуждата отъ единъ владика или попъ, билъ той сѣрбинъ, българинъ или грѣкъ, нуждата отъ единъ човѣкъ или учрѣждение, което да заблуждава...“ „И ако намъ се падне честъ, да подкрѣпимъ и насърчимъ морално Скопския страдалецъ, то ще бжде за да му кажемъ да се избави първомъ отъ всѣкакви попове, не само ненужни, но и врѣдни за него, и които, като каста, винаги сж били съ душманитѣ народни...“

Това сж думи, излѣзли изъ подъ перото на народенъ учителъ, възпитателъ на шуменскитѣ български дѣца, и думи на единъ служителъ на народното просвѣщение.

Прочее, питамъ г. Министра на Народното Просвѣщение, чель ли е тази дописка въ в. „Изгрѣвъ“ и има ли свѣдѣние въобще за прѣстѣпната дѣятелностъ на учителя Стойновъ, достойна за единъ уличенъ, но не и за единъ народенъ учителъ, който трѣбва да учи дѣцата на „Законъ Божий“, а не и да проповѣдва безбожие и да ругае вѣрующитѣ, само защото сж имали доблестта на добри граждани, да отстояватъ своитѣ религиозни права по единъ толкова сѣдобносенъ за народа ни черковенъ въпросъ, какъвто бѣ Фирмилиановиятъ?

Ако е чель дописката и знае всичко това, то вземалъ ли е нѣкакви мѣрки противъ този господинъ и какви?

Не мисли ли г. министърътъ, че е врѣме вече да прѣчисти учителското съсловие отъ такива учители, които не просвѣщаватъ, а развращаватъ дѣцата и юношитѣ?

Гр. София, 17 юлий 1902 г.

Съ почитание: Ескиджумайски народенъ прѣдставителъ К. Досевъ.

Министъръ Х. Тодоровъ: На това запитване ще отговоря въ опрѣдѣления срокъ.

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Пристѣпие къмъ дневния редъ.

На първо мѣсто имаме доклада на бюджетопроекта за разходитѣ по Министерството на Народното Просвѣщение.

Докладчикътъ г. Шоповъ има думата.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Министерство на Народното Просвѣщение.

Глава I.

Разходи за личния съставъ.

§ 1. За съдържане на личния съставъ въ централното управление и въ подвѣдомственитѣ му учрѣждения.

а) Централно управление.

За 5 м.	За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На лични
1	1	Министъръ	6.250	8.750	15.000	15.000
2	2	Началници	4.300	6.020	5.160	10.320
2	2	Главни инспектори	4.300	6.020	5.160	10.320
2	2	Старши подначалници	3.000	4.200	3.600	7.200

За 5 м.		За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На денежи
1	1	Младши поднач. I степенъ		1.300	1.20	3.120	3.120
1	1	„ „ II „		1.100	1.540	2.640	2.640
—	1	„ „ „ „		—	1.540	2.640	1.540
1	1	Счетоводитель		1.725	2.415	4.140	4.140
2	2	Помощници на счетоводи- теля		2.200	3.080	2.640	5.280
1	1	Архиваръ - библиотекаръ- экономъ		1.100	1.540	2.640	2.640
1	1	Помощникъ-архиваря		675	945	1.620	1.620
1	1	Регистраторъ		875	1.225	2.100	2.100
1	1	Помощникъ-регистратора		675	945	1.620	1.620
—	—	За писари, литографъ и разсилни		8.500	11.900	—	20.400

б) Учебни заведения и пансионъ.

Висше училище.

1	1	Ректоръ	2.500	3.500	6.000	} 6.600
—	—	На сѣщия прѣдставителни	250	350	600	
12	12	Редовни професори	30.000	42.000	6.000	72.000
—	1	Редовенъ професоръ	—	3.500	6.000	3.500
6	6	Извънредни професори	12.900	18.060	5.160	30.900
—	1	Извънреденъ професоръ	—	3.010	5.160	3.010
12	12	Доценти	20.700	28.980	4.140	49.680
—	—	За хонорувани доценти	6.250	8.750	—	15.000
—	2	Лектори — I-степ. класни учители	—	4.900	4.200	4.900
—	1	Лекторъ — II-степ. класенъ учителъ	—	2.016	3.456	2.016
—	5	Асистенти — III-степенни класни учители	—	8.400	2.880	8.400
3	3	Асистенти	2.625	3.675	2.100	6.800
1	1	Лаборантъ — III-степененъ класенъ учителъ	1.200	1.680	2.880	2.880
1	1	Препараторъ	1.500	2.100	3.600	3.600
1	1	Помощникъ-препаратора	775	1.085	1.800	1.800
1	1	Кустусъ-препараторъ	775	1.225	2.100	2.100
1	1	Библиотекаръ	1.400	1.960	3.360	3.360
1	1	Помощникъ-библиотекаря	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Дежуренъ въ библиотеката	375	525	900	900
1	1	Секретаръ-счетоводителъ	1.300	1.820	3.120	3.120
1	1	Архиваръ-регистраторъ	675	945	1.620	1.620
—	—	Писари и литографъ	2.000	2.800	—	4.800
—	—	Прислуга и възнагражде- ние на семинаритѣ	5.625	7.875	—	13.500
1	1	Градинарь	1.000	1.400	2.400	2.400
—	1	Волнонаемъ учителъ	—	1.225	2.100	1.225
1	1	Помощникъ-градинаря	450	630	1.080	1.080
1	1	Постояненъ работникъ въ градината	375	525	900	900
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	200	280	480	460

Софийска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	2.000	2.800	4.800	4.800
20	20	Първостепенни учители	35.000	49.000	4.200	84.000
3	—	„ „ „ „	5.200	—	4.200	5.200
9	9	Второстепенни „ „	12.960	18.144	3.456	31.104
1	—	Второстепененъ учителъ	1.440	—	3.456	1.440
11	11	Третостепенни учители	13.200	18.480	2.880	31.680
6	—	„ „ „ „	6.000	—	2.880	6.000
14	14	Новоназначени „ „	13.650	19.110	2.340	32.760
1	1	Волнонаемъ учителъ	1.750	2.450	4.200	4.200
2	2	Волнонаемни учители	1.750	2.450	2.100	4.200
1	1	Волнонаемъ учителъ	675	945	1.620	1.620
1	1	„ „ „ „	550	770	1.320	1.320
2	—	Волнонаемни учители	1.750	—	2.100	1.750
1	—	Волнонаемъ учителъ	875	—	2.100	875
1	—	„ „ „ „	650	—	1.560	650
1	—	„ „ „ „	750	—	1.500	750
1	1	Секретаръ	675	945	1.620	1.620
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	200	280	480	450
—	—	Прислуга	3.500	4.900	—	8.400

Пловдивска мъжка гимназия.

За 5 м.	За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На вонччи
1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
12	12	Първостепенни учители . .	19.500	27.300	3.900	46.800
10	10	Второстепенни "	13.000	18.200	3.120	31.200
8	8	Третостепенни "	8.800	12.320	2.640	21.120
4	4	Новоназначени "	3.500	4.900	2.100	8.400
2	2	Волнонаемни "	1.750	2.450	2.100	4.200
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" " "	625	875	1.500	1.500
1	1	" " "	450	630	1.080	1.080
1	1	Писаръ	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.750	2.450	—	4.200
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Търновска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
7	7	Първостепенни учители . .	11.375	15.925	3.900	21.300
9	9	Второстепенни "	11.700	16.380	3.120	28.080
7	7	Третостепенни "	7.700	10.780	2.640	18.400
1	1	Новоназначенъ учителъ . .	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Волнонаемнъ "	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" " "	775	1.085	1.860	1.860
1	1	" " "	615	903	1.545	1.548
1	1	" " "	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.860	2.604	—	4.464
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Русенска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
11	11	Първостепенни учители . .	17.875	25.025	3.900	42.900
3	3	Второстепенни "	3.900	5.460	3.120	9.360
7	7	Третостепенни "	7.700	10.780	2.640	18.480
2	2	Волнонаемни "	3.250	4.550	3.900	7.800
7	7	Новоназначени "	6.125	8.575	2.100	14.700
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" " "	750	1.050	1.800	1.800
1	1	Писаръ	475	665	1.140	1.140
1	1	Огняръ-машинистъ за цен- тралното отопление . . .	550	770	1.320	1.320
—	—	Прислуга	2.250	3.150	—	5.400
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Габровска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
6	6	Първостепенни учители . .	9.750	13.650	3.900	23.400
4	4	Второстепенни "	5.200	7.280	3.120	12.480
7	7	Третостепенни "	7.700	10.780	2.640	18.480
4	4	Новоназначени "	3.500	4.900	2.100	8.400
2	2	Волнонаемни "	1.350	1.890	1.620	3.240
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	875	1.225	2.100	1.100
—	—	Прислуга	900	1.260	—	2.160

Сливска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
6	6	Първостепенни учители . .	9.750	13.650	3.900	23.400
4	4	Второстепенни "	5.200	7.280	3.120	12.480
10	10	Третостепенни "	11.000	15.400	2.640	26.400
4	4	Новоназначени "	3.500	4.900	2.100	8.400
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" " "	500	700	1.200	1.200
1	1	" " "	440	616	1.056	1.056
—	—	Прислуга	1.900	1.666	—	2.856

Варненска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
8	8	Първостепенни учители . .	13.000	18.200	3.900	31.200
6	6	Второстепенни "	7.800	10.920	3.120	18.720
7	7	Третостепенни "	7.700	10.780	2.640	18.480

За 5 м.	За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На вонччи
7	7	Новоназначени учители . .	6.125	8.575	2.100	14.700
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	1.395	1.953	3.848	3.848
1	1	" " "	1.300	1.820	3.120	3.120
2	2	Волнонаемни учители . . .	1.750	2.450	2.100	4.200
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" " "	650	910	1.560	1.560
—	—	Прислуга	1.200	1.680	—	2.880
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Видинска мъжка гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
3	3	Първостепенни учители . .	4.875	6.825	3.900	11.700
3	3	Второстепенни "	3.900	5.460	3.120	9.360
4	4	Третостепенни "	4.400	6.160	2.640	10.560
5	5	Новоназначени "	4.375	6.125	2.100	10.500
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" " "	625	875	1.500	1.500
1	1	Писаръ	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.000	1.414	—	2.424

Софийска дѣвическа гимназия.

1	1	Директоръ	1.950	2.730	4.680	4.680
19	19	Първостепенни учители . .	33.500	46.800	4.200	79.800
1	1	Първостепеннъ учителъ . .	1.750	—	4.200	1.750
6	6	Второстепенни учители . .	8.640	12.096	3.456	20.736
5	5	Третостепенни "	6.000	8.400	2.880	14.400
4	4	Новоназначени "	3.900	5.460	2.340	9.360
4	4	Волнонаемни "	3.500	4.900	2.100	8.400
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	750	1.050	1.800	1.800
2	2	Волнонаемни учители . . .	1.550	2.170	1.860	3.720
2	2	" " "	1.350	1.890	1.620	3.240
2	2	" " "	1.250	1.750	1.500	3.000
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	700	980	1.680	1.680
1	1	Писаръ	625	875	1.500	1.500
—	—	Прислуга	2.735	3.829	—	6.564
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	200	280	480	480

Пловдивска дѣвическа гимназия.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
5	5	Първостепенни учители . .	8.125	11.375	3.900	19.500
4	4	Второстепенни "	5.200	7.280	3.120	12.480
5	5	Третостепенни "	5.500	7.700	2.640	13.200
1	1	Третостепеннъ учителъ . .	1.100	—	2.640	1.100
2	2	Новоназначени учители . .	1.750	2.450	2.100	4.200
3	3	Волнонаемни "	2.625	3.675	2.100	6.300
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	1.300	1.820	3.120	3.120
1	1	" " "	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" " "	675	945	1.620	1.620
1	1	Писаръ	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.000	1.400	—	2.400
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Търновска дѣвическа гимназия.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
3	3	Първостепенни учители . .	4.875	6.825	3.900	11.700
10	10	Второстепенни "	13.000	18.200	3.120	31.200
2	2	Третостепенни "	2.200	3.080	2.640	5.280
1	1	Новоназначенъ учителъ . .	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Волнонаемнъ "	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" " "	700	980	1.680	1.680
1	1	" " "	800	1.120	1.920	1.920
1	1	" " "	775	1.085	1.860	1.860
1	1	" " "	675	945	1.620	1.620
1	1	Волнонаемнъ учителъ . . .	625	875	1.500	1.500
1	1	" " "	660	924	1.584	1.584
1	1	" " "	605	847	1.452	1.452
1	1	" " "	475	665	1.140	1.140
—	—	Прислуга	825	1.155	—	1.980
—	—	Възнаграждение на лѣкаръ	150	210	360	360

Варненска дъвическа гимназия.

{ За 5 м. За 7 м. }			За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На всички
1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
7	7	Първостепенни учители	11.375	15.925	3.900	27.300
4	4	Второстепенни "	5.200	7.280	3.120	12.480
3	3	Третостепенни "	3.300	4.620	2.640	7.920
2	2	Волнонаемни "	1.750	2.450	2.100	4.200
2	2	" "	1.550	2.170	1.860	3.720
3	3	" "	2.025	2.835	1.620	4.860
2	2	" "	1.100	1.540	1.320	2.640
1	1	Волнонаемнъ учителъ	805	1.127	1.932	1.932
1	1	" "	625	875	1.500	1.500
1	1	" "	595	833	1.428	1.428
1	1	" "	560	784	1.344	1.344
1	1	Огняръ-машинистъ за цент- ралното отопление	510	714	1.224	1.224
—	—	Прислуга	1.100	1.540	—	2.640
—	—	Възнаграждение на дъкарь за гимназията и пан- сиона	150	350	600	600

Старозагорска дъвическа гимназия.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
5	5	Първостепенни учители	8.125	11.375	3.900	19.500
6	6	Второстепенни "	7.800	10.920	3.120	18.720
5	5	Третостепенни "	5.500	7.700	2.640	13.200
1	1	Новоназначенъ учителъ	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Волнонаемнъ "	1.625	2.275	3.900	3.900
1	1	" "	675	945	1.620	1.620
1	1	" "	775	1.085	1.860	1.860
2	2	Волнонаемни учители	1.250	1.750	1.500	3.000
3	3	" "	1.650	2.310	1.320	3.960
1	1	Писаръ	550	770	1.320	1.320
—	—	Прислуга	825	1.155	—	1.980
—	—	Възнаграждение на дъкарь	150	210	360	360

Ломско педагогическо, трикласно и образцово училище.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
3	3	Първостепенни учители	4.875	6.825	3.900	11.700
4	4	Второстепенни "	5.200	7.280	3.120	12.480
3	3	Третостепенни "	3.300	4.620	2.640	7.920
4	4	Новоназначени "	3.500	4.900	2.100	8.400
2	2	Волнонаемни "	1.750	2.450	2.100	4.200
1	1	Волнонаемнъ учителъ	1.395	1.953	3.348	3.348
1	1	" "	675	945	1.620	1.620
1	1	Врѣменнъ "	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Образцовъ учителъ	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" "	725	1.015	1.740	1.740
1	1	" "	800	1.120	1.920	1.920
1	1	" "	475	665	1.140	1.140
1	1	Писаръ	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.000	1.400	—	2.400

Кюстендилско педагогическо, трикласно и образцово училище.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
4	4	Първостепенни учители	6.500	9.100	3.900	15.600
7	7	Второстепенни "	9.100	12.740	3.120	21.840
3	3	Третостепенни "	3.300	4.620	2.640	7.920
4	4	Новоназначени "	3.500	4.900	2.100	8.400
1	1	Волнонаемнъ учителъ	1.395	1.953	3.348	3.348
1	1	" "	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" "	845	1.183	2.028	2.028
1	1	" "	775	1.085	1.860	1.860
1	1	" "	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" "	675	945	1.620	1.620
1	1	" "	550	770	1.320	1.320
1	1	Образцовъ учителъ	725	1.015	1.740	1.740
1	1	Писаръ	500	700	1.200	1.200
—	—	Прислуга	1.165	1.631	—	2.796

Силистренско педагогическо, трикласно и образцово училище.

За 5 м.	За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На всички
1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
1	1	Първостепененъ учителъ	1.625	2.275	3.900	3.900
5	5	Второстепенни учители	6.500	9.100	3.120	15.600
3	3	Третостепенни учители	3.300	4.620	2.640	7.920
1	1	Новоназначенъ учителъ	875	1.225	2.100	2.100
1	1	Волнонаемнъ "	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" "	800	1.120	1.920	1.920
1	1	" "	825	1.155	1.980	1.980
3	3	Волнонаемни учители	2.025	2.835	1.620	4.860
2	2	" "	1.520	2.128	1.824	3.648
1	1	Писаръ	550	770	1.320	1.320
—	—	Прислуга	1.000	1.400	—	2.400

Казанлъжско педагогическо, трикласно и образцово училище.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
6	6	Второстепенни учители	7.800	10.920	3.120	18.720
8	8	Третостепенни "	8.800	12.320	2.640	21.120
3	3	Новоназначени "	2.625	3.675	2.100	6.300
2	2	Волнонаемни "	1.750	2.450	2.100	4.200
3	3	" "	2.175	3.045	1.740	8.220
2	2	" "	1.200	1.680	1.440	2.880
1	1	Волнонаемнъ учителъ	1.395	1.953	3.348	3.348
1	1	" "	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" "	675	945	1.620	1.620
1	1	" "	660	924	1.584	1.584
1	1	" "	625	875	1.500	1.500
1	1	Писаръ	375	525	900	900
—	—	Прислуга	1.200	1.680	—	2.880

Шуменско педагогическо, трикласно и образцово училище.

1	1	Директоръ	1.800	2.520	4.320	4.320
2	2	Първостепенни учители	3.250	4.550	3.900	7.800
3	3	Третостепенни "	3.000	4.620	2.640	7.920
12	12	Новоназначени "	10.500	14.700	2.100	25.200
3	3	Волнонаемни "	2.625	3.675	2.100	6.300
1	1	Волнонаемнъ учителъ	750	1.050	1.800	1.800
1	1	" "	600	824	1.584	1.584
1	1	" "	650	910	1.560	1.560
1	1	Писаръ	525	735	1.260	1.260
—	—	Прислуга	1.200	1.680	—	2.880

I Софийско трикласно мъжко училище.

1	1	Първостепененъ учителъ	1.750	2.450	4.200	4.200
2	2	Второстепенни учители	2.880	4.032	3.456	6.912
3	3	Третостепенни "	3.600	5.040	2.880	8.640
2	2	Новоназначени "	1.950	2.730	2.340	4.680
2	2	Волнонаемни "	1.750	2.450	2.100	4.200
1	1	Врѣменнъ учителъ	1.100	1.540	2.640	2.640
—	—	Прислуга	1.000	1.400	—	2.400
—	—	Възнагражд. на учителя, който изпълнява директорска длъжностъ	125	175	300	300

II Софийско трикласно мъжко училище.

2	2	Първостепенни учители	3.500	4.900	4.200	8.400
5	5	Второстепенни "	7.200	10.080	3.456	17.280
7	7	Третостепенни "	8.400	11.760	2.880	20.160
2	2	Новоназначени "	1.950	2.730	2.340	4.680
1	1	Волнонаемнъ учителъ	875	1.225	2.100	2.100
1	1	" "	750	1.050	1.800	1.800
—	—	Прислуга	1.200	1.680	—	2.880
—	—	Възнаграждение за директорство	125	175	300	300

III Софийско трикласно мъжко училище.

3	3	Първостепенни учители	5.250	7.350	4.200	12.600
1	1	Второстепененъ учителъ	1.440	2.016	3.456	3.456
5	5	Третостепенни учители	6.000	8.400	2.880	14.400

учители и за учителитѣ. За да се избѣгнатъ разискванията, тъй като азъ мисля да уредя този въпросъ по законодателенъ редъ въ идущата сесия, заявявамъ ви, че и по тия два пункта бюджетопроектътъ ще остане безъ тия измѣнения, като се надѣя, че въ идущата сесия ние ще се срѣцнемъ съ тия господа, които мислятъ друго-яче, и тамъ ще се споразумѣемъ — или тѣ насъ ще убѣдятъ, или ние тѣхъ, или ще намѣримъ единъ начинъ на излизане отъ тази материя. Азъ никога не съмъ отбѣгвалъ отъ разисквания; всѣки пътъ съмъ мислилъ, че нашето управление е управление на публичното мнѣние и че трѣбва да спечелимъ туй публично мнѣние, и като мисля, че тогава ще имаме по-свободно врѣме . . . (Н. Габровски: И сега сме готови да разискваме!) Добръ! Заявявамъ, че по тия двѣ точки не ще станатъ намаленията, както бѣха прѣдвидени въ бюджетопроекта; така щото, тия господа, които ще говорятъ по тия въпроси, да иматъ това прѣдъ видъ. (Н. Габровски: Ще имаме прѣдъ видъ и Вашето намѣрение за въ бѣдѣ да го узаконите!)

Т. Влайковъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ мислѣхъ да говоря малко повече, главно по ония два пункта отъ бюджета, които сж засегнати сега и по които се говори много въ бюджетарната комисиия и се призна и тамъ, че тия измѣнения сж по форма незаконни, по сжщество несправедливи и че засѣгатъ и нацѣрбаватъ издѣно интереситѣ на учебното дѣло; но слѣдъ това заявление, което направи сега г. министърътъ, по тия точки нѣма какво да се говори и менѣ остава малко нѣщо да кажа изобщо по бюджета.

Не ще и дума, че дѣлото на народната просвѣта е една отъ най-важнитѣ задачи на държавата. Отъ това, какъ е поставено това дѣло и какви грижи и разходи употребява държавата за това дѣло, зависи отъ голѣма степенъ какъвъ ще бѣде културниятъ напредѣкъ на страната, какъвъ ще бѣде и политическиятъ напредѣкъ, а най-послѣ какво ще бѣде въобще и економическото благосъстояние на народа, на широкитѣ маси. И заслужвало би много да се говори по бюджета на народното просвѣщение, и изобщо по дѣлото на народната просвѣта, а още повече че всички почти страни на това дѣло сж болни. И тази болестъ и недѣжгавостъ на народната просвѣта не датира отъ вчера и завчера, а отъ редъ години. Тя се съзнава отъ всички. И отъ 1894 г. насамъ всѣка година се прѣдставляватъ реформи, за да се поправи това дѣло, за да се тури то въ по-добъръ редъ, но всички тия реформи, които сж приготвени и внасяни отъ министерството, ги е постигала нѣкаква зла орисница, та не сж могли да се узаконятъ. Като смѣтамъ, че и сега г. Министърътъ на Просвѣщението съзнава тия болестни страни на народното просвѣщение и че непрѣмѣнно ще внесе въ идущата сесия законопроектъ, съ който по реда, както трѣбва, съ систематически реформи, да се

подобри и поправи това учебно дѣло, а не съ случайни нѣкакви прѣдложения, каквито бѣха внесени отъ нѣкои прѣдставители, или съ такива дребни промѣни въ бюджета, мисля, за себе си поне, че засега можемъ да се избавимъ отъ дългата и почти излишна работа да говоримъ по тия болки, като оставимъ това за тогава — а вървамъ, че това трѣбва да бѣде непрѣмѣнно наесенъ, — когато ни се прѣдстави особенъ законопроектъ; тогава можемъ да говоримъ по всички тия важни и необходими реформи по учебното дѣло. Азъ едно нѣщо бихъ помолилъ г. министра. Като признавамъ и вървамъ, че той непрѣмѣнно ще се заеме съ тия реформи и ще ги внесе въ есенната сесия, азъ бихъ особено настойтелно помолилъ г. министра да приготви всичко това колкото се може по-рано и да го разпрати навсѣкѣждъ, да го публикува, да стане то достойние на печата, и всички онѣзи, които се интересуватъ и които отбиратъ отъ учебното дѣло, да могатъ своєврѣменно да го обсъждатъ и обмислятъ — понеже ще бѣде отъ голѣма, отъ капитална важностъ за страната да се обсъди то отъ всички, и всички, които се интересуватъ, да могатъ да внесатъ въ него своитѣ поправки. На, освѣнъ това, желателно и необходимо е г. министърътъ да свика даже особенъ нѣкакъвъ съборъ, или особена комисиия, отъ лица компетентни по дѣлото, отъ учители и други дѣйци, които разбиратъ отъ работитѣ на народното просвѣщение, та слѣдъ като се събератъ мнѣнията на всички компетентни, на всички интересующи се, да може да се обсъди отъ една или друга специална комисиия този законопроектъ и, така свѣршенъ, да се прѣдстави въ идущата сесия, тоже своєврѣменно, още въ началото, за да може поне единъ пътъ, най-послѣ, да се реализиратъ, да се изпълнятъ тѣзи отдавна съзнати за необходимими реформи. Това е, което изобщо ми оставаше да кажа по бюджета на народното просвѣщение, слѣдъ като се освободихъ чрѣзъ заявлението на г. министра отъ обязаността и длѣжността да говоря обширно по онѣзи точки, които, споредъ това заявление, се отгѣняватъ и поправятъ.

Г. Ежрджиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Народното образование е най-важното нѣщо, върху което народитѣ сж обръщали внимание. Самитѣ ние, българитѣ, съ досегашния си животъ сме доказали, че обичаме образованието. Не само народътъ скупомъ е харчилъ и харчи за образованието на своята младежъ и за нравственото и умственото повдигане на младежта, но отдѣлни лица сж се явявали пожертвуватели за учебното дѣло. Това е твърдѣ характерно и това доказва, че нашиятъ народъ наистина ламти къмъ образованието. Тая чѣрта е твърдѣ похвална и туй стремление е докарало това, щото нашиятъ народъ да се издигне културно доста високо и да се подобри както политически, така и економически. Наистина, економически не е достигналъ

кой-знае до каква височина, но стремлението е живо и не е чудно, че народът ни скоро ще се въздигне и економически, благодарение на просвещението и образованието. Колко народът ни е ламтълъ за своето образование се познава и от туй, дѣто въ българската конституция, чл. 78, е постановено, щото народното образование да бѣде задължително и безплатно. Значи, народният гений, стремлението на народа къмъ образование се е отпечатало и въ самия основенъ законъ на държавата, въ конституцията. Казано е буквално въ чл. 78: (Чете.) „Първоначалното учение е безплатно и задължително за вситѣ подданици на Българското Княжество.“ Това е една твърдѣ добра чѣрта, не ще стъмнѣе. Всички се радваме на това и никой не е помислилъ да му попрѣчи. Между туй фактитѣ показватъ, че тази задължителностъ, която е продиктувана въ основния ни законъ, не се е изпълнявала. Азъ ще ви прѣдстави една малка статистика, отдѣто ще се види, че отъ години народъ народътъ ни не се е подлагалъ задължително на образование. Колкото младежи отъ 6—12 години подлежатъ на първоначално учение, всички тия не постѣпватъ и не слѣдватъ. Прѣди всичко, не постѣпватъ. Отъ статистикитѣ прѣзъ миналата година е констатирано, че отъ всички подлежащи на задължително основно учение дѣца само 62% постѣпватъ въ основнитѣ училища — отъ 100 постѣпватъ само 62! То значи, едвамъ кждѣ половината — малко повече отъ половината. (П. Каравеловъ: Г-нѣ Кхрджиевъ, позволѣте да Ви посоча друго нѣщо. Убѣденъ съмъ, че отъ тия 60, 35 забравятъ да четатъ.) Това е вѣрно. — Значи, задължителността на народното образование споредъ конституцията не се изпълнява. При това азъ казахъ, че въ училище постѣпватъ 62%, но всички не свършватъ: като дойдатъ до IV отдѣление, не оставатъ всички тия постѣпили 62%, а имаме такова нѣщо, че въ IV отдѣление отъ тѣхъ оставатъ само 13.5%; постѣпватъ 62% и полека-лека отпадатъ въ II и III отдѣления, а въ IV отдѣление, като дойдатъ, само 13% оставатъ. Това е твърдѣ печално. Значи, че отъ българскитѣ младежи едвамъ 13% получаватъ основно образование. Това е твърдѣ печално, повтарямъ, и на това трѣбва и народното прѣдставителство да обърне сериозно внимание. Сега ще дойда на това, което забѣлѣжи почитаемиятъ г. Каравеловъ, че тия 13%, като свършатъ IV отдѣление, тѣ не ставатъ колкото трѣбва образовани граждани. Много отъ тѣхъ ще забравятъ всичко що сѣ учили въ първоначалнитѣ училища, защото въ него не се даватъ кой знае какви основателни свѣдѣния изъ науката. Отгорѣ и това образование, което получаватъ 13 отъ 100 дѣца, и то полека-лека отпада и дѣцата се възвръщатъ назадъ, къмъ първобитното. Въ основното училище какво се учи? Една проста грамотностъ, малко смѣтане, първоначални свѣдѣния по естественитѣ науки и нѣкои малки сръжности. Но, за голѣмо съжаление, и отъ това слѣдъ нѣколко години, когато се не повтаря, едва-

ли нѣщо остава въ ума, забрави се и ние имаме пакъ невѣжки и невѣжки. Та искамъ да кажа, че задължителността на народното образование не отива добръ и желателно е почитаемото правителство да вземе всички мѣрки, щото всички подлежащи на основно образование да постѣпватъ въ училището и, главно, да го свършватъ. Азъ даже не считамъ, че е необходимо нужно да се налагатъ наказания за неизпълнение на това. Нашиятъ народъ обича науката, но често пхти или не разбира пуждата ѝ, или даже сръдства нѣма да ѝ възприема. И тогава нека се вмѣни въ длѣжностъ на общинитѣ да отварятъ трапезарии, да подпомагатъ дѣцата, да взематъ на бѣднитѣ изъ тѣхъ обувки, царвули, както се правѣше едно врѣме, и по този начинъ да привлѣкатъ народната младежъ въ училището. Та туй едно.

Послѣ, и вѣнъ отъ това че народното образование не се прилага напълно и задължително, както туй се иска отъ конституцията, но и отъ година на година сѣ повече и повече спада у насъ образованието. За доказателство на това ще цитирамъ отъ една брошура, авторътъ на която хубаво е проникналъ, изучилъ и изслѣдвалъ работата. Прѣзъ 1894—95 г. въ България имало всичко 651.496 дѣца, момчета и момичета, които подлежали на задължително учение. Отъ тия 561.496 дѣца въ 1894—95 г. слѣдвали сѣ само 263.667 дѣца. То значи, едва половината. И тѣй, повече отъ половината български дѣца не сѣ прѣстѣпвали прага на училището прѣзъ нея година. Прѣзъ 1895—96 г. въ България е имало 609.693 дѣца, подлежащи на задължително учение, а само 260.855 сѣ били записани за ученици. Значи, пакъ повече отъ половината дѣца на народа сѣ били вѣнъ отъ училището. Прѣзъ 1896—97 г. въ отечеството ни е имало всичко 593.468 дѣца, подлежащи на задължително учение, а само 255.565 отъ тѣхъ сѣ били записани за ученици. Излиза, че пакъ повече отъ половината дѣца сѣ били вѣнъ отъ училището. Прѣзъ 1897—98 г. въ България е имало всичко 618.669 дѣца, подлежащи на задължително учение, а само 252.734 сѣ били записани за ученици. Значи, пакъ повече отъ половината български дѣца сѣ били извѣнъ училището и прѣзъ тая учебна година. Прѣзъ 1898—99 учебна година сѣ подлежали на задължително учение 518.669 дѣца, а само 258.368 дѣца сѣ записани за ученици. Слѣдователно, и прѣзъ тая година въ училищата е имало по-малко отъ половината дѣца, а не тѣй както повелява законътъ. Толкова относително изпълнението на закона за задължителността на основното учение.

Сега да видимъ, какъ намалява и числото на училищата и учителитѣ, което пакъ показва единъ назадъкъ въ народното образование. Прѣзъ 1894—95 г. е имало 3.080 основни народни училища; прѣзъ 1895—96 г. се качватъ на 3.140; прѣзъ 1896—97 г. спадатъ на 3.126; прѣзъ 1897—98 г. спадатъ на 3.111 — значи, по-долу; прѣзъ 1898—99 числото

слиза на 3.040. За четири години намалѣли сж 100 училища! Това се дължи на туй още обстоятелство, че споредъ закона, села, които иматъ по-малко отъ 40 къщи, не се допуска да иматъ свои училища, понеже не могли били да поддържатъ училището, както трѣбва, или пъкъ не могли да набавятъ на едно училище всичкитѣ му принадлежности. Именно, туй е хубавото, пъкъмъ ще помена, въ онази точка отъ предложението на г. Цанкова, дѣто се прѣпоръчва и постановява, щото и въ села по-малки отъ 40 къщи да има училища. Та тѣй училища по-малко се отварятъ и образованието отпада: намѣсто да отиваме на прѣдъ и да се отварятъ повече училища, у насъ за четири години 100 училища се изпозатворили. Това е отиване надирѣ и туй е единъ лошъ знакъ. А сжко и учителитѣ прѣди сж били повече, а сега сж по-малко. Азъ не зная народъ, който да отива така назадъ. А ако отиваме сѣ така, не зная какво може да ни очаква. А ето какво още се говори въ тая сжщата брошура. (П. Каравеловъ: Коя брошура?) Брошурата носи название: „Какво трѣба да иска народътъ за основното училище“; тя е издадена отъ Плевенското околийско учителско дружество „Братя Миладинови“; на неѣ сж работили учители, които сж се занимавали съ въпроса. „Додѣто чиновницитѣ по другитѣ министерства ставатъ ежегодно сѣ по-много“ — казва се въ тая брошура, — „додѣто ежегодно се произвеждатъ съ стотина офицери, въ сжщото туй врѣме числото на основнитѣ учители не си остава сѣ сжщото. Не — о, срамъ ни е да го кажемъ! — туй число се намалява. Но“ — продължаватъ авторите на тая книга — „нека говорятъ вмѣсто насъ фактитѣ, цифритѣ. Прѣзъ 1894—95 г. въ България е имало 6.513 учители и учителки; прѣзъ 1895—96 г. въ България е имало 6.437 учители и учителки; прѣзъ 1896—97 г. въ България е имало 5.974 учители и учителки; прѣзъ 1897—98 г. въ България е имало 5.956 учители и учителки; прѣзъ 1898—99 г. въ България е имало 5.986 учители и учителки“. Сѣ намаляваме и намаляваме въ числото на учителитѣ. Тия факти, помислихъ си, би било полезно да се изнесатъ тукъ, въ Народното Събрание, за да види то, отъ една страна, състоянието на учебното дѣло у насъ и, отъ друга страна, самитѣ народни прѣдставители, чрѣзъ законодателни актове, да направятъ, щото народното образование да се възприеме отъ цѣлия народъ и народътъ ни дѣйствително да се образува задължително, па и безплатно. Та на туй би трѣбвало да обърнемъ внимание и, слѣдователно, понеже тукъ е думата за бюджета, нужно е, дѣто трѣбва въ него, въ главитѣ и параграфитѣ на бюджета, да се уголѣмятъ цифритѣ, касающи се до харченето на народното образование. Тамъ, дѣто е прѣвидено за основни училища, сумитѣ да се увеличатъ. Харченето за народното просвѣщение донася добивъ на едно — сто, на десетъ — хиляда. Харченето по туй

дава добри резултати и помага за въздигането на народа.

Отъ туй, което наведохъ, става явно, че у насъ народното образование, макаръ и задължително, не се възприема доволно отъ народа.

Но основното образование не е образование пълно, образование такова, което да даде на човѣка единъ по-широкъ кръгъзоръ, едни по-голѣми познания, потребни за живота по-нататѣкъ. Основното образование съ четиритѣ отдѣления, които имаме задължителни, е непълно. Основното образование ще бѣде пълно, ако има още единъ редъ училища: тѣ сж трикласнитѣ училища. Вече единъ младежъ, когато свърши трети класъ, може да се каже, че е образованъ; онуй другото, което се получава въ основното училище, е само една грамотностъ, а образование ще получатъ въ третокласното училище. И желателно е, заедно съ основнитѣ училища, да се отварятъ и трикласни училища; при тѣзи отъ тоя родъ училища, които сега има, да се прибавятъ и много още — почти всѣкъдѣ; защото дѣйствително образование ще се даде чрѣзъ трикласнитѣ училища, а не чрѣзъ основнитѣ, които, както рѣкохъ, даватъ само една грамотностъ.

Поменувахъ се прѣди, и сега още повече се поменува, щото да се въведе у насъ професионалното образование: то значи, да се въведе такова образование, което да дава на младежитѣ занаяти. Не зная като какъ разбиратъ това нѣщо, но къмъ туй клонѣше една важна точка отъ законопроекта, внесенъ въ Народното Събрание миналата година. Тукъ бѣха прѣвидени втори редъ училища, погорни отъ основнитѣ. Това бѣха тѣй нареченитѣ главни училища. Прѣдполагаше се, че тия ще дадатъ на дѣцата нѣкакви професионални познания. Между туй азъ не мога да си прѣдстава какъ ученици, излѣзли отъ трикласнитѣ училища, могатъ да добиятъ подобни познания. Би трѣбвало тогава въ градоветѣ да има учителъ кундураджия, учителъ столаръ, учителъ шивачъ, за да могатъ тѣ да даватъ нѣкакви познания по занаятитѣ; а това нѣщо е невъзможно. Въ селата разбирамъ. Понеже най-вечето села сж земеделчески, разбирамъ въ всички трикласни училища да се учи земеделѣние и дѣцата да се водятъ на практика по полето, по нивитѣ, по градинитѣ — туй го разбирамъ; но по градоветѣ въ тѣзи главни училища каква професия ще взематъ ученицитѣ? Та относително това, професионалното учение, азъ го разбирамъ, и трѣбвало би, помоему, всѣки така да го разбира, че когато получаватъ въ училището теоретически познания по прѣдмета, ученицитѣ отъ трикласнитѣ училища, заедно съ тѣзи теоретически познания, да се подготвятъ и къмъ нѣкаква сръжностъ, та послѣ, когато свършатъ, каквото похванатъ, да може да го свършатъ по-доорѣ. Тѣй разбирамъ азъ въ класна училище професионално образование: тукъ нѣма да се учатъ занаяти, а подготовка къмъ рѣчна работа. И, по този духъ, въ трикласнитѣ училища ще се обърща повече внимание на чър-

танието. Чъртанието е единъ важенъ прѣдметъ, който дава сръчностъ на дѣцата. Така сѣщо и рисуването; послѣ познания отъ химията, познания отъ физиката. Тѣзи нѣща, когато вървятъ паралелно съ опита, биха дали на дѣцата сръчностъ, за да могатъ послѣ да боравятъ. Така щото, азъ разбирамъ професионално образование въ класнитѣ училища въ такава смисълъ: да се даде на ученицитѣ, на младежитѣ, едно образование, което да ги подготви къмъ производителна работа, дѣто заедно съ теоретическитѣ познания да се прѣподава нѣкаква сръчностъ, съ която да могатъ да боравятъ послѣ въ практическия животъ. Тѣй разбирамъ азъ професионалното образование въ класнитѣ училища. А истинско, дѣйствително професионално образование би трѣбвало да се дава, слѣдъ като ученикътъ получи трикласно образование: тогава той може да се отдаде на нѣкакъвъ клонъ отъ индустрия, занаятъ и промишленостъ, почерпани въ специални професионални училища, каквито трѣбва да се отворятъ. При туй и съ такива училища, когато у насъ нѣма капитали, съ които да се помогне на свършишитѣ, занаятитѣ и промишлеността пакъ нѣма да се издигнатъ. Въ Княжево, напр., имаше занаятчийско училище, но които сж свършили това училище, станали сж чиновници, или учители и, съ твърдѣ малки изключения, не сж се заловили за работа по специалността си. Прочее, и да би се възприело професионалното образование, пакъ би трѣбвало да има други условия, за да се насърчи то. Инакъ, да учимъ младежитѣ на разни занаяти и промисли, и при нѣмането сръдства да приложатъ послѣ тѣзи си знания, — цѣлятъ трудъ и разносики ще бѣдатъ напразно. Та желателно би било, сумата, която се прѣдвижда за трикласнитѣ училища, да се увеличи, и въ тия училища да се прѣподава, покрай теорията, още и практика: да се обърне повече внимание на прѣдметитѣ, които развиватъ сръчностъ.

Сега бихъ миналъ на гимназиитѣ. Когато говори за гимназиитѣ, прѣдъ менъ се изпрѣчва една мисль, която се носи изъ атмосферата, че гимназиитѣ не сж нищо друго, освѣнъ фабрики да произвеждатъ умственъ пролетариатъ. Това нѣщо го говорятъ навсѣждѣ; обаче, азъ излизамъ да кажа, че това не е вѣрно, че отъ гимназиитѣ не излиза никакъвъ пролетариатъ. Това ще ви го докажа съ статистически данни. Казва се, че всички младежи, които се учили въ гимназиитѣ, ставали чиновници. Да видимъ състоянието на чиновничеството при настоящето сръдно образование у насъ. Чета изъ една статия на единъ дѣецъ по народното образование, младъ човѣкъ и скромнъ учител, Маринъ Т. Влайковъ: (Чете.) „Споредъ резултатитѣ“ — казва авторътъ — „отъ прѣброяването на държавнитѣ чиновници въ Княжество България на 1 мартъ 1896 г., излиза, че въ Министерството на Вѣтрѣшитѣ Работи е имало 5.187 чиновници и служаци, отъ които 547 неграмотни, 1.621 съ непълно първо-

начално образование, 315 съ пълно трикласно образование, 231 съ непълно гимназиално образование, 53 съ непълно сръдно специално и занаятчийско образование и само 221 съ пълно сръдно или специално занаятчийско образование“ и пр. Значи, отъ 5.187 души само 221 съ пълно сръдно образование. (К. Досевъ: Това е било въ 1896 г.) Оттогава насамъ, ще ви покажа, че процентътъ на младежитѣ, излизаци отъ гимназиитѣ, намалява и намалява, което е още единъ лошъ признакъ. (К. Досевъ: Вземате министерство, дѣто сж повече стражари.) Ще взема и друго министерство, по просвѣщенieto напр., дѣто сж сѣ учители. (Чете.) „Отъ това се вижда, че само 8% отъ всичкитѣ чиновници и служаци при посоченото министерство сж имали пълно сръдно (гимназиално, занаятчийско, специално и пр.) и пълно и непълно висше образование. Този процентъ за Министерството на Финанситѣ е 7.09%, за Министерството на Правосъдieto — 11.14%, а за Министерството на Народното Просвѣщение — 65%“. Туй по отдѣлно за всѣко министерство; и г. Досевъ вижда, че положението всждъ е сѣщото. Въ Финансовото Министерство процентътъ на свършишитѣ гимназия е 7.09%, и тукъ нѣма стражари. Сега, да вземемъ общото число: (Чете.) „Споредъ тази статистика, въ 1896 г.“ — макаръ и да е отъ 1896 г. и оттогава да има 6 години, но работитѣ не сж напѣднали много, ние не крачимъ напѣдъ, а назадъ, което е твърдѣ за съжаление — „споредъ тази статистика, думамъ, Българското Княжество е имало 20.509 души държавни чиновници и служаци, отъ които 848 души неграмотни, 3.677 съ непълно първоначално образование, 3.921 съ пълно първоначално образование, 4.184 съ непълно трикласно образование, 1.977 съ пълно трикласно образование, 1.681 съ непълно гимназиално образование, IV-класно и нагорѣ, и 308 съ пълно гимназиално образование“ и пр. Дѣто ще се каже, отъ 20.509 души само 308 души иматъ пълно гимназиално образование. (Д. Колевъ: И толкова хора има гладни ходятъ!) Да, защото държавата прави грѣшка, че не вика тѣзи хора на работа. Между туй младежитѣ, които свършватъ гимназия не оставатъ празни: тѣ отиватъ чиновници по желѣзницитѣ и другадѣ, а не ходятъ празни. Ходятъ празни фурдята отъ паргитѣ, лицата, които нѣматъ образование, и тѣ не съставляватъ ученъ пролетариатъ, а това е сѣнь, наплачъ. Ученъ пролетариатъ ние още нѣмаме. (Д. Колевъ: Има много!) На това, дѣто се казва, че артисвали младежи, азъ възразявамъ и констатирахъ прѣдъ васъ, че ние за държавнитѣ служби даже нѣмаме достатъчно младежи съ сръдно образование, а едва отъ 20 хиляди души само 308 сж съ сръдно образование. Какъ може да се говори тогава, че гимназиитѣ давали умственъ пролетариатъ, когато въ държавнитѣ учрѣждения сж назначени хора слѣпи, безъ образование, за нищо неспособни и държавата прѣдставлява само една проста машина, която върви и скърца? (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ:

Отъ коя година е тази статистика?) Отъ 1896 г. — Говори се за ученъ пролетариатъ. Азъ казахъ, че нѣмаме хора за ученъ пролетариатъ: може да имаме друга категория хора, които не сж ученъ пролетариатъ, а сж службогонци, а тия службогонци не сж хора съ образование. Отъ статията на г. Марина Влайковъ — единъ, както казахъ, младъ, твърдъ симпатиченъ и проникателенъ момъкъ — вземамъ тия цитати, които сж твърдъ поучителни. Той говори така: „Като видѣхме що се разбира подъ понятието „умственъ пролетариатъ“, то сега не е мъчно да разберемъ, че между този пролетариатъ и службогонцитѣ нѣма почти нищо общо. Умственитѣ пролетарии сж хора съ срѣдно и висше образование, а службогонцитѣ сж невѣжки, които знаятъ само да четатъ, да пишатъ — на нѣкои и това липсва — и едвамъ да разбиратъ псувнитѣ, клюкитѣ и хулитѣ въ нашитѣ журнали“. (К. Мирски: Общо казано!) Да. „Първитѣ заематъ повечето свободнитѣ професии и, когато имъ падне сгоденъ случай, държавни и общински длѣжности, но, щомъ изгубятъ службата си, веднага прибѣгватъ до своята професия, която макаръ и слабо, но сѣ ги храни“. (К. Досевъ: Каранджуловъ какво бѣше?) Той бѣше единъ лудъ човѣкъ. (Нѣкой отъ крайната лѣвица: Вѣрно!) „Вторитѣ нѣматъ никаква професия или, по-вѣрно, тѣхната професия е партизанството: тѣ устрояватъ политическитѣ дружини и клубове, тѣ правятъ митингитѣ и даватъ протеститѣ, тѣ сж политическитѣ шайкаджии, тѣ водятъ избирателитѣ на урнитѣ, тѣ подготвуватъ скандалитѣ на изборното мѣсто, тѣ правятъ самитѣ избори, тѣ пишатъ допискитѣ въ политическитѣ вѣстници, а, когато сж на власт, тѣ сж, споредъ показанията на статистиката, 83.26% отъ 20 и нѣколко хилядната ни чиновническа армия“. 83.26% сж такива, които, като паднатъ отъ власт, правятъ шайкаджилжкъ, а пъкъ образованитѣ, умственитѣ пролетарии тѣй наречени, или се залавятъ на нѣкоя работа частна, или ставатъ писари въ нѣкоя търговска контора, или друго нѣкое занятие и си гледатъ работата. И тѣй: „Умственитѣ пролетарии сж рожба на срѣднитѣ и висшитѣ училища и на днешнитѣ економически наредби; службогонцитѣ пъкъ сж хора повечето безъ образование, чиято майка е общиятъ економически упадъкъ у насъ, а баща — политическата незрѣлостъ на нашия народъ и безхарактерността на народнитѣ ни водители“. (К. Мирски: Направихте ли справка у нѣкой министъръ, колко гимназисти сж искали служба и не сж удовлетворени?) Може да има неудовлетворени, но азъ не вѣрвамъ това. Днешното правителство е прогресивно и то ще настанява тия младежи, които иматъ дѣйствително, закрѣплено образование, а не ще назначава фурдата на разнитѣ партии. „А нема хора съ първоначално и трикласно образование сж умственъ пролетариатъ?“ — говори г. Маринъ Влайковъ. — „Има си хасъ пъкъ нѣкой да твърди това! Тѣ сж чистъ физически пролетариатъ, който още намира работа въ държавната

фабрика“. Дѣто ще се каже, ученъ пролетариатъ въ истинския смисълъ на думата въ България нѣма. И трѣбва да се забѣлѣжи туй нѣщо, което забѣлѣзватъ всички, що обръщатъ внимание на образованието. Нѣмаше нужда да взема азъ цитираното наустъ да го изложя. Намирамъ го записано и може нѣкой да не го е челъ и затова го съобщавамъ тукъ. Азъ бихъ казалъ, напр., какво само по себе си ни дава едно народно образование. Народното образование помага на сръчността на човѣка, прави го по-разуменъ. Ние виждаме, че въ Съединенитѣ Шати народътъ е по-напрѣдналъ и, вслѣдствие на това, тамъ ставатъ изобрѣтения и чудеса. Тамъ задължителното народно учение се изпълнява отъ 92%, а не както у насъ 62%. А пъкъ въ страни, дѣто нѣма образование, като въ Турция и въ Азиатскитѣ държави, виждаме какво става. Та могълъ бихъ, заедно съ всѣкиго отъ васъ да кажа, че народното образование дава на хората сръчностъ, прави ги полезни и въздига страната и политически, и, още повече, економически. Но нека оставимъ да говори авторътъ на цитираната статия: „Значи“ — казва той — „интелигентността усилва производителността на човѣка, прави го по-лесно да схваща, да пипа по-добрѣ работата и повече да произвежда и, истина, тогава се явяватъ повече за съжаление, отколкото за осъждане хората, които говорятъ противъ образованието. Но, за жалостъ, като единици, има такива хора; но, изобщо, народътъ има едно стремление къмъ образование — доказателство сж честитѣ заявления за отваряне училища“ и т. н.

Сега, много ли младежи посѣщаватъ срѣднитѣ училища? Видѣхме, че отъ тѣзи, които подлежатъ на основно учение, само 13% свършватъ първоначалното училище. Има статистика, посочена отъ г. В. Дяковичъ въ Природоизпитателното дружество, която доказва, че до трети класъ отъ ученицитѣ, които завършватъ IV отдѣление, по-малко отъ 12% постъпватъ въ I класъ: постъпватъ 100, свършватъ 13. Въ I класъ постъпватъ едва половината. Дѣто ще се каже, въ гимназия постъпватъ само 6% отъ тия, на които се пада да се учатъ задължително. До III класъ достигатъ едва 2% отъ тѣзи, които подлежатъ на задължително учение. Съ такъвъ процентъ учаци се образование ли даваме? А пъкъ гимназия свършватъ такава печална дробъ: $\frac{3}{10}\%$, сир. не 1 цѣлъ процентъ, ами $\frac{1}{3}$! Твърдѣ печаленъ процентъ. Даже изобщо може да се каже, че у насъ гимназиитѣ твърдѣ малко се посѣщаватъ.

Нека ви наведе още нѣкои цитати изъ споменатата статия: „Знанията, които даватъ нашитѣ общеобразователни школи, не могатъ да не прѣнасятъ полза човѣку въ живота, и тѣ щѣха да бѣдатъ още по-полезни, ако бѣха по-систематични и по-основни, отколкото сж сега. Знанията и умственото развитие, които се придобиватъ отъ общото образование, правятъ човѣшкия трудъ много по-производителенъ. Това е отдавна доказано и е станало почти аксиома, която, за жалостъ, е малко извѣстна на защитницитѣ на професионалното учение

у насъ“. — „Колкото е по-високо образованието, толкова по-висока е и производителността на труда, а съ нея и по-бърже върви развитието на промишлеността“. — Още преди много години е турена нестемна свръзка между образованието на работника и неговата производителност въ труда, а дѣто ще рече, и съ неговата заплата. Американският економистъ Пешинъ-Смитъ съобщава, че още преди 50 години бюрото на народното образование въ щата Масачузетъ събрало отъ разни фабриканти любопитни данни по този предметъ. Излъзло на-явѣ, че работната заплата се колебала въ тѣсна свръзка съ степенята на образованието: най-малка заплата получавали необразованитѣ чужденци, които не умѣли да се подпишатъ даже подъ заявленията, а по-голъма заплата получавали ония момичета, които зимѣ ходили на училище, а лѣтѣ работили въ фабрикатѣ. Изобщо, споредъ прѣсметванията на Смита, американцитѣ, поради по-доброто си образование, получаватъ въ Съединенитѣ Щати 20% повече заплата отъ емигрантитѣ, т. е. прѣселенцитѣ изъ Европа. Така сжщо и извѣстниятъ инженеръ Фербернъ съобщава, че за най-трудната механическа работа взематъ само образовани работници, които, явно е, сж и най-изгодни въ случая. Отъ тукъ става напълно разбранъ отговорътъ на единъ швейцарски фабрикантъ къмъ извѣстния Мундела; когато послѣдниятъ, попиталъ, по какъвъ начинъ швейцарцитѣ отнеха отъ французитѣ търговията съ ленти, фабрикантинътъ отговорилъ: ние я отпехме чрѣзъ своето по-добро образование. Другъ примѣръ. Инспекторътъ на една памучна фабрика, като показвалъ на единъ посѣтителъ стаята, въ която работили сравнително по-образовани момичета, казалъ: „Ето тия тъкачни станове изработватъ съ 20% повече, отколкото ония въ другата стая — тамъ работятъ момичета твърдѣ малко образовани; а пъкъ долу, дѣто работятъ съвсѣмъ безграмотнитѣ работници, производителността на становеѣ е около 50% по-малка“. — „Основното образование, споредъ общия отзывъ на всички изпитани лица, уголъмява производителността срѣдно съ 20%, макаръ че, споредъ мнѣнието на експертитѣ-работници, този излишъкъ е не винаги въ полза на работницитѣ, като уголъмена работна заплата, а отива въ кесията на прѣдприемача. И нѣма такава работа, при която човѣкъ не би могълъ да се възползува отъ своето умствено развитие и дисциплинирано внимание“. — „Освѣтъ че общото образование значително повдига производителността на труда, но то помага и за по-лесното и по-бързо усвояване на техническитѣ знания. Единъ интеллигентенъ работникъ много по-скоро ще усвои едно ново занятие, отколкото единъ дебелъ невѣжа. Едно момче, което е свършило втори-трети класъ, дадено на занаятъ, ще го изучи въ най-тънцитѣ му подробности два пѣти по-скоро, отколкото друго, което не е стѣжвало въ училище. Врѣмето, което дѣтето прѣкарва въ общеобразователното училище, не е загубено, макаръ че това дѣте отъ училището

ще постѣпи на занаятъ. Занаятчиата не трѣбва да бжде невѣжъ, а, напротивъ, високо интеллигентенъ, защото занаятътъ не е нищо неподвижно, а, напротивъ, крайно измѣнчиво: той се мѣни съобразно съ нуждитѣ на врѣмето. Само интеллигентниятъ занаятчиа ще може да схваща бързо и точно нововъведенията и да ги прилага къмъ работата си, та по тоя начинъ да задоволява вкуса и нуждитѣ на публиката. И въ техниката всѣки день ставатъ нови изнамирвания и нови усъвършенствувания; ако занаятчиата не е умствено развитъ, то той никога не ще оцѣни и не ще може да се възползува отъ тия нововъведения, а това е смъртъ за неговото занятие. За да бжде трудътъ по-производителенъ, необходимо е да се усъвършенствуватъ постоянно орждията на труда, а това може да направи само по-интелигентниятъ работникъ. И наистина, повечето отъ механизмитѣ, които скратяватъ човѣшкия трудъ, иматъ своето начало въ по-интелигентния работникъ, който вѣчно се стреми да изнахѣрва нови приспособления, които правятъ и по-лесъ физическия трудъ. За да прогресира единъ занаятчиа въ работата си, той трѣбва да бжде и доволно прѣдприемчивъ; само по-интелигентнитѣ занаятчиа могатъ да бждатъ прѣдприемчиви, защото по-добрѣ разбиратъ живота, по-лесно прѣдвиждатъ послѣдствията и по-скоро прѣсметватъ изгодитѣ. Невѣжиятъ занаятчиа се държи за старото и се страхува отъ всѣка по-рѣшителна стѣпка въ занаята си. Той не схваща и не оцѣнява нуждитѣ на врѣмето. Слѣдъ нашето освобождение, много отъ нашитѣ занаяти трѣбваше да се видоизмѣнятъ и приспособятъ къмъ новитѣ нужди на живота: папукчиа да станатъ кундурадѣи, абадѣи — френктерзи, само по-интелигентнитѣ занаятчиа отъ тѣзи два занаята можаха да сторятъ това, а болшинството останаха да мратъ съ старото“.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателъ г. Д. К. Поповъ.)

Нагледъ, тукъ, като изброи г. докладчикътъ гимназитѣ, сочатъ единъ цѣлъ навалекъ. Между тѣмъ, тѣ сж твърдѣ малко. И ние полека-лека ще назадваме. Заради туй никога да не се говори и да не се посѣга върху ония учрѣждения, които даватъ народно образование. Но тукъ би могло да се направи едно малко измѣнение въ образованието. Трѣбва да се приеме тази система: чрѣзъ окото, прѣзъ рѣката въ мозъка — такава една система учащиятъ се да види, да хване и така да усвои. Въ срѣднитѣ училища и въ гимназитѣ трѣбва да се свърже теорията съ практиката. Днесъ-заднесъ у насъ сжществува единъ разводъ между теорията и практиката; който се залови да учи теория, само теория учи и друго нищо. Ако се махне тоя разводъ на теорията съ практиката и ако въ нашето училище, покрай теорията, се дава и практика, тогава сигурно ще имаме повече хора както напълно образовани, тъй и сръчни, които ще могатъ да работятъ. Между гимназитѣ ние можемъ да имаме една-две класически; защото има хора, които

лампата към по-умозрителното. Такива могат да отиват в класическите една-два гимназии. Повечето хора пък лампата към реалното, към положителното, и заради това трябва да има повече реални гимназии. Тук химията се учи от III—VII клас. Химията е важен предмет. И в гимназиите — такава е тази напр. в Сливен, — дѣто има фабрики, заедно с химията може да се учи и бояджийството. Могат да се учат много технически работи на практика в работилниците, които са доста много, както е в Сливен, така също и в Габрово. Тѣй че, учениците от тѣзи реални гимназии могат да отиват да работят в фабриките и работилниците, и добри е да прилагат нѣкои работи сами. Така също по физика, по механика могат да изучават машинариите на нѣкои фабрики и заводи и т. н. Чертанието и рисуването, както съм поменвал, са важни предмети: тѣ помагат за сръчността, за упражнение на око и за развитието на вкуса — нѣща, които са необходими при всѣко едно занятие. Така ако би се приспособили гимназиите — да не говорим за професионалните училища, — ако свържем теорията с практиката, ще изкараме от тѣзи учебни заведения хора, които ще имат знания и практика, ще обичат науката, а сѣщевременно ще имат сръчност и ще обичат да работят.

Ето такива реформи като се направят, ние ще имаме, дѣйствително, гимназии ползотворни, които нѣма да се занимават с попълване празнотата в чиновническия персонал, но ще изкарват хора, които ще повдигнат у нас производителността, ще изкарват хора както на ума, така и на ръката. Та би трябвало да се задържат тѣзи гимназии, като се обърне внимание още, щото заедно с теорията, която се преподава в тѣх, учениците да се привикват и на практика. Тогава ние ще имаме хора образовани и твърди полезни, излезли от тия гимназии. Такъв начин би могъл да се поддържа и в трикласните училища: учениците, като учат геометрия, могат да се накарат, кога ходят нѣкъдѣ, да мѣрят и да чертаят. Може слѣд обѣда да се водят дѣцата, всѣко според желанието си, при кундуражията, при шивача, при търговеца, тук да учат работа, да помагат и се учат. Тѣй разбирам професионалното учение в сегашните ни училища — сръчност, практика и друго нищо. В гимназиите и в трикласните училища трябва да отиват свързани теорията с практиката, и тогава ние ще имаме, дѣйствително, и образовани, и полезни хора.

Счетовъ за нужно, г-да представители, да сподѣля тѣзи мисли с вас и да пожелае, щото тѣ да се приложат, да се въведат в нашето народно образование. Образованието е един велик факторъ в държавата и по него трябва да се обърща прѣголъмо внимание, по него трябва да се разсѣждава, за него трябва да се налѣга и да се иска. Тук, в предметния бюджет, в един параграфъ има предвидено сума за трикласните училища.

Тая сума е твърди малка и тя трябва да се увеличи тѣй, както и ония за първоначалните училища. Гимназиите засега са достатъчни. Едно съкращение ако може да стане, то е в педагогическите училища — една мисъл, може би, смѣла, парадоксална, но ще ви я кажа, на основание на свои собствени наблюдения и въз основа на наблюденията на други компетентни хора. У нас педагогическите училища не изваждат младежи бог-знае колко приготвени за учители. Хора, които се занимават с учебното дѣло, казват, че, ако е за учители, тѣзи, които свършват гимназия, са много по-добри, по-сгодни, отколкото тѣзи, които свършват педагогическо училище. Туй са ми го казвали. (Т. Влайковъ: Слѣд като чиракуват 10 години, тогава могат да бѣдат добри.) В гимназията младежите учат психология, науката за душата на човѣка, която е потребна при бораването с дѣца. А пък методиката специално да се учи в училищата, то не е тѣй необходимо нѣщо — може и безъ нея. Аз съм имал честта да бѣда учител, учил съм и знам, че всѣки учител си има или си изработва своя метода. Достатъчно е той да има образование, да е схванал хубаво предмета, а пък в педагогическите училища не се схващат добри предметите; ако ли пък човѣкъ е схванал хубаво предмета, той ще го и прѣдаде прѣкрасно. (Т. Влайковъ: Ама това е за гимназиите!) Да, но и за основните училища. (Т. Влайковъ: За основните училища не е така; там трябва да се знае, как да се преподава.) Има, напр., нѣкакви си формални степени; тѣзи степени могат да се промѣнят. Преподаването може да бѣде добро тогавъ, когато предметът се знае добре; тогава учителите ще намѣрят сръчност, тогава учителите ще си изработят правила. (Т. Влайковъ: Четирите дѣйствия всѣки ги знае, но може ли всѣки от нас да стане учител?) Може. Аз казахъ това. За да бѣде един човѣкъ учител, не е нужно да свърши педагогическо училище: нужно е обаче да свърши гимназия. Слѣд като свърши гимназия, друго което му е нужно, за да бѣде учител, то е любовъ към дѣцата. Имаш ли любовъ към дѣцата, ще бѣдеш добър учител. А оми педагоги и методики в училището само отнемат от положителната наука, а никаква сръчност не дават. Аз пакъ ще се върна на своята тема и ще кажа, че не е само мое наблюдение, но е наблюдение и мисъл, казани и от други хора, че тѣзи учители, които са свършили гимназия, работят много по-добре от онези, които са свършили педагогическо училище. Като казвамъ още веднажъ, че съвила не се добива сръчност и знания за учителството, пакъ настоявамъ че най-важното правило за добро работене в училището е — да обичаш дѣцата. Днес, когато от учителството вече се е направило един занаятъ, една индустрия, а не едно дѣло, на което се посвещават хората за да служат на обществото, днес хиляди хубави методики нѣма да накарат един човѣкъ да бѣде

добър учител. (Г. Влайковъ: Нема единъ гимназистъ ще бѣде по-добъръ учителъ?) Той поне ще обича науката и ще бѣде по-добъръ за нея. А пъкъ ако единъ човѣкъ е прѣдаденъ на туй дѣло, той е истински учителъ, той наистина ще принесе добро на народа. Та не тия различни теории по педагогика и методика даватъ доброкачественостъ и добросъвестностъ на учителя, ами тая доброкачественостъ и добросъвестностъ я дава любовта къмъ дѣлото. Има ли единъ човѣкъ любовъ къмъ дѣлото, ще бѣде прѣкрасенъ учителъ; нѣма ли любовъ къмъ дѣлото, хиляди методики и педагогички нѣма да го направятъ да бѣде добъръ учителъ. А пъкъ още веднажъ повтарямъ, че гимназистътъ, който е прѣдаденъ на науката, ще бѣде по-добъръ учителъ, поне отъ любовъ къмъ науката, отколкото единъ педагогъ, който има въ главата си нѣколко извлѣчения отъ нѣкои философи и педагози. (Г. Влайковъ: Значи, Песталоци и Коменски сж били глупци.) Има философи и философи: всички не сж сѣ добри. Та бихъ билъ на мнѣние и прѣдложилъ бихъ отъ тия педагогически училища, които имаме, двѣтѣ да се затворятъ, а като имаме педагогическа книжнина и любовъ къмъ образованието, то учителътъ съ гимназиално образование ще бѣде прѣвъзходенъ и отличенъ учителъ.

Бихъ засегналъ и висшето образование у насъ. Може би тази материя много хубаво не я познавамъ, но само по външни наблюдения бихъ казалъ не много лестни работи по туй наше висше образование. У насъ отъ катедрата нѣколко души обръщатъ внимание най-вече на филологията, и отъ тамъ, както и чрѣзъ списанията, тѣ сж изкълчили нѣкои форми отъ езика, щото слѣдъ нѣколко врѣме нѣма да познаемъ собствения си езикъ. Напр., намѣсто прѣдставление изкалчили прѣдстава, намѣсто разрушение — разруха, намѣсто стремление — стремѣжъ, намѣсто вѣлнение — вѣлнежъ. (Смѣхъ.) Както щете, но такива работи ако захванатъ да се проповѣдватъ въ видъ на лекции, азъ захващамъ да се съмнѣвамъ въ тѣхната полза. Послѣ, сръчностъ никаква не се проповѣдва. Би трѣбвало въ Висшето училище да се обърне внимание на техническигъ познания. Даже нашиятъ народенъ благодѣтель, завѣщателътъ на грамадна сума за висше училище, приснопамятниятъ Евлогий Георгиевъ, казва въ завѣщанието си, че остава тая сума отъ нѣколко милиона за едно висше техническо училище, а не за такова училище, въ което учатъ намѣсто прѣдставление да се казва прѣдстава, намѣсто разрушение — разруха. (Смѣхъ.) Та трѣбва да се обърне внимание повече въ Висшето училище на практическото, на положителното, отколкото на тия повечето произволни нѣкакви искания, и то относително езика и филологията.

Да кажа нѣщо и за назначаването на професоритѣ. За голѣмо съжаление, нашето Висше училище съществува отъ толкова години, но не може да добие уважението и любовта на студентитѣ и да достигне оная височина, каквато иматъ

другитѣ висши учебни заведения. У насъ има професори, които направо отъ студентската скамейка излизатъ и стѣпватъ на професорската катедра. Такива господа, които не сж се занимавали съ литература, които не сж работили никакъ и не сж показали себе си съ нищо, съ какво ще привлѣкатъ хората и съ какво ще импонираатъ на другитѣ? Такива хора даже излагатъ Висшето училище, ако седятъ на неговитѣ катедри. Тукъ би трѣбвало да правимъ голѣмъ подборъ — да се не назначаватъ за доценти лица, които, щомъ току свършили единъ университетъ и взели атестатъ за докторъ или лисансие, така направо да кацнатъ на катедрата и да четатъ лекции. Послѣ, тамъ има една малка, така да се каже, котерийка, която се е барикадирала и не дава никому да пристѣпни татѣкъ, а само братъ, сватъ и пр. могатъ да отидатъ тамъ. (Г. Кирковъ: Пазятъ науката!) Дѣто ще се каже, трѣбва на Висшето училище да се погледне по-иначе. Между г. г. професоритѣ има такива, които заслужаватъ почетъ и уважение, но има между тѣхъ и хора бездарни, посрѣдствени и недобросъвестни. Не е добръ такивото господа да се барикадиратъ за себе си и да не оставятъ да припари тамъ нѣкой новъ, ако и по-достоенъ и по-добросъвестенъ. Трѣбвало би въ закона за Висшето училище да се направятъ нѣкои измѣнения относително назначението на професоритѣ въ Висшето училище. Както отива сега, това Висше училище пито ще добие реноме у насъ, нито ще докара сѣществува полза. Трѣбва да се знае, че всѣка година числото на студентитѣ намалява. Има мѣста, дѣто хората отиватъ въ висше училище, въ университетъ, отъ любовъ къмъ науката, за да слушатъ прѣподавателитѣ и да се възхищаватъ отъ науката; а тукъ гледашъ, които иматъ възможностъ да слѣдватъ, не отиватъ, защото нѣма какво да ги привлѣча. Та, би трѣбвало да се приспособи законътъ за Висшето училище тѣй, че оная барикада, която сж направили нѣкои господа, да се поразбута, за да влѣзатъ и нѣкои други сили, които дѣйствително заслужаватъ.

Сега за Рисувалното училище. Понеже тукъ хората се учатъ на сръчностъ и занаятъ, азъ мисля, че туй училище е на мѣстото си. Тамъ между другото се пишатъ икони, на народа трѣбватъ икони, и тукъ се учи това изкуство. Намѣсто неспокоинитѣ староврѣмски иконописци, нека по-добъръ сж тия хора. Тѣзи, които свършватъ Рисувалното училище, сж младежи много сръчни и даже, имамъ свѣдѣния, нѣкои отъ тѣхъ си изваждатъ прѣхраната съ четката и молива. Така щото, това училище е полезно, понеже дава сръчни хора, а по-нататѣкъ и още по-добри ще дава.

Помоему — изново се връщамъ на това — би трѣбвало да се обърне внимание на задължителността на основното учение. Всички дѣца отъ шестъ до дванадесетъ години да се накаратъ да слѣдватъ въ училището, и не само да постѣпватъ, ами и да свършватъ четиритѣ отдѣления. Това да бѣде задължително. Министерството ли, или общи-

ната, да задължи българските граждани, родителите на децата, да изпращат всички деца, подлежащи на основно учение, да се запишат и да продължават докрай. Туй едно. Трикласни училища да се отворят на много места, всъду. Сумата за тия училища въ бюджета да се увеличи. Въ трикласните училища да се обърне внимание на сръчността. Когато учат децата теория, да отиват въ селата, по нивите, ливадите и пр., а по градовете да отиват при занаятчиите въ дюкяните и работилниците, да уловят чука и да се учат на сръчност. Въ трикласните училища да отива заедно съ теорията и практиката. Така също и въ гимназиите заедно съ теорията да отива и практиката. Младежите напр. въ Сливенската и Габровската гимназии да обърнат внимание и на практическите предмети; заедно съ това, което се учи на теория, да се проследва и практиката въ фабриките и работилниците. По такъв начин ще имаме образовани хора. Ако беше мястото, пакъ бихъ споменалъ, че нѣмаме нужда отъ земеделѣчески училища. На нуждата може добръ да отговарятъ реалните гимназии. Тукъ два пѣти се повтаря ботаниката, два пѣти — зоологията, минералогията, химията. Що ти трѣбва да отваряшъ земеделѣчески училища и да излизатъ хора, които нито за работа сѣ годни, нито знаятъ като хората да работятъ, нито могатъ да уловятъ ралото, нито знаятъ теорията? Между туй при Висшето училище трѣбва да се отвори катедра и по земеделѣието. Въ Висшето училище имаме всевъзможни филологии и контрафилологии, а нѣмаме катедра по земеделѣието! Земеделѣческиятъ низши училища трѣбва да се оставятъ, сръдните да се затворятъ, а да се отвори катедра по земеделѣието въ Висшето училище. Азъ мисля, че по-добръ ще се направи съ това и тогава, като се направи туй, заедно съ всичко до тукъ изложено, ще видите, за всеобщо удоволствие, какъ работите ще тръгнатъ напредъ. Тукъ особено трѣбватъ пари и народните представители ще бждатъ щедри, за да се даде на народа полезно образование, съ което ще се въздигнемъ, и по такъв начинъ да имаме единъ денъ народъ културенъ и економически въздигнатъ.

Д. Марковъ: Г-нъ Кърджиевъ, правихте ли сметка, ако всичко това се приложи, съ колко милиона лева трѣбва да се увеличи нашиятъ бюджетъ? Ако за $13\frac{1}{2}\%$ даваме 8 милиона — Вие искате задължително образование, — като въ какъв процентъ би трѣбвало да се увеличи бюджетътъ, за да се постигне това, което Вие искате?

Г. Кърджиевъ: За образованието не трѣбва никакво пестене: колко милиона и да бждатъ, трѣбва да ги дадемъ.

Д. Марковъ: Питамъ: каква е сметката Ви?

Г. Кърджиевъ: Ако искаме да отидемъ напредъ, трѣбва да развѣржемъ кесията си.

К. Малевъ: Противъ земеделѣческите училища ли сте?

Г. Кърджиевъ: Земеделѣчески гимназии да имаме, а не такива земеделѣчески училища, каквито ги имаме сега.

Д. Благоевъ: Г-да народни представители! Готвѣхме се много да говоримъ по тоя бюджетъ, обаче г. министърътъ избави и насъ, и насъ отъ дълго говорене и дълги обяснения по този бюджетъ, и затуй азъ, за себе си, изказвамъ извѣстна благодарностъ къмъ г. министра, че направи това, което азъ говорихъ въ бюджетарната комисия заедно съ нѣкои отъ моите другари отъ социал-демократическата група, за което бѣхме дали даже и единъ протестъ. И много добръ е направилъ г. министърътъ, че е обърналъ внимание дѣйствително на това, което се говори между народните представители и което се говори и вънъ отъ Народното Собрание, въ обществото, че тия намаления, които бѣха направени въ бюджета, сѣ несправедливи и че не трѣбваше да станатъ особено сега. Та щомъ вече самото министерство е дошло до това убѣждение — да се повърне въ тия параграфи, за които спомена г. министърътъ, къмъ старото положение, — то нѣма какво много да се говори, още повече азъ нѣма много да говоря затуй, че г. Кърджиевъ изказа много нѣща отъ туй, което азъ мислѣхъ да кажа. Азъ напълно се присъединявамъ къмъ ония мнѣния, които изказа г. Кърджиевъ — върху значението на общото образование за нашата страна. Азъ едно врѣме тѣй също правихъ подобна статистика и дойдохъ до сжщитѣ резултати, които г. Кърджиевъ прочете. А именно, че у насъ още сме далечъ ние да говоримъ за единъ умственъ пролетариатъ, както се казва. Нашата страна сега се развива економически, индустриално, развива се по отношение на земеделѣието и т. н., и колкото повече се развива, толкова повече ти ще изисква особено подготвени хора за чиновници и за разнитѣ други служби по учрѣжденията, съ които има съприкосновение държавата. Така че, колкото повече се развива нашата страна, колкото по-нататкъ отиваме, колкото повече ставатъ по-сложни учрѣжденията на нашата страна — защото нѣколко пѣти имахъ случай да изтъквамъ, че нашата държава върви по този пѣтъ, по който върватъ всичките буржоазни държави, — ти ще иска сѣ повече и чиновнически служби, и много повече разходъ и т. н. Затуй, казвамъ, и отъ тази страна, именно, общото образование у насъ, противъ което се забѣлѣзва извѣстно настроение, е необходимо и трѣбва да се поддържа напредъ много по-добръ, отколкото е поддържано досега. Говорятъ, че имало у насъ много гимназии, говориха това и въ бюджетарната комисия, и нѣкои отъ болшинството издигнаха гласа си и даже много рѣзко се произнесоха особено противъ гимназиите, обаче, тия гимназии въ сжщностъ и сега сѣ недостатъчни, а

въ бъдеще тѣ ще бждатъ още по-недостатъчни, защото самото развитие ще изиска извѣстни по-голѣми потребности отъ страна на държавата и обществото и ще накара държавата и обществото да даватъ по-голѣми срѣдства за срѣдно и висше образование. Тѣй че, въ това отношение азъ напълно съмъ съгласенъ съ г. Кърджиева, че ние не можемъ да говоримъ за умственъ пролетариатъ. У насъ има другъ пролетариатъ, който ние наричаме lumpen, парцаливъ пролетариатъ, който се продава за една чаша ракия, за единъ самунъ хлѣбъ и който е готовъ въ врѣме на избори да чупи главитѣ на своитѣ съграждани и съседи. Отъ такъвъ пролетариатъ сж и службогонцитѣ, които произхождатъ отъ пропаднали запаятчи и земледѣлци, които търсятъ именно да ставатъ разсилни и стражари и, ако иматъ извѣстно образование, IV-класно или III-класно, търсятъ спасение въ служби — искатъ да ставатъ писари и т. н. Така че, ние имаме Lumpenproletariat и не можемъ да говоримъ за умственъ пролетариатъ. Ние нѣмаме достатъчно доктори, инженери, зѣболѣкари и т. н., чувствуваме нужда отъ много хора образовани; нѣмаме ги сега достатъчно. Тѣй сжщо ние и учители нѣмаме подготвени, както трѣбва: много села има, които нѣматъ учители съ нужното образование и съ нужния цензъ; има нужда, тѣй сжщо, въ много села да се поддържатъ извѣстни училища, макаръ да бждатъ подвижни. И ще имаме ли ние учители, които ще пѣтуватъ и ще учатъ народа? Въ всѣки случай нашиятъ народъ има нужда отъ общо образование.

Друго едно нѣщо, на което азъ искамъ да обърна внимание — нѣма да се простирамъ върху тия работи, които се казаха, — е слѣдующето. Когато се говори за народно образование, подъ което ние специално, тѣсно разбираме образованието на народната маса, трѣбва да кажа туй, че това образование нѣма да го достигнемъ ние дотогава, додѣто въ нашата учебна система, въ управлението, по-добрѣ, на нашегѣ учебно дѣло, нѣмаме установенъ извѣстенъ принципъ, или, друго-йче казано, когато въ Министерството на Просвѣщението ние не виждаме една опредѣлена българска просвѣтителна политика. Прѣди всичко, да почнемъ оттамъ, че народното образование, за да може да върви успѣшно и да даде тия плодове, които очакваме отъ народното образование, трѣбва прѣди всичко да се загрижимъ за този, който внася туй знание, за главния органъ — за учителя. Народниятъ учител трѣбва да бжде поставенъ твърдѣ добрѣ, ако искате той да изпълнява мисията да служи на народното образование; народниятъ учител трѣбва да бжде прѣди всичко сигуренъ, че нѣма да бжде мѣстенъ всѣка година. Ако искаме да имаме образование както трѣбва, трѣбва учителътъ да стои на извѣстномъ мѣсто продължително врѣме; защото ако гоните народниятъ учител отъ село на село всѣка година — той не успѣлъ още да се запознае съ ученицитѣ, да се запознае

съ хората, него го пѣдятъ или току гледашъ, че го мѣстятъ на другия край на България, — туй постоянно мѣстене на учителитѣ именно прави невъзможно да се достигне пужниятъ резултатъ въ народното образование. Харчимъ извѣстни суми, а не можемъ да достигнемъ нужнитѣ резултати. А туй главно зависи отъ това, че главниятъ органъ въ селскитѣ училища, учителътъ, се гони постоянно отъ мѣсто на мѣсто. Това е една болка, на която трѣбва да се обърне сериозно внимание. I-нъ Министерътъ на Народното Просвѣщение трѣбва да обърне внимание не на туй, което може да помогне на партията, а главно на опуй, което ще помогне именно на народното образование. Азъ четохъ едно окръжно — нѣма сега да го чета — отъ г. Министра на Народното Просвѣщение, съ което той изжѣнява доста дѣйствиущитѣ правилници на народното просвѣщение у насъ и особено за назначаването, уволняването и прѣмѣстването на учителитѣ и туря уволняването и назначаването на учителитѣ въ пълна зависимостъ отъ настоятелствата, когато имаме органи на народното просвѣщение, когато имаме закони, когато имаме правилници, които сж основани на закона за народното просвѣщение и по които трѣбва да става назначаването на народнитѣ учители, а не да се дава пълна воля на едно настоятелство, което случайно, въ даденъ моментъ, се намира като такова, да уволнява, назначава и прѣмѣства учителитѣ (Г. Кирковъ: Съ постановление.) съ постановление, а трѣбва непрѣмѣнно всичко да се извършва чрѣзъ установенитѣ правилници и закони, ако искаме народнитѣ учители да могатъ да служатъ на народното образование. (В. Статковъ: Ами автономията на общинитѣ?) За да може единъ учител да изпълнява добрѣ своята задача въ училището, да научи дѣцата, да ги възпитае, трѣбва да се спазва, а най-главно отъ органическия принципъ, че учителитѣ трѣбва да стоятъ колкото е възможно повече врѣме, да се закрѣпятъ къмъ училището, къмъ селото, за да могатъ да научатъ характера на дѣцата и да може да водятъ тия дѣца отъ първото отдѣление чакъ до послѣдното. Само тогава той ще може да ги възпитае и да ги научи на нѣщо здраво. Ето туй е първото нѣщо, върху което азъ искахъ да обърна внимание и отъ което можемъ да очакваме едно по-здраво народно образование, да се тури основното народно образование на по-здрави основи.

Друго едно нѣщо — като минавамъ къмъ класнитѣ училища — отъ казаното на г. Кърджиева вече се разбра, — че въ класнитѣ училища трѣбва да се обърне внимание на туй: да се не трупа материалъ, да не бжде голѣмъ, обаче този материалъ, който се изучава, да има и практически характеръ; тѣй напр., когато се изучава геометрията, когато се изучава алгебрата и особено геометрията, трѣбва повече да се обърне внимание на практическото изучаване на тия науки, както и

при химията и физиката, съ което ще може ученикът, като свърши третокласно училище, ако няма възможност да продължава, да приложи тия теоретически познания на практика.

Като минавамъ къмъ срѣднитѣ училища, именно къмъ гимназиитѣ, то и тукъ, както, чини ми се, имахъ единъ пътъ случай да обърна внимание на г. Министра на Просвѣщеніето устно, и тукъ трѣбва да се обърне сериозно внимание, че програмитѣ на нашитѣ гимназии сж извънредно прѣтрупани. Вземѣте който искате прѣдметъ, вземѣте ботаника, вземѣте зоология, вземѣте геометрия, алгебра, вие ще видите, че тамъ изучаватъ единъ грамаденъ материалъ, материалъ, който не е нуженъ на ученика и който, ако не слѣдва специално по-нататъкъ, никога няма да му бѣде потребенъ. Въ тия науки би трѣбвало най-много да се обърне внимание на най-сѣщественитѣ принципи, както въ ботаниката, зоологията, и подирѣ да изучаватъ най-типичнитѣ нѣща отъ тия прѣдмети. У насъ наопаки. Ние виждаме, че изучаватъ ботаниката тѣй, като че ли се готвятъ да станатъ едни професори въ нашето Висше училище. Изучава се зоологията съ такива подробности, които може да изучава само единъ специалистъ, който се готви, или има бѣдѣще да стане единъ голѣмъ специалистъ; той може да изучава такива подробности, каквито изискватъ у насъ отъ ученицитѣ въ гимназиитѣ. Сжщото трѣбва да кажемъ за геометрията и алгебрата. Азъ много пъти съмъ се чудилъ какво е туй натрупване въ тия прѣдмети. Геометрията, напр., ако вземете да видите какво се прѣподава, ако прѣвърнете програмата на нашитѣ гимназии, ще видите, че тамъ прѣподаватъ не само елементарни познания, които сж необходими, за да слѣдва човѣкъ висше училище, но тамъ ще срѣщнете още да се прѣподава, напр. по геометрия, теореми, които се изучаватъ въ аналитическата геометрия и които се изучаватъ при изучаването на висшата математика въ университета. Сжщото имате и въ алгебрата. Въ алгебрата, освѣнъ дѣто изучаватъ бинома на Нютона съ всичкитѣ му подробности, но изучаватъ въ голѣми подробности теорията на вѣроятноститѣ, която теория на вѣроятноститѣ съ такива подробности, както се прѣподава въ нашитѣ гимназии, се изучава при висшата математика. Ето кое дѣйствително прави извънредно голѣмо натрупването на програмитѣ въ нашитѣ гимназии; и туй уморява ученицитѣ. Ако вземете да поразгледате нашитѣ ученици откъмъ физическа страна, ще видите, че тѣ излизатъ изтощени, много убити изобщо отъ тази прѣтрупаностъ на материала въ нашитѣ гимназии. Освѣнъ другитѣ формалности, освѣнъ другитѣ изпити, подирѣ матури и т. н., но главно, че тѣ сж прѣтрупани съ извънредно много работа, на което трѣбва да се обърне сериозно внимание, докато е още рано, и особено трѣбва да се обърне внимание на туй, че въ нашитѣ гимназии има тенденцията постоянно да увеличаватъ мате-

риала. Има учители у насъ — азъ не казвамъ за всички, — но има учители, които го смѣтатъ за особена заслуга къмъ нашето учебно дѣло, ако прибавятъ колкото е възможно повече материалъ къмъ съотвѣтствующата програма, и съ туй прѣтрупватъ ученицитѣ съ всевъзможни работи, които даже не имъ сж по силитѣ и, разбира се, съ всевъзможни записки. Така че, това е едно, на което трѣбва да се обърне внимание, като говоримъ по отношение нашитѣ гимназии.

Друго едно нѣщо, на което трѣбва да обърне внимание г. министърътъ въ нашитѣ гимназии, е и това, че тамъ повечето отъ учителитѣ гледатъ на своята си работа чисто механически. Мене много пъти ме е поразявало туй отсъствие на любовъ както къмъ ученицитѣ, така сжщо и къмъ прѣдмета си, който прѣподаватъ. Тамъ вие забѣлѣзвате, както моятъ другаръ Кирковъ забѣлѣжи, една мандаринщина китайска; тамъ вие забѣлѣзвате едно чисто чиновническо отнасяне къмъ работата, а не забѣлѣзвате любовъ къмъ дѣцата, любовъ къмъ ученицитѣ, които сж младежи и на които градимъ бѣдѣщето; не забѣлѣзвате любовъ къмъ прѣдмета, който прѣподаватъ, а всичко се прави какъ да се мине часътъ и сетнѣ механически влиза въ класъ и съ голѣма неохотностъ прѣподава, съ голѣма неохотностъ изпитва ученицитѣ и гледа какъ да удари звънецътъ и да изкочи и кога ще дойде мѣсецътъ да получи заплатата. Ето на какво се е обърнало у насъ прѣподаването въ гимназиитѣ. Сжщото, разбира се, може да се каже и за основнитѣ учители, но понеже азъ съмъ прѣподавалъ въ гимназиитѣ, обърнало ми е внимание туй механическо, тѣй да кажа, или чиновническо отнасяне къмъ работитѣ.

Подирѣ, друго едно нѣщо. Въ нашитѣ гимназии трѣбва да се обърне внимание на туй, че изучаването на прѣдметитѣ трѣбва да се извършва въ самитѣ гимназии, отколкото въ кѣщи. Вие знаете, че повечето отъ дѣцата, които влизатъ въ гимназиитѣ, нѣматъ нужнитѣ домашни удобства — по-голѣмата частъ, разбира се. Има една частъ, която има своитѣ домашни удобства, но една голѣма частъ няма тия удобства, при които да може ученикътъ спокойно да се разположи и да се прѣдаде на изучаване на прѣдметитѣ, независимо отъ туй, че педагогически е най-вѣрниятъ методъ да се прѣподава само въ класъ, а не въ кѣщи да го забубри ученикътъ. Но освѣнъ това, именно и тия обстоятелства, именно неудобствата въ кѣщи, ни налагатъ да обърнемъ внимание на метода на прѣподаването въ нашитѣ гимназии. Методътъ на прѣподаването трѣбва да бѣде именно такъвъ: въ класъ да се изучаватъ прѣдметитѣ, а не учителятъ като прѣдаде урокътъ единъ пътъ, подирѣ да го изпита; каже му единъ урокъ и му казва: хайде иди у дома си да го научишъ и утрѣ, който го не знае, единица или двойка. Затуй именно сж слаби ученицитѣ въ нашитѣ гимназии.

Третото нѣщо, на което обръщамъ внимание, е за лошитѣ отношения, които сѣществуватъ между

учителитѣ и ученицитѣ. Азъ ви казахъ отчасти какъ се отнасятъ, въобще не съ любовь къмъ ученицитѣ и къмъ своитѣ прѣдмети, къмъ своитѣ занятия. Но особено е забѣлжително, и види се вследствие на туй съществуватъ такива ненормални педагогически отношения между учителитѣ къмъ прѣдметитѣ и ученицитѣ, и затуй се създава вражда къмъ ученицитѣ отъ прѣподавателитѣ и обратно. Затуй въ нашитѣ гимназии често пкти, азъ нѣма да кажа, че е обикновено явление, но често пкти вие виждате да съществува побой. Много факти има констатирани, че сж дадени учители въ съдъ отъ родителитѣ за биене на дѣцата имъ, и много случаи има, които просто се потуляватъ отъ самитѣ директори и отъ съвѣтитѣ, но фактъ е, че съществува туй нѣщо въ нашитѣ гимназии. И затуй съществува то, защото сж свършено аномални отношенията между ученицитѣ и учителитѣ. Учителитѣ не сж подготвени, не се основаватъ на тѣзи педагогически начала, че между учителитѣ и ученицитѣ всѣкога трѣбва да съществува по-тѣсно сношение, всѣкога трѣбва да съществува отъ страна на учителитѣ известна спиходителностъ къмъ ученицитѣ, като по-млади, къмъ тѣхнитѣ шалости, къмъ тѣхнитѣ игри, къмъ тѣхнитѣ палавости и т. н. и да бждатъ повече паставници, повече учители, отколкото чиновници.

Още едно нѣщо, на което искамъ да обърна внимание, е, че у насъ отъ известно врѣме насамъ се забѣлзва въ обществото едно стремление къмъ туй, щото на бѣдната класа да се тури прѣвграда къмъ срѣдното образование. Тази прѣвграда се туря, именно, съ такситѣ — увеличили се такситѣ, за да се тури просто прѣчка на тѣзи, които не могатъ да плащатъ високи такси, да не могатъ да постѣпятъ въ срѣднитѣ училища. И туй произтича отъ това погрѣшно, помоему, схващане на работата, както и г. Кърджиевъ спомена, както и азъ споменахъ при другъ случай: мислятъ, че училищата сж тѣзи именно, които създаватъ тѣй наречения чиновнически пролетариатъ, когато азъ нѣколко пкти ви обръщахъ внимание и сега ви обръщамъ вниманието, че не сж училищата, които създаватъ пролетариата. Пролетариатътъ се създава отъ свършено естествени закони на економическото развитие на една страна, и съ затваряне на училищата ние нѣма да ограничимъ пролетариата, а той ще се яви още въ по-грозна форма и още въ по-голѣмо количество, защото вие тогава ще имате единъ Lumpenproletariat, единъ парцаливъ, единъ продаженъ пролетариатъ, който ще бжде готовъ да чуи и вашитѣ глави по изборитѣ. Заради туй, именно, е опасно и погрѣшно да се мисли, че нашитѣ училища сж причината да се създава у насъ пролетариатътъ; тѣ не сж причината. Ако създаватъ, тѣ създаватъ работници готови, които утрѣ ще отидатъ, и сега даже отиватъ въ индустриалнитѣ заведения, ще отиватъ и въ бждѣще въ фабрицитѣ. И такива хора, подготвени, съ умствено развитие, ще бждатъ много по-полезни работници, отколкото

единъ простъ човѣкъ, който нѣма съвсѣмъ хаберъ отъ всѣкакво образование. Та и отъ тази страна, казвамъ, гимназиитѣ, срѣднитѣ учебни заведения не трѣбва да бждатъ закрити и за бѣднитѣ класи, а трѣбва да имъ се даватъ пай-голѣми улеснения, и съ таксата, която се увеличи лани, помоему, една голѣма погрѣшка се направи, и тя произтича, както ви казахъ, отъ погрѣшното схващане на явленията у насъ. Сега, което мнѣние и мнѣнието на моитѣ другари отъ социалъ-демократическата група е, че тѣзи такси трѣбва поне да се махнатъ. (Д. Цанковъ: Готови на вашитѣ заповѣди!) Трѣбва да се опрѣдѣли по-ясно за бѣднитѣ ученици, въ закона по-ясно да е казано, кога тѣ могатъ и безъ такса да постѣпватъ, защото, споредъ дѣйствующия правилникъ и законъ, излиза, че се дава голѣмъ произволъ на директора и на учителския съвѣтъ, тѣ да опрѣдѣлятъ, кои сж бѣдни, а кои богати. А трѣбва по-точно да се опрѣдѣлитъ тия работи, за да нѣма недоразумѣние и да се създаватъ оплаквания.

Относително висшето образование у насъ, азъ нѣма да говоря, но ще кажа нѣколко само думи. Вие сами трѣбва да съзнаете, а именно, самата наша буржоазна класа, каквато я имаме ние, трѣбва да съзнае това, че Висшето училище трѣбва да бжде източникъ на свѣтлината, то трѣбва да бжде, именно, източникъ на свободния граждански духъ. Навсѣкждѣ, дѣто дѣйствително буржоазията е просвѣтена, дѣто тя стои самостоятелно на краката си, тамъ тя гледа, щото виспитѣ училища, университетитѣ, дѣйствително да бждатъ самостоятелни учрѣждения, по сжщеврѣменно да служатъ на науката, на истината. И ако ние се обърнемъ за примѣри, даже ще ви кажа сега, въ днешно врѣме, единственитѣ сж въ Русия, които издигатъ гласа си за свободата на науката и истината, единствено сж професоритѣ на университетитѣ — разбира се, не всичкитѣ, но най-добритѣ, — които издигнаха своа гласъ и искатъ, и настояватъ, щото въ университетитѣ да владѣе повече граждански духъ, повече да владѣе духътъ на истината и науката, а не на казионщината и на заповѣдитѣ отгорѣ на нѣколко мракобѣсници. Тѣй че, искате ли вие у насъ да се развие любовь къмъ истината, къмъ науката, вие трѣбва да обърнете сериозно внимание на Висшето училище, отъ една страна, като подобрите, като внесете въ него професори, които сж дѣйствително хора на науката и истината, а отъ друга страна, като поразширите този правилникъ, който дава много голѣми права на професоритѣ, а никакви права на студентитѣ. Студентитѣ тамъ се чувствуватъ, дѣйствително, сковани, и трѣбва да се гледа, именно, на този въпросъ по-сериозно, а не само отъ партизанска гледна точка, че нѣкому не се харесвало, че нашитѣ младежи се явяватъ по-свободолюбиви, хайде да затворимъ и да стегнемъ Висшето училище; трѣбва да се гледа на Висшето училище като на учрѣждение, което е необходимо, за да се създаде духътъ на свободата,

духът на истината и на науката, отъ които, несъмнено, пакъ произлиза свободата, защото само когато ние стѣснимъ науката, когато ограничимъ истината, само тогава нѣма да има свобода. Искаме ли да има свобода, искаме ли да се наричаме една страна свободна, въ която има конституционно управление, което ще се подобрява, вие трѣбва именно да дадете повече просторъ на науката, истината, отъ които, несъмнено, първото послѣдствие ще бѣде свободата.

Тѣзи сж бѣлѣжикитѣ, които смѣтахъ за нужно да направя и се надѣвамъ, че г. министърътъ — разбира се, азъ не мога да очаквамъ, че всичко ще бѣде възприето, — по поне това, което намира за нужно, за полезно, да го възприеме и да го има прѣдъ видъ, когато въ бѣдѣще се яви както съ своя бюджетъ, така и съ реформитѣ, които очакваме по учебното дѣло, защото по учебното дѣло нѣмаме още единъ законъ по просвѣщеніето. Такъвъ законъ биде внесенъ миналата година, но тази година ние не го виждаме прѣдъ себе си. Надѣвамъ се, че догодина г. Министърътъ на Просвѣщеніето ще внесе отъ себе си нѣкакъвъ законопроектъ по народното просвѣщение, и желалъ бихъ да обърне внимание на тѣзи бѣлѣжки, които могатъ да се възприематъ даже отъ единъ буржоазенъ министъръ.

П. Каравеловъ: И азъ мога да изкажа малко радостъ, че г. министърътъ ни освободи отъ дълги прѣлїи; но пакъ желая да кажа нѣколко думи, първо, да направя едно малко възражение и, може би, да допълня онова, което лани азъ толкозъ говорихъ по поводъ на законопроекта що внесохъ тогава, и освѣнъ това да отговоря на нѣкои възражения, които се правятъ. Така щото, азъ сега нѣма да се занимавамъ съ г. министра, а най-напрѣдъ ще възража на г. Кърджиева, защото той изказа нѣколко мисли, съ които азъ съмъ съгласенъ, и други, съ които не съмъ съгласенъ. Първо, сочатъ ни Америка и ние трѣбва да разтълкуваме това ясно. Въ Америка законътъ е, че всѣка община, съ 50 кѣщи най-малко, трѣбва да поддържа училище; само общини съ по-малко отъ 50 кѣщи могатъ да не поддържатъ училище. Естествено е, че и у насъ села или колиби съ по двадесетъ кѣщи не могатъ да поддържатъ училище, и по нѣмане срѣдства и по липсване на ученици, защото за 3 или 4 ученика не може да се поддържа особено училище. Тази е причината, дѣто сж закрити нѣкои училища. Но това не ще рече, че е имало нѣкой, който да гони първоначалното образование. Второ, г. Кърджиевъ казва, че сж намалили и учителитѣ. Азъ ще ви кажа, че е вѣрно това, и много се радвамъ, че сж го направили. И азъ даже ги намалихъ и ще ви кажа защо. Азъ не желая ние, българитѣ, да си служимъ съ такъвъ разкошъ, да имаме дѣто трѣбва и дѣто не трѣбва по нѣколко учители; ние трѣбва да подражаваме на онѣзи държави, които сж и много по-богати, и много по-добрѣ разбиратъ отъ насъ. Въ България има на 30 ученика, на

нѣдѣ на 15, по единъ учителъ. (Т. Влайковъ: Има и на 60 души.) Има, да, и трѣбва да има. (Т. Влайковъ: На 40 кѣщи единъ учителъ.) Азъ не слушамъ вашата педагогия. Зналъ азъ вашата маниера на смѣтане: тамъ дѣто ви понася, смѣтате на кѣщи, а дѣто не ви понася, смѣтате на ученици. Завчера, когато бѣха тукъ на гости ученици отъ Казанската гимназия, азъ запитахъ одного: колко ученици има въ вашия класъ? Шестдесетъ ученика, ми отговори князь Ухтомски, ученикъ отъ осмия класъ на гимназията. Ето ви сега примѣръ: въ една гимназия 60 ученика въ класъ, а вие у насъ не допускате въ първоначалнитѣ училища да има повече отъ 30—40 ученика единъ учителъ. Азъ на тая ваша педагогия голѣма цѣна не давамъ. Азъ не мога да игнорирамъ и въ тоя случай основното економическо правило — да не простираме краката си повече отъ чергата си.

Ан. Коновъ: Конституцията казва, че е задължително първоначалното образование!

К. Мирски: Конституцията не казва, че трѣбва да бждатъ 40 или 60 ученика.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, не прѣкъсвайте оратора!

П. Каравеловъ: Почакайте. Въ конституцията се говори за първоначалното образование така, за да се знае, че нѣмате право да искате отъ отдѣлни лица, отъ бащи на дѣца, плати за първоначалното образование на дѣцата. Дали ще бждатъ 30, 40 или 50 ученика на единъ учителъ, за това конституцията не говори. (Т. Влайковъ: Безплатно и задължително е казано!) Да, безплатно и задължително е казано, но разберете въ какъвъ смисълъ: първо, вие сте обязани да си пращате дѣтето въ първоначалното училище и, второ, нѣматъ право да искатъ отъ васъ пари за това учение, ако вие сте български подданикъ — нищо повече. (Д. Цанковъ: За учение пари не могатъ да се искатъ!) За първоначалното учение пари не могатъ да се искатъ. Ето тѣй стои този въпросъ. Не е така обаче въпросътъ, когато се дойде до класното и срѣдно образование. Когато дойде въпросътъ да се откриватъ класове за срѣдно образование, които винаги струватъ на хазната много пари, азъ не бихъ желалъ леко да се гледа. Особено пъкъ съ безконечното откриване на паралелки ние сме достигнали до злоупотреби — поне азъ така мисля. Въ Англия, доколкото знаа азъ, допускатъ въ единъ класъ до 120 ученика; нѣмцитѣ сж по-педантни, но се допускатъ повече ученици, отколкото нашитѣ педагози. Нека не се забравя още и това, — че правило и практика не е едно и сѣщо. Често пѣти практиката ни налага много повече отъ онова, което правилото допуща. Тукъ има да кажа, че и тѣзи правила на г. Влайкова сж нѣщо като онѣзи мадрости, които ни чете г. Кърджиевъ. (Смѣхъ.) Из-

винѣте, ама мене много ме е страхъ отъ тѣхъ и не знаа отдѣ ги е почерпалъ. Фактътъ е това. Азъ говорихъ и лани, и сега мога да го повтора: азъ узнахъ въ авторитетната книга за съврѣмenna Франция на Бодлея, и при този случай ви го заявявамъ, че въ тази страна често пѣти селскитѣ учители сж и секретари на общинитѣ. (Ц. Таслаковъ: Това е вѣрно. Едно врѣме бѣше и въ България тѣй!) Азъ не искамъ такова нѣщо да се въведе изново у насъ, но ви казвамъ какъ стои работата въ просвѣтени страни. (Глъчка. — Г-нъ Т. Влайковъ нѣщо възразява.) Моля, моля. Лани азъ говорихъ това сжщото тукъ. Г-нъ Влайковъ ми възрази, че това така е било само въ сиромашкитѣ общини. Книгата на Бодлея е написана, казва се, завчера и е много сериозна книга. Фактитѣ въ тая книга сж провѣрени и Бодлей говори формално, че въ Франция тѣй става. Ще ви напомня още, че въ в. „Прѣпорецъ“ бѣше прѣведено подробно описание на едно село въ Франция, написано отъ Робертъ Доналда. Робертъ Доналдъ е написалъ това свое описание прѣди двѣ години и казва, че е фактъ учителитѣ да сж и писари на общината. Значи, че дори и богатитѣ страни сѣ гонятъ да става и у тѣхъ всичко по-економически. Затова и ние не трѣбва толкозъ много да се ширимъ и да прѣкаляваме въ всичко. Има да кажа и друго нѣщо. Азъ силно се съмнѣвамъ въ нѣкои работи и сега ще ви посоча нѣкои статистики. Има една учебна статистика, направена отъ Министерството на Просвѣщенieto; трѣбва да я знаатъ ония, които се занимаватъ съ тоя въпросъ; тя е съставена прѣди 10 години; гледамъ, напр., с. Стайковци, Бѣлоградчишка околия, намирамъ, напр., 40 или 50 или 100 ученика; земамъ послѣ статистиката за прѣброяването, търся въ графата на грамотнитѣ, въ сжщото село, и не намирамъ ни единъ грамотенъ. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Тѣ всички сж рецидивисти!) Може би така да е. Но фактътъ е, че двѣ официални статистики не даватъ еднакви данни за едни и сжщи прѣдмети. Това показва, че учението даже и при тия условия върви много лошо. Ще кажа, че и така да е, пакъ има каква-годѣ полза; защото да се научатъ да се миятъ, да се чешатъ, да се държатъ по-чистоплѣтно, да навикнатъ по-добрѣ да седнатъ и това сѣ е полза, сѣ е прѣгрѣсъ. Азъ ви казвамъ какъ стои въпроса. Който желас, може да провѣри и ще види, че това е тѣй. Азъ съмъ убѣденъ, че статистиката на прѣброяването е вѣрна, но когато сж ги питали, казали сж, че нѣма грамотенъ човѣкъ, при всичко че въ училищната статистика фигурира, че е имало 60 ученика. Значи, има нѣщо аномално, значи, ученици посѣщаватъ училището, но не научватъ да четатъ и пишатъ. И много интересно е, да ви посоча единъ фактъ. Отъ училищата, които сме имали въ турско врѣме, на които се смѣемъ, че учили на наустница, отъ тия училища има грамотни, а отъ днешнитѣ училища, въ които се прѣподава рационално, споредъ свидѣтелството на статистиката не излизатъ

грамотни хора. И азъ ще обърна внимание на г. Влайкова, че въ Пирдопската околия има най-много грамотни. (Т. Влайковъ: Котленско!) Азъ знаа, че има много грамотни въ самия Котелъ, но не и въ околията, както и въ нашата Копривщица. У насъ има жени грамотни, както и въ нѣкои други градове. Но фактъ е, че когато по-рано учили, макаръ и да ги учили по-просто, имали книги, въ които продължавали да четатъ и сетѣ, и останали грамотни, а тамъ, дѣто сж имали модерна система, или не сж успѣли да научатъ нищо, или сж забравили каквото сж учили и сега сж неграмотни. Тѣй стои нашето образование. Не толкова че не харчи правителството пари и, може би, не толкозъ отъ нежеланието на учителитѣ, а по вината, може би, на немарливото население и т. н.

Желателно е да се стегнемъ всички и въ каквато и да е форма да се реорганизира нашето образование по-добрѣ. Азъ и сега ще поддържа моитѣ идеи, които влѣзоха въ основата на законопроекта що бѣхъ внесълъ лани и които бихъ желалъ да се реализиратъ. По въпроса за трикласнитѣ училища, г. Кжрджиевъ изказа по-други възгледи. Той е противъ г. Благоева и съ нѣкои отъ неговитѣ доводи и азъ съмъ съгласенъ. Между прочемъ г. Кжрджиева е смутило това, дѣто кредитътъ за трикласнитѣ училища билъ малъкъ и, второ, дѣто тѣ сж технически. Моята идея главно бѣше тия училища да се поддържатъ отъ самитѣ общини, въ които сж; а съ колко класа да бждатъ, за мене е безразлично — дали съ три, четири или петъ, — тѣ могатъ да бждатъ съ толкова класа, съ колкото населението иска и може да поддържа. Това се прокарваше въ моя законопроектъ. По тоя начинъ не само не се намалява кредитътъ за класнитѣ училища, но се увеличава. И това е права идея. Не може само правителството да поеме разносикитѣ за всичкитѣ училища на себе си. Въ това отношение — впрочемъ, и г. Благоевъ е съгласенъ — трикласнитѣ училища или главнитѣ, както щете ги наречете, трѣбва да принадлежатъ на общинитѣ. Сега ако се откриятъ такива училища и въ по-голѣмитѣ села, просто ще се радвамъ, но не е желателно да ги стоваряме само на хазната.

Сега, колкото за техническия характеръ на тия училища, за които се говори, азъ не съмъ мислилъ, че въ тия училища непрѣмѣнно ще се учатъ само занаяти. Собствено мислило се е да имъ се даде малко практически характеръ. Тамъ може да изучаватъ нѣкой занаятъ. Зависи дѣ какъвъ занаятъ има условия да вирѣе, та ще зависи напълно отъ мѣстнитѣ условия какви да бждатъ програмитѣ имъ. Всичко каквото мисли общината за себе си, ще го направи. Даже нѣщо повече. Азъ настоявахъ въ програмитѣ на тия училища правителството да се не бърка. Излазя, че по тоя въпросъ ние съ г. Благоева не сме съгласни — съ него, впрочемъ, и г. Кжрджиевъ не е съгласенъ. Азъ не съмъ на мнѣние трикласнитѣ училища да служатъ като подготовителни за въ гимназитѣ. На тия трикласни

училища ние трѣбва да дадемъ специаленъ характеръ, а гимназиитѣ да си останатъ гимназии съ чисто научна подготовка. Напитѣ гимназии въ това сж лоши, че класическитѣ приличатъ на реалнитѣ, а реалнитѣ на класическитѣ. Системата да се прѣподаватъ прѣдметитѣ концентрически — два пакти, за да се улесни минаването отъ класнитѣ училища въ гимназиитѣ, не е хубава. Азъ бихъ желалъ въ реалнитѣ гимназии да се обърне повече внимание на точнитѣ науки и да се прѣподава сериозно математика, физика, химия, а не да се натѣпкватъ главитѣ на ученицитѣ съ разни конкретни естествени науки, като зоология, ботаника, минералогия и др. такива. Конкретнитѣ физически науки могатъ да се прѣподаватъ въ по-малкъ обемъ. Единъ английски знаменитъ физикъ, г. Перц, тази година е челъ въ Английската асоциация на наукитѣ, че ученицитѣ отъ срѣднитѣ училища трѣбва да знаятъ да се ползватъ отъ диференциалнитѣ и интегралнитѣ изчисления, доколкото е необходимо практически. Всичко онова, което може да служи въ практиката, да се прѣподава, защото животътъ у насъ дѣйствиелно изисква много. Ще се яви у насъ електрическа сила — трѣбва да има приготвени хора да я употребяватъ. Така щото, азъ бихъ желалъ поне въ така нареченитѣ реални гимназии да се прѣподава математика и свързанитѣ съ нея прѣдмети. Може би нѣкои да кажатъ за въ Габрово и Сливенъ трѣбва да се прѣподаватъ още и технически, свързани съ механиката и химията прѣдмети, и че класическитѣ езици тамъ не трѣбва да се прѣподаватъ, но тамъ пъкъ, дѣто се прѣподаватъ, да се прѣподаватъ както трѣбва, а не както досега. Това е задачата на нашитѣ гимназии. Азъ само не допускамъ да се позволи да влизатъ отъ трикласнитѣ училища въ IV класъ на гимназиитѣ. Това ще бѣде грѣшка. Защото иначе ние ще имаме лоши трикласни училища и лоши гимназии. Научното образование трѣбва да бѣде научно, а онова ще бѣде полунаучно и полупрактическо. И гимназиитѣ ще бждатъ държавни за дълго врѣме, а трикласнитѣ училища ще трѣбва да ги поддържатъ общинитѣ, защото държавата не може да поддържа и тѣхъ. Собствено, съ васъ азъ съмъ съгласенъ, че и тукъ трѣбва да има постепеностъ, че прѣди да се приготвятъ нѣкои срѣдства, не може карламандъ да се измѣни всичко. Азъ бихъ искрено желалъ въ София да направимъ двѣ гимназии: една реална и една класическа. Тукъ ще има и семинария, въ която въ сжщностъ общиятъ курсъ класически ще бѣде приблизително като она на гимназии; а въ военното училище ще бѣде единъ видъ реална гимназия; значи, ще има четири пълни срѣдни учебни заведения. Другитѣ трикласни и петокласни училища желалъ бихъ да се поддържатъ отъ общината и нѣма защо непременно и тѣхъ да поддържа хазната. Въ това отношение може да се оплачатъ всички други градове дѣто нѣма гимназии и особено противъ София. Ние отказаме, напр., да поддържа класнитѣ училища въ Бургазъ и другадѣ, а тукъ ги запазваме.

Идеята за училищнитѣ такси, за които тукъ се говори, бѣше моя. Азъ не мислѣхъ да гонимъ бѣднитѣ, но не виждамъ защо да покровителствуваме неспособнитѣ бѣдни ученици. Да върватъ въ гимназията, която нѣма да свършатъ никога, та по тоя начинъ да ги прѣвърнемъ отъ производителни въ непроизводителни хора, когато подобнитѣ ученици въ трикласнитѣ училища ще намѣрятъ нѣщо по-практично и по-полезно за тѣхъ. Въ трикласнитѣ училища, които ще се поддържатъ отъ общинитѣ, такси не ще има, освѣнъ ако самитѣ общини наредятъ да се взематъ такива. Правителството трикласни училища не ще поддържа и такси за тѣхъ нѣма да събира, нито пъкъ ще се интересува. А въ гимназиитѣ ще се взема такси отъ имотнитѣ и отъ ония бѣдни ученици, които нѣматъ блѣскави успѣхи. Щомъ единъ бѣденъ ученикъ има редовно добри успѣхи, не му се взема нищо; но ако има успѣхъ срѣдно по-малко отъ 3, защо да му се помага да стане непроизводителенъ гражданинъ? По-добръ ще е такъвъ да отиде да стане папукчия, а не лошъ даскалъ. Ще ви обърна вниманието на друго. Говорите за пролетариатъ. Азъ много желалъ да намаля педагогическия отдѣлъ въ гимназиитѣ и да усиля научния отдѣлъ. И знаете ли какво? Тукашната, напр., дѣвическа гимназия има само 24 ученички въ научния отдѣлъ, а пъкъ 200 въ педагогическия. Значи, всички се готвятъ за учителки. Има голѣма разлика между ученичкитѣ, които сж въ общеобразователния и педагогическия отдѣли на една и сжща гимназия. Запитайте и ще ви потвърдятъ това учителитѣ и професоритѣ — има голѣма разлика между ония, които добиватъ научно образование, и ония, които добиватъ педагогическо. 17 часа да учишъ педагогия, значи да поглупѣешъ. Тамъ се прѣподава педагогия, учи се какъ се прѣподаватъ прѣдметитѣ, а самитѣ прѣдмети не се знаятъ. Убѣденъ съмъ дори, че научното образование ще ни дава по-учени хора и по-добри учители. Тукъ съмъ напълно съгласенъ съ г. Кжрджиева. Може би и г. Влайковъ да е правъ, че ония, които сж учили педагогия, по-бързо, по-умѣло ще прѣподаватъ въ първоначалнитѣ училища. Но единъ човѣкъ, който нѣма никаква идосинкразия въ ума си, и безъ да е училъ педагогия може да прѣподава. Щомъ има знания по прѣдмета, има и любовъ къмъ него — разбира се, тя е нужна за всички, — ще прѣподава добръ, още повече, че още когато е училъ тоя прѣдметъ, видѣлъ е какъ се прѣподава. Моето дълбоко убѣждение е, че нѣма нужда даже толкова да се назира на педагогията и така да ги даватъ съ тая педагогия. По 3—4 тюрлии яхнии имъ даватъ съ тая педагогия. Азъ друго бихъ прѣдложилъ да се опита. Ние бързаеме всичко отведнажъ да приемемъ и да правимъ. Азъ бихъ опиталъ: едно отъ сжществуящитѣ земеделчески училища бихъ обърналъ на полусеминария педагогическа и, послѣ, отъ неговитѣ възпитаници бихъ изпратилъ по селата за учители.

Коего се говори за техническо образование, чини ми се, че и въ тоя случай не се изисква много знание и не е голѣма мъка да бѣдешъ полезенъ на селянитѣ. Техническо образование може да се прѣподава не само на дѣцата, ами и на възрастнитѣ. Не можемъ ли да опитаме въ нѣкои мѣста да пратимъ учители, които да имъ показватъ поне какъ спонетѣ да се запазватъ отъ дѣждоветѣ, какъ да си торятъ нивитѣ и други такива елементарни работи? Мегѣ ми се струва, че намѣсто да имаме 5 педагогически училища и да бързае да унищожаваме така земледѣлческитѣ, по-добрѣ ще е да закриемъ нѣкои отъ първитѣ, а да прѣвърнемъ въ такива послѣднитѣ. Нѣма нужда навсѣкѣждѣ изведнажъ да направимъ това, защото може опитѣтъ да се окаже несполучливъ. Но знаемъ, че и въ Европа се прѣподава това и се прѣподава доста отдавна. Защо да не опитаме и ние това, въ нѣкои технически селски училища да се назначатъ учители, които сж свършили земледѣлческо училище? (Г. Кирковъ: Има такива учители!) Има ги случайно. Нѣма защо да не направимъ това математически. Азъ не искамъ да ви го натрапвамъ програма за всички. Но защо да не опитаме въ по-широкъ размѣръ и съ разнообразна програма? (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Въ цѣла Франция селскитѣ учители сж земледѣлци отъ земледѣлчески училища!) Азъ ви казвамъ, най-лесно могатъ да се научатъ; нашитѣ хора, собствено селянитѣ, не сж толкова лоши, колкото се говори! Ако имаше нѣкой по-присърце да иска да имъ прѣподава, сѣ ще има нѣщо да научатъ. Елементарнитѣ работи могатъ да ги научатъ.

Г-нъ Благоевъ повдигна единъ въпросъ, който, по моето мнѣние, е много важенъ и азъ го поддържамъ — да не ставатъ така лесно смѣняванията. Мога да ви кажа, че това начало азъ прилагамъ на дѣло, когато лани управлявахъ Министерството на Просвѣщеніето; сега като настоявамъ върху сѣщого, мисля още, че ще е добрѣ да се гледа учителитѣ да си оставатъ такива въ собственитѣ имъ мѣста. Когато назначавате околийски началникъ, когато назначавате сѣдия, не е хубаво да се туря на служба въ родното му мѣсто. И вие разбирате мотивитѣ, които ни каратъ да се пращатъ въ чужди мѣста. Но за учителитѣ не е така. Учителитѣ живѣе по-хубаво и по-лесно въ собствената си кѣща: може да има ниви и други имоти и ще се помѣчи да приложи собственитѣ си знания. Може горѣ-долу и въ закона да бѣде обозначено, че желателно е тѣзи хора да бѣдатъ повече отъ роднитѣ си мѣста. Това не може да се приложи съ всичката си строгостъ, но сѣ до извѣстна степенъ може да се приложи нѣйдѣ.

И, подирѣ, има да кажа, че азъ по начало не съмъ съгласенъ съ циркуляра на министра по увольняването на учителитѣ отъ самитѣ кметове, когато и както имъ скимне. Безцеремонността въ увольняването азъ считамъ опасна. Въ това азъ съмъ дълбоко убѣденъ, и тоя принципъ съмъ прокаралъ

дори въ нѣкои закони на страната, и, прѣди всичко въ закона за Смѣтната Палата и, второ, въ она на Банката. Когато става назначаване на служба, тогава най-добрѣ е да става назначението отъ едно лице. Отъ комисии да ставатъ назначения не е хубаво. Но когато се отчислява служащо лице, трѣбва да има гаранция, трѣбва да зависи това не отъ одного а отъ много хора; когато се отчислява, трѣбва непременно да питае нѣколко души, прѣди да се отчисли. И ето защо азъ не бихъ далъ на селскитѣ кметове власти така лесно да отчисляватъ. Азъ бихъ желалъ това. Може би нашитѣ учители малко да прѣкаляватъ, трѣбва да го признаемъ, като кажатъ, че тѣ сж солѣта на земята, а ние сме нищо. Но, отъ друга страна, да ги даваме въ властта на кметоветѣ, азъ не мога да се съглася, то не е право. Ние тоже трѣбва да пазимъ тѣхнитѣ интереси: тѣ сж български граждани и, както пазимъ интереситѣ на другитѣ, така ще трѣбва да пазимъ и тѣзи на учителитѣ, а не да ги прѣдоставимъ на капризитѣ на тогова и оногова и да ги разкарва отъ едно мѣсто на друго. Учебното дѣло е много важно за гражданина и за селянина, но и ония, които се посветяватъ на това дѣло, учителитѣ, не трѣбва да се игнориратъ. Затова азъ никога не бихъ се съгласилъ на такова, каквото окръжното допуца, леко отчисление отъ страна на кметоветѣ. Допущамъ да назначаватъ кметоветѣ, но не допущамъ и да отчисляватъ. Азъ искамъ да се ограничатъ. Защото когато сж ограничени да имъ не намаляватъ жалването и, второ, да има цензъ по образование — нѣма отъ що да се страхуваме. Вие всички знаете какво страшно зло е отчисление, па даже и прѣмѣстване безъ веѣкаква причина, а често и по срѣдъ зима. Това е една голѣма аномалия — то е неизмѣримъ грѣхъ. Ако единъ учителъ се окаже негоденъ, лошъ, непоправимъ, може още съ врѣме да му се каже: Г-не, твоето учителствуване, твоето държане и поведение като учителъ не ни аресва; имай прѣдъ видѣ, че отъ идущи септемврий насетѣ не можемъ да ви държимъ у насъ за учителъ; прѣдупрѣдваме ви да си търсите мѣсто. Ето така трѣбва да се постѣпни съ учители, а не да се отчислява посрѣдъ годината. На учителитѣ е запрѣтено да си даватъ оставката посрѣдъ годината; тогава трѣбва ли да се допусне на кметоветѣ да ги отчисляватъ пъкъ когато имъ скимне? Значи, не трѣбва. Ето въ това отношение по тоя въпросъ трѣбва да стане подобрене. И това подобрене, по моето мнѣние, може да се постигне само съ единъ обширенъ и добрѣ разработенъ законъ, и ако се внесе такъвъ наесенъ, може се поправи това положение. Но и да се внесе и изработи такъвъ единъ законъ, за да даде той желаемитѣ резултати трѣбва 5—6 години систематически и постепенно да се прилага, за да могатъ да се направятъ необходимитѣ наблюдения по неговата практичностъ и така да се изработи нѣщо цѣлесъобразно. По тоя въпросъ лани се говори доста, та сега нѣма нужда да се повтаря сѣщого. У насъ почти навсѣкѣждѣ има класни учи-

тели, почти безъ образование, и азъ съжалявамъ, че такива сж вече степенувани, защото сега помъчно ще става уволняването. Въобще тѣзи работи, дѣйствително, трѣбва да се наредятъ. А тѣ не могатъ да се наредятъ веднага. Ние не можемъ да вземемъ хората да ги хвърлимъ на улицата, да мратъ отъ гладъ. Трѣбва да създадемъ цѣла система, която да ни даде възможностъ, безъ да захвърлимъ хора на улицата, да подобримъ учителския персоналъ. Въ такъвъ случай може би ще стапе нужда, ако нѣкой е служилъ 15—20 години и не е годенъ за работа, да му се даде една малка пенсия, за да може да проживѣе, а мѣстото му да се даде на подготвенъ човѣкъ. — Слава Богу, сега у насъ такива всѣкидневно нови се създаватъ.

Това искахъ да кажа. Колкото се отнася до онова, що г. Благоевъ каза за такситѣ и стипендиитѣ, заявявамъ, че не мога да се съглася. Азъ съмъ готовъ да се прави даже повече отъ онова що той иска, но да се прави то разумно и съ смѣтка: улеснявайте способнитѣ ученици да се учатъ, дайте имъ дори и стипендии; но само на способнитѣ, на даровититѣ, но да допусна некадърноститѣ силомъ да се докарватъ до университета, на това азъ съвсѣмъ не симпатизирамъ; защото съ такова дѣйствуване досега ние сме си завъдили много дивъ свѣтъ, хемъ съ дипломи. (Смѣхъ. — Г. Кирковъ: Ако го оставишъ безъ образование, той ще бѣде още по-дивъ.) Да, но нека не се забравя, че едно е дивъ безъ диплома, а друго е дивъ съ диплома. Оня що уби Кънчова, бѣше дивъ съ диплома. По учебното дѣло желателно е да се приготви нѣщо по-сериозно; трѣбва да се внесе законъ много детайлиранъ. Може тогава да се прѣпираме, да се не съгласимъ въ едно или друго, но въ тия въпроси горѣ-долу сега сме близо единъ до други. Остава ни сега да помислимъ какъ да уредимъ въпроса за селскитѣ и градскитѣ учители. Спорентъ въпросъ нѣмаме.

К. Малевъ: Макаръ съ слаби сили, и азъ счетохъ за нужно да кажа дѣ-три думи по този бюджетъ, който ние днесъ ще гласуваме, за народното образование въ нашата свободна България. Азъ нѣма да говоря по Висшето училище, нѣма да говоря по гимназиитѣ и класнитѣ училища, защото считамъ себе си за неспособенъ да говоря по тия учрѣждения. Азъ ще се спра само по основното учение — тамъ, къдѣто се дава основата за всички наши млади синове, или за всичкото наше младо поколение. Освѣнтъ туй счичамъ за нужно да кажа, че по гимназиитѣ и Висшето училище говориха тия, които разбиратъ. По този параграфъ, г-да, можеше да се говори и повече, ако не бѣше казалъ г. министърътъ, че заплатитѣ се уравниватъ. По тия азъ ще си кажа правото, че бѣхъ противъ, защото у мене има това, че азъ съмъ противъ всѣкакво дѣленіе на граждани и селяни. Тѣй напр., нашата конституция дава право на всички български граждани да бждатъ равни споредъ закона, а тукъ въ

учението ги дѣлимъ — за селянитѣ единъ законъ, за гражданитѣ другъ законъ. Тѣй се дѣлятъ за данъцитѣ, тѣй се дѣлятъ за учителството, тѣй се дѣлятъ, мога да кажа, и за войната. Не е отколѣ, г-да народни прѣдставители, когато бѣхме ние роби подъ друга една държава, или подъ друго едно царство. И тогава имаме въ селата училища. Какво се прѣподаваше въ тия училища, повечето отъ васъ знаятъ. Тогава всѣки единъ ученикъ отиваше въ училище. Методата бѣше друга — учеха се дълги години, 5—6—10 години, учеха се да знаятъ часо-лова, да знаятъ псалтира и пр. Но съ нашето освобождение ние мислѣхме, особено селянитѣ, че ще живѣемъ въ свободна България и че ще имаме по-свободни и широки училища. Въведе се у насъ звучната метода, педагогическата метода. Съ голѣмо удоволствие ние я приехме. Дѣцата ни почнаха полесно да се учатъ. Но тази метода прѣдвиждаше само четири отдѣления, но четириотѣ отдѣления за селата идѣше много малко. Не се мина много и нашето правителство, или прѣвъ 1892 г. министърътъ каза или прѣвидѣ, че това учение е много малко и даде на селскитѣ дѣца въ селскитѣ училища да иматъ до шесто отдѣление, косто да се сравнява съ втори класъ. Селянитѣ бѣха много благодарни отъ тая мѣрка. Тя се прие отъ тѣхъ съ голѣмо удоволствие. Навредъ въ по-голѣмитѣ села имаше вече пето отдѣление, имаше шесто отдѣление и, които свършваха, които имаха врѣме, отиваха по-нататъкъ да слѣдватъ, а които нѣмаха врѣме, оставаха на бащината си работа, на бащиния си занаятъ, да вършатъ земледѣлие и др. До 1897 г., когато се унищожи петото и шестото отдѣления, излизаха много ученици отъ селскитѣ училища съ второкласно образование и тия дѣца, г-да, въ селата ще ги видите, че къдѣто имаше 30—40 такива училища, съставляватъ читалища и тѣ сж членове на тия читалища. Отъ това, ще си кажа право, напѣтѣ управници се стреснаха и казаха, че селянитѣ скоро ще се образуватъ, ще се научатъ, ще разбератъ всичко и взеха та намалиха пето и шесто отдѣления, оставиха ги да бждатъ пакъ така пѣвѣжи, прости, неучени, както е било прѣди сто години. (К. Мирски: Наименувайте ги такива то мракотѣсници, да имъ се запомнятъ имената!)

Г-да народни прѣдставители! Какви причини имаше тогавашното правителство за да намали пето и шесто отдѣления въ селата, т. е. да намали горния курсъ въ първоначалното образование? То ги намали прѣдъ видъ на економитѣ ли? Не, защото економии не направи. То намали училищата. Данъкътъ бѣше по прѣжитѣ данъци 5%, а то го повиши на 10%. Тѣзи прѣми данъци — училищнитѣ врѣхнини 10% — и днесъ ги виждаме въ бюджета на една цифра отъ 3.356.000 л. Тия прѣки данъци вие много добръ знаете кой ги плаща най-много. Поземелниятъ налогъ е 20 милиона лева; бегликътъ на овцетѣ и козитѣ е 4.600.000 л., та ставатъ 24.600.000 л.; военниятъ данъкъ е 1.500.000 л., отъ който да вземемъ

двѣтѣ трети събирани отъ селата, а едната трета отъ гражданитѣ, значи 1.000.000 л., и да ги туримъ при 24.600.000 л. и данъкътъ върху сградитѣ, който е 2.400.000 л., да вземемъ половината и прибавимъ пакъ тамъ, всичко става 26.800.000 л. събирани отъ земледѣлцитѣ. (К. Мирски: Ами тия земледѣлци, които живѣятъ въ паланкитѣ?) Отъ тия 26.800.000 л. 10% се събиратъ отъ земледѣлцитѣ училищни врѣхнини, значи, всичко 2.680.000 л. Туй е само за основнитѣ училища. Какво даваме сега ние на селата за тия пари? 106 първостепенни учители въ селата съ годишна заплата 1.380 л., $\frac{2}{3}$ — 97.520 л.; 457 второстепенни учители съ годишна заплата 1.008 л., $\frac{2}{3}$ — 307.104 л.; 1.252 третостепенни учители съ годишна заплата 780 л., $\frac{2}{3}$ — 651.040 л.; 1.890 новоназначени съ годишна заплата 660 л., $\frac{2}{3}$ — 831.600 л.; всичко ставатъ 1.887.264 л. Нека имаме и волнонаемни учители, и за тѣхъ съмъ опрѣдѣлилъ 82.366 л., а всичко ставатъ 1.969.630 л. Какво плащатъ земледѣлцитѣ за училищата казахъ, а тѣмъ плащатъ всичко 1.969.630 л., а тѣ плащатъ всичко 26.800.000 л. Границата кѣдѣ е, г-да прѣдставители? (К. Мирски: Ени-Пазаръ, Провадия, Добричъ — тѣхъ смѣтате ли ги?) Въ Нови-Пазаръ има IV отдѣление. (К. Мирски: Поземелниятъ налогъ кои плащатъ — само селянитѣ ли или и паланкитѣ?) Затова азъ намирамъ, г-да народни прѣдставители, че всѣко едно правителство, което дойде на властъ, то въ всѣки случай ще гледа да направи нѣщо, да награди селянитѣ съ нѣщо такова, което не е на тѣхъ приятно. Нѣма да говори за хатхръ, да си кажа правичката: въ 1892 г. бѣше приложенъ този законъ и по селата имаше V и VI отдѣления — това бѣше въ Стамболово врѣме. Ще кажете, че съмъ стамболистъ, затова говори тѣй. Не съмъ, но говори истината. (Д. Петковъ: Я ми кажете, дали има нѣкой, който да не е билъ стамболистъ?) Дойдоха народничитѣ — тѣ унищожиха V и VI отдѣления. То е една награда на селянитѣ, неприятна тѣмъ. Дойдоха радославиститѣ — тѣ наградиха земледѣлцитѣ съ друга добрина. Азъ виждамъ, че за просвѣщенieto на селата нищо не се плаща. Азъ ще ви кажа за София какво се харчи за училищата, за народното образование. Въ София има висше училище — за него се харчи прѣзъ цѣлата година 248.116 л. (Н. Цановъ: Кѣдѣ би трѣбвало да се прѣмѣсти Висшето училище? — А. Урумовъ: Въ Нови-Пазаръ. — И. Георгиевъ: Въ Хасково. — Д. Драгиевъ: Много зевзешко е!) Въ София има мъжка гимназия — харчи се за нея 222.724 л.; има дѣвическа гимназия — харчи се 161.110 л.; има I Софийско трикласно мъжко училище — за него се харчи годишно 33.972 л.; има II Софийско трикласно мъжко училище — за него се харчи годишно 57.600 л.; има III Софийско трикласно мъжко училище, за което се харчи годишно 33.060 л.; въ София има първо петокласно дѣвическо училище, за което се харчи годишно

51.540 л.; има второ петокласно дѣвическо училище, за което се харчи годишно 20.100 л.; за рисуващото училище — 31.000 л.; за народната библиотека — 26.325 л. — всичко 885.547 л. за училища въ София. И за 15 основни училища съ 97 учители отъ разни степени — 62.136 л.; всичко 947.683 л. Военното училище е отдѣлно. И друго нѣщо има. Въ вчерашния бюджетъ, който вотирахме, въ бюджетопроекта по Министерството на Външнитѣ Работи, има нѣкакъвъ си пѣвчески хоръ, за който никой не загатна, планъ се и за него 10.800 л. Нѣкой казаха: кѣдѣ да туримъ тия гимназии? Ние ги не щемъ въ селата. Ние искаме училища съ шестъ отдѣления въ селата, което да се равнява на II класъ — туй искаме. Не искаме Висше училище, гимназии не щемъ и V-класни и III-класни училища не ги искаме. По закона, тия III-класни и V-класни училища пѣмаше право да се турятъ на народния бюджетъ, на данъкоплатцитѣ, а трѣбваше да ги поддържатъ общинитѣ, затова азъ нѣма да правя прѣдложение да се направи туй нѣщо, но обръщамъ вниманието на г. Министра на Народното Просвѣщение, че ако така се харчатъ пари само за градоветѣ, а въ селата да се унищожатъ училищата, ние не знамъ какъ ще погледнемъ на тоя въпросъ.

Отъ нѣкой си господа чухъ, че свършившитѣ сръбно земледѣлческо училище не би трѣбвало да ставатъ учители въ селата, въ основнитѣ училища. Азъ съмъ противенъ на това. Напълно съмъ съгласенъ, че ученицитѣ, свършивши сръбно земледѣлческо училище, трѣбва да ставатъ учители въ селата. Ето защо, въ всѣко село, кѣдѣто има 2, 3 или 4 основни учители, задължително трѣбва единиятъ да бѣде съ земледѣлческо образование. Ама какво щѣлъ да прави тамъ! Азъ ще ви кажа: при всѣко едно основно училище трѣбва да има по една градина или по една нива отъ 5, 7 или 8 декара мѣсто, и въ тази градина, или нива, тия земледѣлчески учители да прѣподаватъ на ученицитѣ отъ V и VI отдѣления земледѣлието, като имъ прѣподаватъ въ училището по книга, въ градината ще имъ показватъ какъ става това на практика. Много хора упрекаватъ, че нашитѣ сѣмена били лоши, че не сме ги подобрявали, че не можемъ да лѣкуваме добитъка си и т. н.; упрекаватъ че пктуоучитѣ земледѣлчески учители били лоши и не били принасяли никаква полза. И азъ съмъ съгласенъ за това, че не може съ лекции нашитѣ земледѣлци да кандисатъ да хвърлятъ старото рало и да уловятъ новото. Нашитѣ селяни сѣ по-умни отъ най-умнитѣ; защото нашитѣ умни хора чуха, че имало добро жито въ Русия, купиша и не направиха съ него нищо; чуха, че въ Австрия имало машини, купиша ги, и тѣхъ ржждата ги изиде; чуха, че имало нѣйдѣ крави хубави, купиша, но тѣ излѣзоха октичави — нашитѣ селянини докато не види нѣщо съ очитѣ си и докато не го опита, той не го прави. За да ги опитатъ, земледѣлческитѣ учители, които свършватъ земледѣлчески

училища, трѣбва да бждатъ и основни учители по селата, да прѣподаватъ това нагледно на ученицитѣ и сетѣ бацитѣ имъ да гледатъ какъ става това. Освѣтъ туй, азъ ще кажа нѣщо и за вечернитѣ училища. Азъ не съмъ противъ да има вечерни училища въ селата: нека да има такива училища, да се прѣподава въ дългитѣ зимни нощи, по азъ съмъ на мнѣние, да става това въ пролѣтнитѣ дни, въ дъждовно врѣме, или всѣки празникъ. Министерътъ на Земледѣлието заедно съ Министерътъ на Просвѣщението да откриятъ нѣкои практически курсове и тия учители, свършили земледѣлчески училища, да завеждатъ селянитѣ въ лозята, да ги научатъ какъ се прѣсаждатъ прѣчкитѣ, а така сѣщо да ги учатъ и на други полски работи. Ето филоксерата унищожи почти лозята въ България и почнахме да прѣсаждаме американски прѣчки и, вмѣсто да даваме за 1.000 прѣсадени прѣчки 150 или 200 л., нека да даваме за сурови, непрѣсадени 1.000 прѣчки 30 или 40 л. и сами да си прѣсаждаме прѣчкитѣ. Нека тия учители да научатъ селянитѣ, какъ се прѣсаждатъ прѣчкитѣ, за да си ги прѣсаждатъ сами лозаритѣ. Тѣй щото, пролѣтно врѣме, всѣки недѣленъ денъ или въ дъждовно врѣме, да се даватъ практически курсове по лозята, градинитѣ или горитѣ и да научатъ хората какъ става прѣсаждането на лозитѣ, на разни овоцни дървета и пр. Нека да иде този учителъ да опрѣдѣли единъ денъ, че цѣлото село може да отиде да види какъ ще присѣди круши и тѣ ще видятъ да практикуватъ по това нѣщо. Всички, г-да, чакаме да събираме отъ земледѣлцитѣ данъци, да пълнимъ бюджета и да ги прѣскаме тамъ, дѣто не трѣбва. Ето тукъ е най-първото земледѣлческо искане и трѣбва да го удовлетвори, който иска да помогне на земледѣлитѣ; отгукъ се започва и отгукъ е основата да се даде напрѣдъкъ и добра основа на земледѣлческото младо поколѣние, а не отъ висшето образование. Тогазъ елате слѣдъ 10 години и обвиняйте, че земледѣлитѣ, които сж свършили земледѣлчески училища, бѣгали въ София да искатъ служби. Тѣй, както сж училищата сега, ще бѣгатъ. Нека слѣдъ десетина години въ петото и шестото отдѣления въ училищата на дѣцата въ недѣлката по веднажъ да се прѣподава земледѣлие и нѣкой нѣтъ този практически учителъ нагледно да прѣподава и тогава тия, които свършатъ петото и шестото отдѣления и които не могатъ да отидатъ въ по-горно училище, ще се заловятъ за земледѣлието и ще даватъ и на бацитѣ си уроци.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Г-да прѣдставители! Дѣто въ напрѣднатитѣ страни хората справедливо гледатъ на народното образование като на единъ лостъ за повдигане благосостоянието на населението и неговата нравственостъ, у насъ се чуватъ оплаквания, че жертвитѣ, които държавата полага за образованието на народа, не постигатъ цѣльта си. Причината на това се крие, отъ една страна, въ

факта, че ако се полагатъ много грижи и старания за образованието у насъ, изобщо малко внимание се обръща на възпитанието, и отъ друга страна въ туй, че системата на народното образование, която е усвоена у насъ, сама по себе си не е лоша, но е заимствувана отъ други държави, развити при други условия, държави, въ които населението има другъ общественъ битъ; така щото за нашето население, за дѣцата на нашитѣ граждани тая система на образование е свършено негодна. И ние виждаме, дѣйствително, че намѣсто срѣднитѣ учебни заведения да приготвяватъ, както въ Англия, напр., хора кадърни за самостоятелно прѣпитание, хора, които иматъ възможностъ сами да си създадатъ това прѣпитание, вмѣсто да приготвяватъ въобще самостоятелни граждани, нашитѣ срѣдни учебни заведения идатъ да умножаватъ отъ година на година числото на кандидатитѣ за държавни служби, защото това е, което прѣимуществено излиза отъ нашитѣ училища. Злитѣ послѣдствия отъ това всѣки единъ чувствува. Едни отъ тия млади хора отъ нужда и отъ справедливо негодуване ставатъ елементи на безпоредъка, а други отъ тѣхъ влизатъ въ печалната армия на ония, които висятъ по министерскитѣ врати и които умножаватъ войската на бездѣлницитѣ въ политическитѣ партии. Не вѣрвамъ, че има въ настоящето Народно Собрание човѣкъ, който да се съмнѣва, че има нужда отъ една коренна промѣна въ нашата образователна система; но мисля, или по-скоро съмнѣвамъ се, че ще бжде отъ нѣкаква полза да изложамъ свой възгледъ по тоя въпросъ: едно, защото сме принудени, когато гласуваме бюджета посрѣдъ годината, да се произнесемъ върху едни цифри, дѣто не можемъ сега да измѣнимъ нищо въ приетата система, и, друго, защото и г. Министерътъ на Народното Просвѣщение ни обѣщава, че наесенъ ще ни прѣдстави извѣстни законоположения, при разискването на които по-полезно можемъ да изкажемъ своитѣ мисли и да се стараемъ да бждатъ тѣ възприети. Прѣдпочитамъ, слѣдователно, да съкратя тия дебати и да не ви отегчавамъ съ дългото изложение на една цѣла система на образование, но принуденъ съмъ, колкото се касае до този първи параграфъ, който сега разискваме, да направя една забѣлжка.

Азъ бихъ ви помолилъ, г-да народни прѣдставители, и бихъ помолилъ и почитаемото правителство да се съгласи съ туй нѣщо: да не се правятъ нѣкои съкращения, които сж прѣдвидени. Думата ми е за трикласнитѣ училища, поддържани отъ държавата въ Чепеларе, на турската граница, и въ Станимака. (И. Бобековъ: И за Бургазъ.) За Бургазъ не казахъ, г-нъ Бобековъ, защото знаехъ, че въ комисията е направено нѣщо друго. Въ комисията е прокарана една сума въ другъ единъ параграфъ, така щото това, което би заслужавало да се даде на бургазкитѣ граждани, ще бжде удовлетворено отъ министерството. Трикласното училище въ Чепеларе общината не е въ състояние да го поддържа, нито даже може да не бжде съ помощта

на правителството. Това училище досега се е поддържало затова, защото е на границата, и мисля, че нѣма никаква промѣна, която да ни кара да се отклонимъ отъ този пътъ, който сме слѣдвали досега. По-голяма важностъ прѣдставлява третокласното училище въ Станимака. То е въ единъ градъ, който въ началото, прѣди Освобождението, е минавалъ за гръцки, въ който има компактенъ елементъ гръци, и отъ прѣбройването по списъците излиза, че гръцитѣ сѣ повече, отколкото българитѣ. И макаръ българщината да се усилюва отъ година на година, мисля, че не е дошло още време да се откаже правителството отъ помощта — и не е помощъ — за усиляването на тази българщина. А най-мощното сръдство, или, по-скоро, едно отъ мощнитѣ сръдства за това е държавното училище, което се е поддържало. Прѣдполагамъ, г-да прѣдставители, че върху този въпросъ разногласие почти нѣма да има. Економията отъ нѣколко хиляди лева, която се стреми да осъществи почитаемото министерство, мисля, че можемъ да я прѣнебръгнемъ прѣдъ видъ на високата цѣль, която се гони съ поддържането на туй трикласно училище. Не прѣдполагамъ тоже, че може да нѣма единодушие относително до важността на двѣтъ трикласни училища, за които говоря. Нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители могатъ да бждатъ наклонни да подкрѣпятъ Чепеларското, а да не подкрѣпятъ другото — Станимакското. Ето защо азъ искамъ съ двѣ отдѣлни прѣдложения да останатъ за въ бждеще да бждатъ поддържани отъ държавата, които прѣдложения трѣбва отдѣлно да бждатъ гласувани. За Станимакското сумата, която се прѣдвижда въ бюджета отъ 11.600 л., да бжде 17.400 л., т. е. не до 1 септемврий, а до края на годината, или, съ други думи, да остане третокласното училище пакъ държавно. За Чепеларското пъкъ друго прѣдложение правя: вмѣсто 9.760 л., да се прѣвиди въ сегашния бюджетъ 14.640 л.

С. Лафчиевъ: Г-да народни прѣдставители! Следъ декларацията, която направи г. Министерътъ на Просвѣщеніето, азъ ще скратя въ голѣма степенъ бѣлжкитѣ, които мислѣхъ да направя по бюджета на Министерството на Просвѣщеніето, като ще се задържа да направя много отъ тии бѣлжки въ идущата сесия, когато г. министърътъ внесе новитѣ законоположения. Обаче, сега считамъ за нужно да заявя, че се присъединявамъ къмъ заявлението на г. Влайкова, именно даю бжде възможно по-рано да бждатъ приготвени тѣзи законоположения, да имъ се даде гласностъ, за да могатъ да се изучатъ по-добрѣ, по-основателно, да се направятъ надлежитѣ поправки и, при тѣхното прокарване въ Народното Сѣбрание, да се не допускатъ опѣзи грѣшки, които сѣ допуснати въ всички досегашни мѣроприятия, не само по Министерството на Просвѣщеніето, но и по останалитѣ министерства. Азъ, слѣдователно, ще се огранича само по нѣкои фактически бѣлжки, които се отнасятъ до бюджета

на Министерството на Просвѣщеніето, като си запазвамъ правото да възрази само на нѣкои отъ изказанитѣ мнѣния на г. Кърджиева, които ми се показватъ малко парадоксални.

По бюджета на Министерството на Просвѣщеніето първата промѣна, която забѣлжвамъ още въ първия параграфъ, именно въ централното управление, е, че се уголъбява числото на младшитѣ подначалници. Ще ми позволи г. министърътъ въ този случай да се не съгласи съ неговото мнѣние, че има нужда отъ усиляване на низшия персоналъ въ министерството. За да бжда по-убѣдителенъ, азъ ще си послужа съ цифри — азъ направихъ нѣкои справки въ министерството, да видя каква е текущата работа, за да може да се види има ли нужда отъ такъвъ персоналъ или нѣма. Ако направите, г-да, една справка, ще видите, че въ послѣднитѣ 5 години сръдното число на входящитѣ и изходящи номера въ министерството се колебае около 20.000 изходящи и около 22.000 входящи. Отъ тѣзи номера, ако отдѣлимъ, въ първия случай, около 4.000 номера за счетоводството, а въ втория случай около 6.000, пакъ за счетоводството, излиза сръдно число около по 16.000 номера входящи и изходящи. Ако прѣсметнемъ, че сръдно работнитѣ дни въ годината сѣ 300, падатъ се, слѣдователно, на двѣтъ отдѣления по 8.000 номера входящи и толкова изходящи, и на день се падатъ по 25—30 входящи и толкова изходящи номера. Споредъ сегашната организация на министерството, въ всѣко отдѣление има по единъ началникъ, единъ старши подначалникъ и единъ младши подначалникъ. Следователно, сръдно число на тримата се падатъ между 8 и 10 номера входящи. Ако приемемъ, че всички входящи номера за прочитане и резолиране сѣ нужни по 10 минути, ще излѣзе, че трѣбватъ за всѣки чиновникъ по $1\frac{1}{2}$ —2 часа време въ день. Ако направимъ същата смѣтка за всички изходящи номера и ако приемемъ, че за написването на всѣка изходяща книга сѣ нужни сръдно по 15 минути — по $\frac{1}{4}$ часъ — излиза, че за написването изходящитѣ книжа на всѣки чиновникъ ще потребватъ $2\frac{1}{2}$ —3 часа. Следователно, за извършването на цѣлата си работа, всѣки чиновникъ ще употребява на день, сръдно число, около $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ часа работа. Ако оставите и по 1—2 часа време на всѣки чиновникъ да направи на непосредствения по-висшъ началникъ или до надлежния министъръ своя докладъ, ще излѣзе, че отъ 8 часа работно време отъ всѣки день оставатъ на чиновника свободно още около 2 часа време. Тѣй щото, сегашниятъ съставъ на министерството е повече отъ достатъченъ да може да изпълни своята задача и, слѣдователно, по моето мнѣние, доколкото познавамъ работата въ министерството, нѣма нужда отъ усиляване на низшия персоналъ. Дѣйствително, министерството има нужда отъ усиляване на персонала на централното управление, но не низшиятъ персоналъ, а висшиятъ. За висшъ персоналъ, както видите, въ параграфа има прѣвидени двама па-

чалници на отдѣление и двама главни инспектори. Обаче, ако вземете да направите една точна смѣтка, какви задачи се възлагатъ на главнитѣ инспектори, вие ще видите, г-да, че тѣ не сж въ състояние даже по единъ път да ревизиратъ само държавнитѣ срѣдни учебни заведения, а тѣмъ се възлага да ревизиратъ и класнитѣ училища. Тѣй щото, на този персоналъ абсолютно не е възможно да изпълни главната задача, която му се възлага, а освѣнъ тая задача, тия инспектори иматъ още несравнено по-голяма организаторска задача, задача, тѣй да кажа, конституирующа, защото съ този съставъ министерството не е въ състояние да подготви онѣзи правилници, онѣзи законопроекта, онази граматна работа, която пада на него. Азъ направихъ справка за досегашната развита дѣятелностъ на министерството и се оказа слѣдующето нѣщо, г-да. Отъ всички сега дѣйствующи законопроекта и сега дѣйствующи правилници по вѣдомството на Министерството на Просвѣщението само три законопроекта сж отъ по-стара дата, тогазъ, когато персоналътъ на министерството е билъ по-слабъ; сж щото се отнася и досега дѣйстващитѣ правилници, а тѣй сжщо и до окръжнитѣ писма, които иматъ организаторски характеръ, — всички други сж били изпълнени тогава, когато персоналътъ, висшиятъ, е билъ усиленъ. Отъ намаление на висшия персоналъ въ министерството неговата организаторска дѣятелностъ като че се прѣкъсва, като че отслабва. А че има какво да се прави, вѣрвамъ, че и самъ г. министърътъ ще признае това. Азъ тукъ набързо навѣрдамъ нѣкои законоположения и мѣроприятия, които сж наложителни и отъ първостепенна важностъ, за да се убѣдите, че дѣйствително има много важни правилници, такива именно, които се прѣд-виждатъ отъ надлежитѣ закони, обаче досега персоналътъ е билъ толкова слабъ, че не е могълъ да изпълни тия прѣдписания, които му се налагатъ отъ законитѣ.

По закона за народното просвѣщение нѣма какво да ви говоря. Той отъ толкова години наредъ сѣ се приготвява, внася се и сѣ не вижда бѣлъ свѣтъ. Слѣдователно, той е първата нужда. Сега сжществуващиятъ законъ до такава степенъ е измѣненъ, че често пъти трѣбва да се правятъ дълги и широки справки: нѣма ли измѣнение на измѣненіето, измѣнение и допълнение на допълненіето — до такава степенъ е измѣненъ отъ първоначалната си форма. Тѣй че, първата належаща нужда се налага въ неговото прѣработване. Въ нѣкои свои части той е вече остарѣлъ и трѣбва да се прокаратъ нѣкои нови принципи, нѣкои да бждатъ измѣнени, както е показала практиката отъ послѣднитѣ 10 години. Тѣй че, по този законъ всички сме достатъчно освѣглени и върху него нѣма да се спирамъ.

Втора една празнота, която се забѣлѣзва, това е несвѣршенството и непълнотата въ закона за Висшето училище, а въ особеностъ въ неговия правилникъ. Азъ ще моля г. министра да обърне

особено внимание върху този правилникъ и върху неговитѣ изпити. Тѣй както е поставенъ правилникътъ и условията, въ които работятъ нашитѣ младежи, виждаме, че младежитѣ, които излизатъ отъ това висше наше учебно заведение, не отговарятъ на онѣзи задачи, които се възлагаха на тѣхъ, и не оправдаватъ надеждитѣ, които се възлагаха на тѣхъ. Мнозинството, не искамъ да онеправдавамъ когото и да било, но голѣмата частъ отъ тѣхъ се ограничаватъ строго въ прѣдписанията на правилника и, като се ограничаватъ да държатъ изпитъ само по 8 лекции, излизатъ слѣдъ 8 полугодия безъ да бждатъ засегнали нѣкои прѣдмети, които слушатъ. И когато свѣршатъ училището, когато се срѣщнатъ съ грубата дѣйствителностъ, тогава признаватъ, че трѣбвало да работятъ въ Висшето училище, но когато е вече късно. И голѣма частъ постѣпватъ за учители и мнозинството, нѣма да прѣувелича, ако кажа, че мнозинството отъ тѣхъ сж искали да бждатъ назначавани учители въ такива учебни заведения, дѣто да могатъ да взематъ да прѣподаватъ такива прѣдмети, щто сж прѣподаването наедно да могатъ да се подготвятъ за държавенъ изпитъ. Това е голѣма аномалия, голѣмо зло. Много е лошо, когато учителътъ наедно съ ученика учи прѣдметитѣ. Въ този случай, естествено, ще се правятъ грѣшки и грѣшки не малки. И не сж виновни въ това ученицитѣ, че учителитѣ наедно съ тѣхъ изучаватъ прѣдметитѣ. Въ това отношение правилникътъ за Висшето училище се нуждае отъ една коренна реформа, която да има за цѣль прѣмахването на това зло. А това би могло да се достигне отчасти, като се зацѣлжатъ студентитѣ да полагатъ изпитъ за зачитане всѣко полугодие по всички лекции, които слушатъ прѣзъ полугодіето, и отчасти, и най-главното, като се направи прѣдвидениятъ въ правилника „държавенъ изпитъ“ да се полага слѣдъ свѣршването курса на факултета и въ таквъ случай да замѣства „зрѣлостния изпитъ“ при гимназиитѣ. Студентъ не положилъ държавенъ изпитъ, да се не счита за свѣршилъ курса на Висшето училище и да нѣма право да се ползува съ правото на таквъ, както бѣше досега. Защото само тогава ще можемъ да разчитаме, че ако тѣзи младежи не притежаватъ друго, то поне ще притежаватъ извѣстно количество познания. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Както е въ закона за устройството на сѣдилищата.)

Третииятъ въпросъ е въпросътъ за нормалнитѣ списъци за учебнитѣ помагала, които се прѣдвждатъ за учебнитѣ заведения. Ако вземете, г-да, да прѣгледате кабинетитѣ и лабораториитѣ въ учебнитѣ заведения, вие ще намѣрите, че въ много класни училища има такива пособия, които никога не намиратъ своето приложение, на които мѣстото не е тамъ, а въ нѣкои гимназии; ще намѣрите такива помагала, на които мѣстото е въ висшитѣ учебни заведения. Вече отъ нѣколко години насамъ тази нужда се почувствува, взели сж се всички мѣрки, за да се попълни тази празнина, обаче съ

отслабването на персонала въ министерството, тази празнина не можѣ да се попълни. Ние имаме достатъчно типове сръдни учебни заведения, и нуждата да се попълни тази празнина отъ денъ на денъ става сѣ по-осезателна.

Четвъртата точка е нуждата отъ уставъ ли го наречете, правилникъ ли го наречете, законъ ли го наречете за народния музей. България е похарчила досега, ако не съ милиони, то поне съ стотици хиляди лева за нашия музей, но ние даваме просто пари, а не знаемъ за какво. Какъ се работи въ него, върху какви начала е поставенъ, има ли контролъ, нѣма ли контролъ, върху това нѣма нищо създадено. За библиотеката, г-да, трѣбва да признаемъ, че едва прѣди 3—4 години се направи правилникъ, по който да бѣде управлявана, а музеятъ стои сѣ така. Тѣй че, тази празнота не е отъ малкитѣ. Азъ не искамъ тукъ да се спирамъ, за да подтъртавамъ слуховетѣ, които циркулиратъ между обществото, за нѣкои злоупотрѣбления; азъ не съмъ отъ тѣзи, които даватъ много уху на тѣхъ, но, въ всѣки случай, мисля, че съ уреждането на този въпросъ ще могатъ поне да се прѣкратятъ злоупотрѣблението, ако съществуватъ, а ако не съществуватъ, ще се запушатъ поне устата на лошитѣ езици, да не хвърлятъ упреци върху едни хора, които, може би, не заслужаватъ това.

Пети, и единъ отъ най-жизненитѣ въпроси, е въпросътъ за програмитѣ въ сръднитѣ учебни заведения. Както въ периодическия печатъ, тѣй и въ ежедневния, не веднажъ сж се слушали оплаквания отъ прѣтрупването на ученицитѣ. Европейската педагогическа литература не малко повдига въпроса за прѣтрупаността на ученицитѣ и наредъ е общъ повикътъ да се намали този товаръ на тѣзи младежи; че ние трѣбва да изваждаме отъ нашитѣ учебни заведения не младежи съсипани, но здрави физически; че количеството на познанията, което имъ даваме, да се не развива въ ущърбъ на тѣхното здраве. Нашитѣ програми откакто функциониратъ, азъ това го констатирамъ отъ опитъ и наблюдение, трѣбва да се признае съ горестъ, че въ извѣстно отношение сж прѣтрупани, но не обаче въ такъвъ голѣмъ размѣръ, както мнозина казватъ, но сѣ сж прѣтрупани. Въ голѣма частъ тѣ сж овехтѣли вече, тѣй че нуждаятъ се отъ подновяване, отъ подмладяване и поправка, а пъкъ тя е една отъ най-важитѣ и най-сериознитѣ работи. Изисква се работа доста дълга на хора компетентни, които иматъ доста опитностъ, добри познания, запознати сж съ самата същностъ на работата, съ положението на този въпросъ отъ научно-педагогическо гледище.

Шестиятъ въпросъ е реорганизацията на нашитѣ класни училища. По тѣзи въпросъ говори г. Кърджиевъ, говори г. Каравеловъ и останалитѣ оратори. Азъ нѣма да се спра върху него, но едно нѣщо ще призная, че нашитѣ класни училища прѣдставляватъ Ахилесовата пета на нашето училищно дѣло. Колкото и да плачемъ за слабоститѣ на нашето основно образование, но то стои сравнително

много добръ, много високо, прави прогресъ отъ денъ на денъ и въ количествено и въ качествено отношение, както персоналтѣт, който обучава, тѣй и въ числото на ученицитѣ, а и методътъ на обучението е подобренъ; обаче, тѣзи благи думи не могатъ да се кажатъ за нашитѣ класни училища. Тази слабостъ на нашитѣ класни училища е била призната отъ прѣди нѣколко години насамъ, правила сж се опити за тѣхната реорганизация, обаче, тия опити, както и законътъ за народното образование, останаха неприложени. Тѣзи класни училища се нуждаятъ отъ частъ по-скоропна реорганизация, за да се поставятъ на по-свършени начала, за да отговарятъ повече на нуждитѣ на населението.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателъ г. А. Франги.)

Загатна се въпросътъ за нѣкакъвъ ученъ пролетариатъ. Азъ нѣма да се спирамъ на този въпросъ, но той сигурно ще бѣде прѣдметъ на по-обстоятелно третиране въ идущата сесия на Народното Събрание, когато ще разискваме надлежния законъ. Сега мимоходомъ ще спомена само това, че ако може да става дума за ученъ пролетариатъ, то тоя ученъ пролетариатъ не го даватъ напълно сръднитѣ учебни заведения, а тѣзи нещастни класни училища. Ето дѣ е злото. И тамъ го дирѣте, тамъ ще го намѣрите и тамъ трѣбва да цѣримъ. Ще ми позволите за една минута да се спра да направя едно сравнение. Имамъ на рѣцѣтѣ данни за числото на свършившитѣ досега гимназии, мѣжки и дѣвически, и педагогически училища. По тия цифри, взети отъ статистическитѣ данни, проверени, до 1895/1896 г. намѣрваме: дотогава има свършили 2.010 гимназисти, отъ които, пътемъ, ще видите, че има 1.090 души свършили съ зрѣлостенъ изпитъ. Ако отъ тази година напослѣтъ се вземе, че сръдно сж свършвали по 250 ученика годишно, се падатъ на випускъ нѣкога повече, нѣкога по-малко. Така че, за послѣднитѣ 6 години всичко се набиратъ свършили гимназии около 1.500 ученика, а пъкъ отъ освобождението на България досега сж свършили гимназия безъ зрѣлостенъ изпитъ и съ зрѣлостенъ изпитъ всичко около 3.500 ученика; значи, на година сръдно се падатъ по 140 души. Ако раздѣлите тѣзи 140 души на 80 околии, ще се паднатъ по 1 3/4 гимназисти на околия или, сръдно число, двама гимназисти. Като е така, вие ще признаете, че на година като има да свършватъ по двама гимназисти за една околия, то вече не е пролетариатъ. Има доста заможни хора; България има изобщо още голѣма нужда отъ работници, за да може на двама души съ сръдно образование въ една околия да имъ се намѣрватъ мѣста. Мисля, прочее, че нѣма такъвъ ученъ пролетариатъ за какъвто се говори. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Отдѣ сж взети тѣзи цифри и вѣрни ли сж?) Първитѣ цифри, които давамъ, ще ги намѣрите обнародвани въ „Училищенъ Прѣгледъ“ отъ 1895/1896 учебна година; оттамъ нататкъ нѣма статистика обнародвана. Ходихъ въ Дирекцията на

статистиката да търся изработени свѣдѣния, но не можахъ да намѣря. (Нѣкой отъ прѣдставители: Колко свършватъ?) Срѣдното число е около 250 души. Това сж даннитѣ. Само Софийската гимназия тази година ще даде 120, но Разградската ще ви даде 7, а Варненската 15 души; така че, всичко ще бѣдатъ около 250 души. Дѣвическитѣ гимназии досега сж дали, като правимъ изучаване по сѣщия начинъ, както и при мъжкитѣ гимназии, срѣдно число пакъ двама ученика на годината и на околия, а педагогическитѣ училища — по единъ на околия въ годината. Вие виждате тѣзи цифри сами колко краснорѣчиво говорятъ. Слѣдователно, не може да става дума, че това създава единъ ученъ пролетариатъ. Слѣдователно, ако има оплакване противъ нѣкакъвъ пролетариатъ, то това оплакване ще го диримъ не въ гимназиитѣ, а въ IV, V и VI-класни училища, които се създадохъ на много мѣста дѣто трѣбваше, дѣто не трѣбваше. А когато дойдемъ да говоримъ за класнитѣ училища, азъ пакъ може да се спра да кажа нѣщо и по-подробно, но сега искамъ да обърна вниманието на г. министра, че той е много боленъ въпросъ, Ахилесовата пета на нашето учебно дѣло, и да се взематъ оврѣме мѣрки за реорганизирането имъ. (К. Мирски: Колко ученика слѣдватъ сега въ гимназиитѣ и колцина въ класнитѣ училища?) Срѣдната статистика трѣбва да се вземе, и, ако не ми измѣнява паметта, имаме 7,000 гимназисти и около 16,000 ученика, които слѣдватъ въ класнитѣ училища — горѣ съ стотица, долу съ стотица, не се измѣнява. И вие ще ги видите тѣзи нещастници, които излизатъ отъ IV класъ, че сж отишли назадъ, а на прѣдъ не отиватъ. IV класъ като свършатъ, считатъ се за достатъчно учени да не почнатъ занаята на бацитѣ си, а пакъ да отидатъ да слѣдватъ по-нататѣкъ, нѣматъ нито нужнитѣ материални срѣдства, нито пъкъ моралнитѣ. И така, намѣсто да станатъ полезни членове на обществото, ставатъ негодни нито за себе си, нито за обществото. Ето защо азъ мисля, че е врѣме вече да се позамислимъ върху тоя въпросъ, да го изучимъ и да видимъ да дадемъ на тѣзи училища такава организация, каквато изискватъ нуждитѣ на България. Азъ мисля, че тѣзи нужди могатъ да се характеризиратъ, като се запази тѣхния общъ характеръ, и имъ се даде отпечатѣкъ на професионални училища, да направимъ тия дѣца още отъ ученическата скамейка да обикнатъ занаятитѣ на бацитѣ си. Навредъ по цѣлия свѣтъ е наредено така, щото дѣцата да се научатъ на рѣчна работа и да не считатъ, че е оскръбление да се занимаватъ съ рѣчна работа. Затова, азъ мисля, че едно отъ срѣдствата ще бѣде именно това, като дадете професионаленъ характеръ на училищата. Въ нѣкои отъ класнитѣ училища, дѣто е въведена рѣчната работа, не можете да си прѣдставите какъвъ резултатъ е дала. Азъ ще се спра, за да не ви отегчавамъ по-нататѣкъ.

Сега седмата точка е въпросъ, който може изистина да търпи отлагане, който не е отъ първо-

степенна важностъ, но е въпросъ за литературната собственостъ. Ималъ съмъ самъ нѣколко пакти случай отъ моята скромна дѣятелностъ да се сблъскамъ съ този въпросъ, не малко души има да се оплакватъ за тая литературна собственостъ. Тя е малка работа и би могла да се свърши скоро. Осмиятъ въпросъ е да се изпълни прѣписанието на чл. 18 и отъ сега дѣйстващия законъ за народното просвѣщение, който членъ гласи: „Правилницитѣ и програмитѣ за тѣзи дѣтски училища се изработватъ отъ Министерството на Просвѣщението...“ А дѣтскитѣ училища на много мѣста сжществуватъ, обаче тѣ се управляватъ по начинъ, както намѣрятъ учителитѣ за добръ. Нѣма ни програма, нѣма правилникъ за управлението на тия училища, а тѣхното изработване е належашо. Друга една празнина не по-малко важна отъ прѣдидущата е изпълнението прѣдписанието на чл. 23 отъ закона за народното просвѣщение, който членъ гласи: „За недоразвититѣ, неджгавитѣ и слабоумнитѣ дѣца Министерството на Просвѣщението открива особени училища.“ Тази празнина съставлява девстия въпросъ.

Десетиятъ въпросъ е въпросътъ за тѣй нареченитѣ амбулантни училища. То е въпросъ, който сега изпъхва на сцената. Обръщамъ вниманието на г. Министра на Просвѣщението върху този въпросъ, който министерството би могло да изучи. Той е най-добръ поставенъ въ Швеция и Норвегия и Швейцария, които могатъ да служатъ като образцови страни по отношение на народното просвѣщение. Тѣзи страни по своето географическо положение особено наподобяватъ на наша България. Тамъ има маса дребни селца, разпрѣснати по планинитѣ и толкова сж надалечъ едно отъ друго, дѣто нѣматъ възможността да се обучаватъ въ свое собствено училище. Както у насъ, така и тамъ планинското население е малко по-интелигентно и по-лапти за наука, отколкото полското население. Но то е общъ законъ, признатъ отъ всички социолози и философи, че тамъ дѣто наскѣниятъ хлѣбъ се изкарва съ по-голямъ мъжа, тамъ дѣто природата е лишила хората отъ нѣкои удобства, тамъ населението е по-интелигентно. Тамъ дѣто населението е разпрѣснато въ малки селца и колиби, тамъ трѣбва да се създаватъ амбулантни училища. Това ще бѣде и практично, и экономично. Имаме села съ 20—25 ученика, което е много скръбно, и вслѣдствие на това не понася на нашитѣ села да харчатъ толкова много за поддържането училищата си; а ако направимъ да има амбулантни училища, по-добъръ резултатъ ще получимъ отколкото сега.

Та, съ амбулаторнитѣ училища, вѣрвамъ, ще можемъ да добиемъ много по-добъръ резултатъ, отколкото е сега.

Единадесето. Много се говори, много се писа и много се разиска по тѣзи вечерни и недѣлни училища. По въпроса за вечернитѣ и недѣлнитѣ училища, г-да, въ 1898 г., мисля, когато се внесе

въпросът за закриването на V и VI отдѣления, имаше се прѣдъ видъ на вечернитѣ и недѣлнитѣ училища да се даде такава организация, щото тѣ да могатъ съ успѣхъ да замѣнятъ V и VI отдѣления, а най-главно, прѣдъ видъ на това, че липсваше тогава учителски персоналъ. Въ чл. 47 отъ закона за народното просвѣщение се казва: „Програмитѣ на вечернитѣ и недѣлнитѣ училища се изработватъ, споредъ нуждитѣ на разнитѣ мѣста, отъ Министерството на Просвѣщението.“ И министерството при всичко че чувствуваше нужда да попълни тая празнота, нѣма възможностъ. Ето една празнина, която трѣбва частъ по-скоро да бѣде попълнена.

Дванадесето. Въ чл. 187 отъ закона за народното просвѣщение е казано това: (Чете.) „По съставленieto на училищнитѣ бюджети и воденето на счетоводството Министерството на Просвѣщението ще издаде особенъ правилникъ.“ Вие всички, г-да, ще признаете, че една пакъ болна страна въ нашето учебно дѣло сѣ тия нещастни бюджети на тия училищни настоятелства. На много пѣти министерството е имало прѣдъ видъ съ законъ да попълни тая празнота, обаче и досега не е имало врѣме, и е останало така. Така щого, необходимо е частъ по-скоро министерството да попълни тая празнота.

Тринадесето. Да се състави частъ по-скоро списъкътъ на селата, които иматъ право да се ползватъ отъ привилегиитѣ прѣдвидени въ чл. чл. 183—184 отъ сега дѣйстващия законъ за народното просвѣщение.

Четиринадесето. Министерството да попълни, именно, прѣдписанието на измѣнения чл. 135 отъ закона за народното просвѣщение, който гласи, че редътъ, по който става прѣвеждането на ученицитѣ въ по-горенъ класъ, на ученицитѣ отъ сръднитѣ училища, се опрѣдѣля чрѣзъ особенъ правилникъ отъ Министерството на Народното Просвѣщение. Този членъ отъ закона чака своето изпълнение, и правилникъ не е написанъ и досега.

Петнадесето. Приготовление правилникъ за свършенъ курсъ на дѣвицитѣ, свършили курса на дѣвическитѣ гимназии. Г-нъ министърътъ знае, че тая година имаше първи випускъ отъ дѣвическитѣ гимназии, обаче поради липса на персоналъ министерството не е могло да приготви правилникъ за зрѣлостнитѣ изпити на тѣзи дѣвици. И въ този случай за тия изпити сѣ се ръководили по аналогия; каквито сѣ правилницитѣ за зрѣлостнитѣ изпити въ педагогическитѣ училища и мъжкитѣ гимназии, такива сѣ прилагали и за дѣвическитѣ гимназии. Ето една нужда, която е почукала на вратата, и нѣма отговоръ; не че министерството не е имало желание, но абсолютно то не е разполагало съ нужния персоналъ, за да удовлетвори тази нужда.

По-нататкъ, шеснадесето. Извѣстно е, че имаме пансионери и ще имаме такива, а особено за дѣвическитѣ гимназии. Досега не съществува нито

единъ спосенъ, какъвъ-годѣ правилникъ за администрацията на тия пансионери и за задачата имъ въ възпитателно отношение. Кому каква обязаностъ се възлага, кой и какъ трѣбва да я изпълнява, кой пие и кой плаща, кой ще носи моралната и материалната отговорностъ — за всичко това такъвъ правилникъ не съществува. Ето единъ правилникъ, който отъ 25 години чака своето нареждане. (П. Каравеловъ: За кои пансионери говорите: частнитѣ или държавнитѣ?) За държавнитѣ. (П. Каравеловъ: Останалъ е единъ само въ Варна, и трѣбва да махнемъ и него. Азъ ще настоявамъ за това!) Като дойдемъ до пансионитѣ, азъ имамъ да говоря по този въпросъ. И единъ да бѣде, пакъ нали има пужда отъ правилникъ? (П. Каравеловъ: Закрито заведение напрайтѣ!) Върху тази тема можемъ да поспоримъ, г-нъ Каравеловъ, но другъ пѣтъ.

Рисувалното училище, г-да, съществува вече отъ 8—9 години, но знаете ли вие, че то нѣма програма и правилникъ? Каквото скимне на професорския персоналъ, такава програма си прави и тѣй върви. И ако вие прослѣдите направлението, ще видите, че почти всѣка година се е измѣнявало. Вие ще видите, че ту индустриално направление искатъ да му дадатъ, ту новъ вѣтъръ завѣе — да го прѣвърнатъ въ художествена академия. И тѣ не знаятъ какво правятъ. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Професоритѣ не сѣ съгласни въ възгледитѣ си.) Г-нъ министре, азъ ще Ви посоча чл. 21 отъ закона за Рисувалното училище, който гласи: (Чете.) „Траянето на учението, както и програмата за всѣки курсъ отдѣлно, се опрѣдѣля специално отъ Министерството на Народното Просвѣщение, което изработва и правилникъ за вътрѣшното управление на училището.“ Тѣй че, това ако бѣше задача на училището, г. министърътъ можеше да ги улови за ухото и да каже: защо не сте попълнили тая празнота? Но туй е задача на Министерството на Просвѣщението. (Нѣкой говори нѣщо.) Азъ ще възразя на това. Азъ казахъ и по-напрѣдъ. Азъ елиминирахъ личности, да не казвамъ Ивана или Драгана.

Азъ казвамъ, че отъ сега дѣйствующитѣ закони и правилници само три сѣ стари, а тия, които съществуватъ, сѣ въ сила, изработени тогава, когато е билъ усиленъ висшиятъ персоналъ. Азъ поддържамъ тази теза, че висшиятъ персоналъ трѣбва да бѣде усиленъ, защото има да се работи и има пужда да се усили този персоналъ.

Законътъ за стипендиитѣ и помощитѣ — вървамъ г. министърътъ ще признае това — е остарѣлъ и има нужда отъ подновяване и приспособяване да отговаря на свърѣменнитѣ нужди.

Но най-главното, което ще съзнае и самъ г. министърътъ, това е въпросътъ за рецензиитѣ. Министерството на Просвѣщението толкозъ е затруднено съ рецензии на всевъзможни учебници, че досегашиятъ персоналъ е абсолютно не въ състояние да удовлетвори само тази назрѣла нужда.

А пъкъ сж въ право всички български търговци, които поддържат книжнината, които харчат пари, да искатъ отъ Министерството да се уредятъ правилници за строгъ цензъ, наврѣме да се контролира всичко. А това е въ интереса, мораленъ и материаленъ, на учебното дѣло.

Ето, именно, кои сж мотивитѣ, които ме каратъ да замоля г. Министра на Просвѣщението, ако не намира за нужно да удовлетвори това, то поне въ послѣдующата сесия да помисли върху този въпросъ и да поиска усиляването на тоя персоналъ, който съ своята опитностъ, съ своитѣ познания е прослѣдилъ учебното дѣло вътрѣ въ България и вънъ отъ нея, който е изучавалъ педагогическитѣ въпроси; да си избере такива съвѣтници, които биха могли да му бждатъ полезни въ това и да попълнятъ тази празнота, каквато съществува. България ако харчи 12.000.000 л. за учебното дѣло, има право да иска хора, които съ разчетъ и съ умѣлостъ да похарчатъ тия пари и да има контролъ надъ тия разноски. (Д-ръ П. Ношковъ: Кажете нѣщо по възпитанието!)

По този въпросъ, по възпитанието, нѣма да говоря сега-засега. Той е такава тема, толкова дълга и обширна, щото самъ за себе си трѣбва да се развие. Педагогическа истина е, че ние не можемъ да елиминираме образованието отъ възпитанието: тѣ сж свързани едно съ друго. Ако нашето учителство не може да изпълнява съ нужното достойнство такава свещена задача, като възпитателъ на младото поколѣние, то главната вина е въ това, че (Д-ръ Ношковъ: Азъ повече се интересувамъ отъ възпитанието, отколкото отъ образованието.) съ едно драсване на перото не можемъ да повдигнемъ възпитанието. Едното съ другото трѣбва да бждатъ свързани — то е важното. Не може да искаме отъ учителя туй, което не може да ни даде. Ученикътъ е въ училището 6 часа, а 18 часа е при баща си, майка си, въ обществото, въ което живѣе. Ако сѣмейството и обществото не дойдатъ на помощъ на учителя, тоя учителъ, безъ тая помощъ, не е въ състояние да направи нищо. (Д-ръ П. Ношковъ: Но да прави нѣщо!) Колкото може, азъ Ви увѣрявамъ, той е направилъ, той го е изпълнилъ. Улицитѣ, сѣмейството, градътъ, обществото трѣбва да помагатъ на учителя. (Гласове: Да! Това е вѣрно!)

Второ едно нѣщо. Ще прѣмина къмъ висшитѣ учебни заведения. Една малка бѣлѣжка ще направя къмъ закона за Висшето училище. Съ бюджетопроекта се прави едно коренно измѣнение на съществуващия законъ за Висшето училище. Въ закона за Висшето училище, чл. 9, се казва, че за асистенти на професоритѣ се назначаватъ младежи, които, ако не сж студенти, получаватъ до 2.400 л. годишна заплата.

Тукъ се прѣдвиждатъ асистенти съ заплати по-голъми. Ако дѣйствително нуждитѣ на Висшето училище изискватъ да се назначатъ такива лица, азъ нѣмамъ нищо противъ, обаче, не е красиво

подобно едно заобикаляне на закона. По-хубаво е едновременно съ това да се внесе едно измѣнение на надлежния законъ, отколкото да се заобикаля законътъ. Това е много по-лошо, дѣйствително, ако правителството дава поводъ за такова заобикаляне на закона. Тѣ сж дребни работи, но отъ дребнитѣ работи се образуватъ и едритѣ. Признавамъ, че законътъ за Висшето училище може да има и слаби страни, но трѣбва да се измѣни по надлежния редъ, а не да се заобикаля. Друга една бѣлѣжка, която има да направя, то е това. Ще намѣрите по-долу единъ градинарь, единъ волнонаеменъ учителъ, единъ помощникъ-градинарь и единъ постояненъ работникъ въ градината — 4 души въ една градина, която има около десетина декара. Съгласѣте се, че това е луксъ. Намѣсто да има 4 души: градинарь и помощникъ . . . (Д. Марковъ: И на градинаря градинарь. — К. Мирски: Направѣте прѣдложение!) Надѣвамъ се, че г. министърътъ ще вземе подъ бѣлѣжка това и нѣма нужда да прави прѣдложение. (П. Каравеловъ: Напрѣдъ какво е било?) Сега е прибавенъ единъ волнонаеменъ учителъ.

Не може ли, г-нѣ прѣдседателю, да дадете 5 минути отидиъ и тогава ще продължа.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Давамъ 5 минути отидиъ.

(Слѣдъ отидиъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се продължава. Г-нѣ Лафчиевъ има думата, за да продължи своята рѣчь.

С. Лафчиевъ: Втори единъ въпросъ, който искахъ да повдигна, който се намира въ свързка съ въпроса за добритѣ резултати, които трѣбва да дава Висшето училище, е въпросътъ за приемане студенти свършившитѣ педагогически училища и духовни семинарии. Въ забѣлжката на чл. 12 отъ закона имаше подобно едно прѣдложение, съ което тѣ се приематъ. Слѣдъ това въ 1897 г. или въ 1898 г. тази забѣлѣжка се изхвърли. Обаче, въ 1899 г., не по инициативата на Министерството на Просвѣщението, а по инициативата на Народното Събрание, това пакъ се въведе. Г-нѣ министърътъ, вѣрвамъ, има доста данни по този въпросъ и се е убѣдилъ, че дѣйствително цѣлиятъ академически съвѣтъ въ Висшето училище е давалъ нѣколко рапорти за този въпросъ да се урегулира, да не изпращатъ хора неподготвени, за които нѣма почва за работа. Другъ единъ въпросъ, пакъ въ свързка съ Висшето училище, то е въпросътъ за доущане слушателки и редовни студентки, — единъ въпросъ отъ първостепенна важностъ, който може да има голѣмо сждбоносно значение за насъ. Азъ мисля, този въпросъ, намѣсто да се разрѣшава мълчеливо, добръ би било да се проучи и да се сезира съ него Народното Събрание. Нека общественото мнѣние само да разрѣши въпроса въ положителна или от-

рицателна смисъл, за да не взема само министерството на плещитъ си една грамадна отговорност. Ако сполучи, ще го благославятъ, но ако не сполучи, ще го проклинатъ.

Другъ единъ не по-малко важенъ въпросъ въ Висшето училище е въпросътъ съ тъй нареченитъ студенти-чиновници. Заведена е една практика — за студентитъ-чиновници, г-да, нѣмамъ положителни данни, но счетовъ за нужно да съобща нѣкои факти, — завсдена е една практика, академическиятъ съвѣтъ да иска разрѣшение отъ висшето началство на чиновницитъ, въ едно и също врѣме да получаватъ заплатата и да се учатъ въ Висшето училище. Азъ мисля, че това е една лоша практика, едно прѣчупване, едно прѣломване на характера: всички, които трѣбва да се докопватъ до това благоволение, трѣбва съ всевъзможни унижения да го достигнатъ, а ние и тъй не можемъ да се похвалимъ съ доста яки характери, та не би трѣбвало да създаваме почва за още по-голяма поквареностъ. Не е това въ интереса нито чисто на науката, нито за създаването на характера. И въ това отношение добръ щѣше да бѣде да обърнемъ вниманието на г. министра по този въпросъ, защото се чува отъ всяка страна оплакване. Ще видите такива чиновници, които слѣдватъ въ Висшето училище, въ доста учрѣждения: въ министерствата, въ Държавната Печатница и пр.

По въпроса за гимназиитъ нѣмахме да се спра още веднажъ, ако не бѣше засегнатъ въпросътъ, че гимназиитъ били много и даже имаше отъ едната и другата страна прѣдложение за закриването или реформирането имъ мѣлчеливо. Па и въ кулоаритъ на Народното Събрание има прѣдставители, които говорятъ, че гимназиитъ сж много. Засега азъ не можахъ да събера повече данни, обаче, ще посоча тия данни, които имамъ на ръка, като си запазвамъ правото въ идущата сесия да събера повече такива данни, които да служатъ за по-вѣренъ критерий при разрѣшаването на въпроса. Вие ще видите, че въ Италия срдѣно една гимназия се пада — ще вземамъ само кръглитъ цифри въ хиляди — на 21.000 жители; въ Швейцария — на 27.000 души; въ Франция — на 32.000; въ Холандия — на 36.000; въ Белгия — на 38.000; въ Испания — на 42.000; въ Гърция — на 60.000; въ Русия — на 103.000; въ Австро-Унгария — на 98.000, а въ България — на 132.000 жители. Тѣй щото вие виждате, че ние въ тази стълбца земаме послѣдно мѣсто и, слѣдователно, да се говори, че сж много гимназиитъ, не е основателно и не почива на истината. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Това сж срдѣнитъ учебни заведения въ странство, въ които влизатъ и професионалитъ ли?) И професионалитъ. (Министъръ Х. Тодоровъ: За гимназиитъ ли говорите, или изобщо за срдѣнитъ училища, споредъ статистиката, която прочетохте?) Това е за срдѣнитъ учебни заведения. Даже онзи денъ имаше въ списанието, което издава г. Страшимировъ, прѣ-красна статия, много вжсичка, въ която се даваха

данни за Чехия, че на около 6.000.000 население имало 70 гимназии, а въ България, която има 4.000.000 население и трѣбвало би да има, значи, около 50 гимназии, ние имаме всичко 26 срдѣни учебни заведения: гимназии мъжки и дѣвически, педагогически, търговски, земледѣлчески и духовни училища.

Въ Софийскитъ трикласни мъжки училища сте прѣдвидѣли възнаграждение на учителитъ, които изпълняватъ директорска длѣжностъ, 300 л. и, второ, на директоритъ на Софийскитъ петокласни дѣвически училища също сте прѣдвидѣли възнаграждение по 300 л. То е едно нововъведение, което не почива на закона. Ще намѣрите въ чл. 145 отъ закона за народното просвѣщение, който гласи, че директоритъ на третокласнитъ училища получаватъ 4.200 л. Това бѣше споредъ първия законъ, когато още нѣмахме намалението въ заплатитъ. Тѣзи директори, естествено, сж първостепенни учители, и като такива, получаватъ 4.200 л. и, слѣдователно, нѣма законно основание да увеличаваме възнаграждението имъ. Сигурно тѣ като първостепенни учители иматъ по-малко уроци, отколкото своитъ другари, и когато законътъ прѣдвижда за тѣхъ 4.200 л., на какво основание ще имъ дадете 4.500 л.? Въ това има още една по-голяма неопредѣленостъ и несправедливостъ. Вие давате 4.200 л. за учителство и за директорство 300 — всичко 4.500 л. на директоритъ на трикласнитъ и петокласнитъ училища въ София, дѣто има по 7—8 учители и около по 150—200 ученика, а на директоритъ на дѣвическитъ гимназии и педагогическитъ училища въ провинцията давате всичко 4.320, напр. каквото е за директора на Казанлъшкото педагогическо училище. Слѣдователно, единъ директоръ на едно срдѣно учебно заведение, който има по-голяма материална и морална отговорностъ, който има подъ своето вѣдомство не едно трикласно училище, а едно пълно срдѣно учебно заведение съ много повече ученици, давате му по-малка заплата, отколкото на директоритъ на третокласнитъ и петокласнитъ училища въ София. Така щото, вие виждате, че ако се приеме параграфътъ, както е прѣдставенъ, ние ще облагодѣтелствуваме двама-трима души въ Столицата, за да онеправдаемъ тия директори въ провинцията, които иматъ несравнено по-голяма отговорностъ и изпълняватъ една по-тежка служба — защото е по-трудно да бѣдешъ директоръ на една дѣвическа гимназия, на педагогическо училище, отколкото на едно трикласно или петокласно училище. Тѣй щото, азъ мисля, че и въ това отношение г. министърътъ ще се съгласи съ мене. Азъ нѣмамъ нищо противъ доброто възнаграждаване труда, но не трѣбва да облагодѣтелствуваме едни, а други да онеправдаваме.

По държавнитъ трикласни училища азъ нѣма да се спирамъ надълго, а ще подкрѣпя напълно прѣдложението на г. Геннадиева. Особенитъ географически условия на Станимака и особено на Чепеларе, дѣто специалнитъ условия сж известни на

г. Министра на Просвѣщението, му налагатъ длъжностъ, може би, всички други училища да закрие, но въ оня затѣтенъ край трѣбва да се държи една свѣщъ, която да свѣти не само отсамъ, но и отатѣкъ Родопитѣ, защото по-голѣмата частъ отъ неговитѣ ученици не сж наши ученици.

Въ бюджета сумата прѣдвидена за Варненския дѣвически пансионъ е намалена, а Министерството на Народното Просвѣщение трѣбва да знае, че интереситѣ на учебното дѣло въ България и морални съображения налагатъ на министерството не да съкратява пансионитѣ, но да ги разшири. Ако дойдемъ да прѣдпочитаме между възпитанието, което се дава въ сѣмейството, и това възпитание, което се дава въ пансионитѣ, може и трѣбва да се прѣдпочете възпитанието давано въ сѣмейството. Но когато става въпросъ между възпитанието въ единъ пансионъ и живѣнието въ една частна къща, а особено за дѣвци, не може да става и въпросъ за споръ, че ще бжде прѣдпочетенъ държавниятъ пансионъ. Затова държавата въ туй отношение не трѣбва да се съжпи за нѣкакви десетина хиляди лева. Отъ свѣдѣнията, които притежавамъ азъ, става явно, че докато сѣществуваша всички пансиони въ България, държавата не харчеше повече отъ 10—20 хиляди лева. Отъ това, което получаваше отъ своекошнитѣ пансионерки, и това, което плащаше държавата, не надминуваше разноситѣ и повече отъ 20.000 л. Даже всички пансиони въ провинцията, като покриваша своитѣ разноски, даваха и нѣкаква печалба на държавата, а само Софийскиятъ пансионъ и отчасти Пловдивскиятъ изискваха повече разноски. Мигаръ това оправдава мнѣнието да се гледа на тѣхъ така, че тѣ трѣбва да се закриятъ понеже били недоходни? Ако погледнемъ отъ това гледище, че пансионитѣ не били доходни, и ако приложимъ същата мѣрка и къмъ училищата и се попитаме какви приходи донасятъ на държавата, ще трѣбва да се дойде до заключението, че трѣбва да затворимъ и тѣхъ. Но понеже ние имаме морални обязанности, слѣдователно, и въ това отношение не трѣбва да се съжпимъ. Ако харчимъ 12.000.000 л. за народното образование, нека да прибавимъ още 15—20 хиляди, за да можемъ да създадемъ дѣвически пансиони. (Т. Влашковъ: Въ София отвориха частни пансиони.) Не дѣйте мисли, че частнитѣ пансиони могатъ да замѣняватъ ония, които държавата поддържа. Има разлика грамадна, а особено въ морално отношение. Не ме поставяйте тукъ въ необходимостта да говоря по такъвъ единъ деликатенъ въпросъ. Вѣрвамъ и вие ще се съгласите съ мене, че държавата въ това отношение не може да бжде по-лоша отъ частната инициатива. Държавата е по-способна да жертвува, а тази частна инициатива взима да експлоатира, а не да жертвува. Това е много важно. Тѣй щото, въ това отношение азъ се надѣвамъ, че г. министърътъ ще усвои тази мисль, ще изучи този въпросъ и добръ ще направи, ако въ бждѣще въ това отношение направи нѣщо.

Ще се спра по-надлъжко на въпроса: прѣдвижда се економия отъ закриването на трикласнитѣ училища при педагогическитѣ училища въ Ломъ, Кюстендилъ, Силистра, Казанлъкъ и Шуменъ отъ 1 септемврий 1902 г. 26.000 л. и пр. Мисля, г-да прѣдставители, че въ това отношение това е една економия, която не наврѣме е направена. Държавата дѣйствително ще направи една економия отъ около 26.000 л., но тази економия ще бжде разхвърлена върху общинскитѣ управления, които не могатъ да останатъ безъ трикласни училища. На 5 града ще се разхвърли и се пада по около 5—6 хиляди лева. Бюджетитѣ на тия общини сж вотирани миналата година и сж привършени, а за да могатъ да поддържатъ тѣзи трикласни училища, трѣбва да иматъ срѣдства. Отдѣ ще ги взематъ? (Т. Влашковъ: Това въ миналогодишния бюджетъ бѣше рѣшено!) Щомъ е така въпросътъ, тогава азъ нѣма да се спирамъ и ще прѣмина по-нататѣкъ. Изходната ми точка бѣше тази: щомъ държавата направи това и иска да не бжде за едни майка, за други — мащеха, не би ли било възможно тази организация да се направи, и тамъ, дѣто има гимназия, да се отдѣли долниятъ курсъ отъ гимназитѣ и да се прѣдостави върху общинитѣ, за да не останатъ въ България градове, които сж облагодѣтелствувани, фаворизирани, и градове, които се оплакватъ, че били онеправдани. Азъ не казвамъ сега да се направи това нѣщо, но лансирамъ мисльта да се изучи въпросътъ и да се види, не може ли да се направи нѣщо. Въ това отношение особено облагодѣтелствувана се явява Столицата. Изгорѣлиятъ Калоферъ, обѣднелиятъ Софотъ, изгорѣлиятъ Котелъ си правятъ здания, взиматъ мѣста и си построяватъ здания, поддържатъ училища, купуватъ учебни пособия, а София нищо не харчи въ това отношение. И напанагонъ на това държавата построява училища и купува мѣста и по-нататѣкъ се срѣща параграфъ, въ който се прѣдвиждатъ срѣдства за изплащане на тия здания. Азъ мисля, че не е справедливо туй. Това е дѣло свършено, но въ бждѣще не трѣбва да става. Въ 1897 г. Министерството на Просвѣщението се обърна къмъ общинското управление, за да му поиска да отчужди нѣкои мѣста, върху които да се застроятъ училища. Общинското управление отговори, ако не ми измѣнява паметта, че има мѣста, обаче министерството да прѣдвиди въ бюджета суми за изплащане на тѣзи мѣста. Министерството отговори, че ако държавата изплаща за учители, то общината, поне отъ кумова срама, трѣбва да даде мѣста. Та, мисля, министерството не би трѣбвало да се показва майка къмъ богатитѣ общини, а мащеха къмъ бѣднитѣ, защото богатитѣ общини и инакъ сж благодѣтелствувани сравнително. Но въ всѣки случай, сѣ би могло повече да се помогне.

Друго едно нѣщо, което забѣлгзвамъ по-нататѣкъ, е въвеждането на нови длъжности въ Народната библиотека и музей. Прѣдвиждатъ се двама волнонаемни учители и още единъ волнонаеменъ, та

ставатъ три длѣжности. (Министъръ Х. Тодоровъ: Въ музеи сж унищожени двама!) За библиотеката говоря. (Министъръ Х. Тодоровъ: Бюджетарната комисиия ги залича!) Щомъ сж заличени, нѣма какво да говоря.

Има прѣдвиденъ заведующъ етнографическата сбирка въ музеи. (Министъръ Х. Тодоровъ: Той не е заличенъ!) Азъ се надѣвамъ, че и Вие ще се съгласите съ мене, че нѣма особена нужда отъ този заведующъ етнографическата сбирка. (Министъръ Х. Тодоровъ: Командиранъ е отъ прѣди учителъ.) Сега, историята на тази служба да не разпирямъ. Тя се появи въ 1895 г., и се появи, за да дойде единъ студентъ-чиновникъ, но нужда особена не се почувствува. И, най-послѣ, мисля, работата въ музеи е толкозъ малка, щото единъ директоръ и г. Такела могатъ да я вършатъ. (Т. Влайковъ: Харчимъ пари, а музеятъ стои затворенъ!) Та мисля, че тази служба е излишна и тя е прѣдвидена случайно. И мисля да не би въ това отношение да Ви е поискала, може би, за да улесните другъ нѣкой служащъ. Но, доколкото азъ зная нуждитъ на музеи, позволѣте ми да ви кажа, че надали има нужда отъ нея. (Министъръ Х. Тодоровъ: Той е учителъ командированъ и сега азъ го вписахъ въ бюджета.) Мога ли да му зная името, г-нъ министре? (Министъръ Х. Тодоровъ: Баласчевъ!) Служба за лицето: този сжщиятъ Баласчевъ, който бѣше въ Цариградъ командированъ въ руския археологически музей. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Въ Парижъ и Берлинъ!) Въ Цариградъ. Той е сжщиятъ. Но по-хубаво тогава махнете г. Такела; съгласете се съ мене, че трима служащи въ музеи нѣматъ работа. Той е — позволѣте ми да нарека тази служба — единъ видъ синекюра, просто и чисто синекюра. Г-нъ Баласчевъ е добъръ историкъ, прѣкрасенъ археологъ, но ще бѣде полезенъ и като учителъ и въ сжщото врѣме нека работи въ музеи. Нищо не му бърка; като подготвенъ, може да работи въ музеи, но той самъ не би трѣбвало да приеме по единъ синекюренъ начинъ да взима възнаграждение и да лежи на гърба на България по такъвъ начинъ.

Длѣжността поддиректоръ на Народната библиотека въ Пловдивъ бѣше заличена, а сега пакъ се подновява.

Министъръ Х. Тодоровъ: Защото имаше командированъ учителъ миналата година. Тя и досега сжществува.

С. Лафчиевъ: Тя е нова.

Министъръ Х. Тодоровъ: Миналата година е била заличена, а нѣкъ прѣзъ всичкото врѣме е стоелъ единъ учителъ тамъ и е изпълнявалъ длѣжността поддиректоръ, само че се наричалъ учителъ!

С. Лафчиевъ: Азъ мисля, че и тази длѣжностъ е една втора синекюра. (Глъчка.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля г. прѣдставителитъ да се не разпиратъ помежду си.

С. Лафчиевъ: Съ това ще привърша своитѣ бѣлѣжки, като си задържамъ правото при другитѣ параграфи да говоря по-длѣжко, за да не ви отежчавамъ сега. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Я свършете сега!) Но, г-нъ министре, трѣбва на врѣме и на мѣстото да го кажа!

П. Вжжаровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Мисията на народния учителъ е велика, задачата хуманна и двойка: да просвѣщава и да възпитава. Днесъ-затнесь положението на народния учителъ е окаяно. То е сжщо такова, каквото нѣкога е било на Христа, идеяи къмъ Голгота и носящъ на гърба кръста и на главата вѣнеца. Въ никое вѣдомство, въ никое отъ министерствата чиновничеството, въ сравнение съ учителството, не е така подвергнато на произвола на политическитѣ личности. При повѣването на какъвъ-годѣ политически вѣгъръ, учителското тѣло като тънка вѣйка се прѣвива и се върши; а главната причина на това е, защото положението на учителя не е гарантирано. Народниятъ учителъ се прѣпраща отъ единия край на другия на България, безъ да се възнаграждава и безъ да му се плащатъ особени разноски, направени по това прѣмѣстване. И затова прѣзъ лѣтния сезонъ, когато настѣпни ваканция за учителитѣ, когато би трѣбвало тѣ да отпочинатъ отъ годишнитѣ неуморни трудове, тогава тѣ се намиратъ въ неопрѣдѣленостъ и въ неизвестностъ, защото не знаятъ дѣ ще бѣдатъ въ началото на учебната година. Онова народно прѣд-ствителство ще поднесе най-големата лепта къмъ просвѣтителното дѣло, което съумѣе да прѣмахне, да заличи зѣлющата язва между дѣтето и майката, между бозайничето и доилката, между учителитѣ и народа.

Г-да народни прѣдставители! У всички, вѣрвамъ, изпѣва мисълта, че въ най-отежнати отношения се намиратъ учителитѣ съ окръжжашката срѣда, съ малки изключения. Причината на това, казвамъ, се крие въ двѣтъ страни. Учителитѣ въ много случаи малко даватъ, а окръжжашката срѣда много иска. Така, нѣкои учители, послѣдствие свои материалнзъмъ, често забравятъ своитѣ обязанности; отъ друга страна нѣкои общински кметове, съзнавающи своето фактическо положение надъ селския учителъ, винаги сж палачали своитѣ искания, безъ да бѣдатъ тѣ законни и основателни; тѣ искатъ отъ учителя не само да бѣде учителъ, но да бѣде и псалтъ. А тази задача, казвамъ, е мжчно изпълнима отъ страна на народния учителъ. Необходимо нужно е народното прѣдставителство да разчисти пътя за общото обединение на учители съ окръжжашката срѣда, съ самия народъ.

Разпрѣдѣлението на училищата по селата е съвършено несправедливо. То датира дори отъ освобождението на България; тѣ сж били поста-

вени, безъ да сж съобразни на етнографическото и географическото положение на страната, въ което сж турени тия или ония основни училища. Има мѣста, дѣто не заслужва, казвамъ, да иматъ училище; напротивъ, има села, дѣто би трѣбвало такива, но ги нѣма; тѣ сж имали дори въ турско врѣме, но отъ освобождението на България тѣзи училища сж били закрити и до днешенъ день не сж се удостоили съ такива. И това е станало затуй, защото сж се явили отдѣлни партийни личности, които сж поддържали старото си положение. Главната причина на създаването на многото училища и на тѣхното лошо издържане и нередовно изплащане заплатитѣ на учителитѣ се крие въ голѣмото количество на селскитѣ общини. Ние имаме 1.812 селски общини. Разграничението на тѣзи селски общини, не е правилно и редовно, съразмѣрно съ географическото положение на селата. Често пкти има села гранични съ една община, на които дѣцата могатъ да отиватъ въ съседното село, но само защото тѣзи ученици сж отъ друга община, не ги допускатъ до съседно стоящото на сто крачки училище. Тази нужда се е съзрѣла и отъ г. г. училищнитѣ инспектори, и азъ съмъ слушалъ отъ самитѣ тѣхъ това мнѣние. Желателно е народното прѣдставителство да се погрижи за прѣмахването на тази единствена причина, която създава пълна неуредба въ нашето училищно дѣло.

Г-да народни прѣдставители! При всичко че въ основния законъ, чл. 48, е казано, че основното училище е задължително и безплатно, много властующи сж правили политика съ това законоположение. Много пкти нѣкои сж увеличавали срока на задължителното учение, други сж го намалявали, съ цѣль да могатъ да теглятъ отъ народа по-голѣма доходность, по-голѣми училищни такси. Така щото, движили сж се тѣзи години между 4 и 6. Съ опрѣдѣлянето на училищнитѣ такси, особено съ повишаването въ послѣднитѣ години, се е извършило една небивала неправда. Съ прокарването на тѣзи такси повечето училища за повечето бѣдни селски дѣца сж затворени. (А. Урумовъ: Не е вѣрно!) Вѣрно е и Вие сами себе си лъжете, ако твърдите противното. Единъ примѣръ. Въ Трънско въ основнитѣ училища ежегодно $\frac{1}{3}$ отъ явившитѣ се кандидати за ученици се явяватъ на края на учебната година, а $\frac{2}{3}$ не могатъ, защото въ началото на годината или учителскитѣ съвѣти не имъ е призналъ правото на бѣдность, или прѣзъ годината, като не могатъ да покажатъ добъръ успѣхъ, изключватъ ги. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вѣрно ли е сега, г-нѣ Урумовъ? — Смѣхъ.) Освѣтъ туй една неправда е и голѣмото неограничено право, дадено въ рѣцѣтъ на учителския съвѣтъ, да опрѣдѣлятъ тѣ правото на бѣдность. Споредъ нашия граждански законъ, чл. чл. 791 и 792, за да се признае правото на който и да било български подданикъ за бѣдность, необходимо нужно е да се изложи неговото сѣмейно и материално положение, но до каква

степенъ да достига това негово материално положение, съ една рѣчь максимумътъ или минимумътъ, не е опрѣдѣлено; а тази неопрѣдѣленостъ, стояща въ рѣцѣтъ на общинскитѣ кметове, е най-сѣсипателната за бѣднитѣ селяни и за бѣднитѣ граждани, които не сж съчувственици на сѣщия общински кметъ. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Това не е ли вѣрно?) Ето защо необходимо нужно е, щото Министерството на Народното Просвѣщение да отнеме тѣзи права на училищнитѣ съвѣти, които да не разполагатъ за въ бѣдѣще съ опрѣдѣляне правото на бѣдность на учащитѣ се. Съ това, казвамъ, трѣбва да сж натоварени, и така се разбира отъ самия законъ, само общинскитѣ съвѣти.

Една голѣма експлоатация, която се върши въ името на това учебно и просвѣтително дѣло въ България, една кражба, казвамъ, която възмущава всички съзнателни български граждани, се състои въ това, именно, въ ръководствата или учебницитѣ, които се прѣпоръчватъ на ученицитѣ. Г-да народни прѣдставители! По приетия редъ за да може да се въведе този или онзи учебникъ за такъвъ въ това или онова училище, необходимо нужно е, авторътъ да прѣдстави на одобрение въ Министерството на Народното Просвѣщение книгата си за рецензия. А ние имаме въ послѣдно врѣме документи, изобличающи рецензентитѣ въ подкупъ. Тия рецензенти даватъ такова или онакова мнѣние за този или онзи учебникъ, каквото той никакъ не заслужва и не отговаря на прѣдзначението си. За да се тури край на тѣзи експлоатации, необходимо нужно е, щото Министерството на Народното Просвѣщение да вземе въ рѣцѣтъ си опрѣдѣлянето на учебницитѣ и издаването имъ.

Г-да народни прѣдставители! По какъвъ начинъ се прокарватъ тѣзи или онѣзи ръководства прѣдъ тѣзи или онѣзи класни или основни училища? Азъ като бившъ учител съмъ изпиталъ и ще ви кажа самата дѣйствителность. Авторътъ Х отива въ учебното окръжие и събира учителитѣ на общо събрание по негова инициатива, така наречена конференция, и хайде чрѣзъ подмилквания, чрѣзъ ходатайства, ще го приемете, ще одобрите моя учебникъ и по такъвъ начинъ, безъ да заслужава този учебникъ да се въведе въ училищата, тѣ го прокарватъ и по такъвъ начинъ, казвамъ, се дава възможность на голѣмо негодуване на родителитѣ на учащитѣ се дѣца. Било е врѣме когато дѣцата сж могли да се учатъ съ единъ учебникъ за нѣколко години, но поне, казвамъ, сега би трѣбвало Министерството на Народното Просвѣщение да се разпорежи, щото въведенитѣ учебници да се не мѣняватъ всѣка година, а да иматъ единъ периодъ поне отъ 2 или 3 години. (Министръ рѣ Х. Тодоровъ: Има правилникъ за това!) Правилницитѣ не сж задължителни. (Д-ръ Н. Геннадиевъ къмъ оратора: Защо разправяшъ само на г. Бобекъва?) Азъ мисля, че другитѣ не сж глухи и може да слушатъ. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Само той ли е глухъ! — Смѣхъ.)

Г-да народни прѣдставители! Отсѣтствието на дисциплина въ учителското тѣло, може да се каже, се проявява и отъ отсѣтствието на близкото или респективното тѣмъ началство, именно отъ отсѣтствието на училищни околийски инспекции. Въ онова врѣме когато въ всѣка околия имаше по една училищна околийска инспекция, до това врѣме, казвамъ, учителското тѣло нѣкакъ си по-добрѣ съзнаваше своитѣ обязанности, по-добрѣ пристѣпяше къмъ изпълнение на своята трудна задача. Съ отдалечаването или закриването на инспекциитѣ, много отъ учителитѣ, особено по селата, вмѣсто да стоятъ по селата, тѣ по 2 или 3 дена най-много присѣтвуватъ въ селото, а въ останалото врѣме — въ околийския градъ, когато напротивъ, ако би имало въ всѣки околийски градецъ, или въ всѣка околия по единъ инспекторъ, то той би билъ въ положение да постави всѣки учителъ на неговото мѣсто. Това мое искане е изразено и въ особено прѣдложение, което азъ ще поддържамъ когато му дойде врѣмето.

Г-да народни прѣдставители! Всички можемъ да говоримъ, че това е лошо, че онова е лошо, но поне ние не чухме отъ прѣждеговорившитѣ да кажатъ на насъ, които нѣмаме пълна компетентностъ по учебното дѣло, че именно това трѣбва да се направи. Така е било отъ Освобождението и дори дондесъ, и г. Министърътъ на Народното Просвѣщение въ случая, за да помогне на учебното дѣло, азъ мисля, че той може да има като главни помощници всички служащи, висши чиновници въ своето министерство, а особено окръжнитѣ досега и околийски инспектори. Тѣ ще му дадатъ и сж му дали, вѣрвамъ, най-пълни свѣдѣния и уцѣввания за начина на дѣйствиe въ учебното дѣло.

М. Такевъ: Г-да прѣдставители! Азъ нѣма да говоря по бюджета на Министерството на Народното Просвѣщение, защото не се считамъ за компетентенъ да разисквамъ върху въпроси, за които има тукъ специалисти и могатъ прѣспокойно да освѣтлятъ насъ, могатъ да освѣтлятъ и Народното Сѣбрание въ онѣзи технически въпроси, за които ние можемъ само общи фрази да изказваме, а нѣщо дѣлно да не изкажемъ. Азъ, слѣдователно, ще авансирамъ нѣколко общи мисли, които бихъ желалъ г. министърътъ да има като ръководяще начало, когато ще ни сезира въ прѣдстоящата редовна сесия съ единъ специаленъ и обширенъ законъ за училищата, да не забрави тия нѣколко мисли, които сега ми дойдоха на ума.

Прѣди всичко, моля г. министра малко по-основателно да проучи въпроса за нашитѣ погранични училища, въпроса за нашитѣ частни училища, като не забравя, че по границата има се особенъ интересъ и не само ние, но всѣка държава има интересъ да се охрани. Нѣма нужда да ви цитирамъ Германия, нѣма нужда да ви цитирамъ какво правятъ руситѣ, какво правятъ австрийцитѣ, какво правятъ ромѣнитѣ и сега даже, когато има интер-

пелация въ Народното Сѣбрание, за да изтъкна тази мисль, че трѣбва непрѣмѣнно да се обърне особено внимание на нашитѣ погранични училища. Одевъ г. Геннадиевъ ви говорѣше за Станимака и Чепеларе; и г. Лафчиевъ спомена за Чепеларе. Безспорно, ще бжде голѣмъ грѣхъ, за да не кажа прѣстѣпление, да се закрие Чепеларското училище, да се закрие Станимакското училище. Азъ пъкъ ще ви кажа, че е единъ непростителенъ грѣхъ, дѣто се закри трикласното Чепинско училище. Вие знаете добрѣ, че въ Пещерската околия има единъ кѣтъ, който се нарича „Чепино“; то е една кутловина, състояща се отъ 7 села, изключително българи мохамедани, които прѣди 200—300 години сж били потурчени. Тамъ румелийското правителство още бѣше отворило III-класно училище, имаше специаленъ пансионъ съ цѣль, разбира се, да се просвѣщава това население, което е отъ всички страни заобиколено съ планини и то вжтрѣ дивѣе. Не по-малко отъ 16.000 жители има въ тая кутловина. Тамъ има нѣколко села, като: Баян, Костандово, Дорково и Корово, които сж чисто помашки села; слѣдъ това селата Лѣжене и Каменица сж чисто български села; Баян и Ракитово сж смѣсени — половината българи, половината помаци. Но тия общини сж толкова бѣдни, щото не могатъ да си поддържатъ училищата, а безспорно е, че тамъ има висши държавни интереси, за които нѣма нужда да мотивирамъ — г. министърътъ се сѣща, — и тамъ ние трѣбва непрѣмѣнно да поддържаме, както и румелийското правителство и до прѣди двѣ години българското правителство поддържаше, едно трикласно училище, което да бжде достѣпно и на българитѣ християни, и на българитѣ мохамедани, и освѣтъ това да се разправя на българитѣ мохамедани какви сж били и що сж тѣ. Ето защо, ако ние въ Пещерската околия граничимъ непосредствено съ Турция и ако на 2 км. отъ прѣдѣлитѣ на България се намиратъ чисто помашки села, се намиратъ чисто българомохамедани, села каквито сж пограничнитѣ села отъ гдѣ прѣдѣлитѣ на България, които непосредствено граничатъ съ нашата страна, и ако е вѣрно, че има 16.000 жители въ тая кутловина, изключително българомохамедани, на които мохамеданскитѣ училища сж съвършено занемарени, защото сж частни училища, то ми се чини, че съвършено не е добрѣ, ако нашето правителство не се интересува. Тѣ сж хора, които сж достигнали до едно полудивапко състояние, да не кажа нѣщо повече, и държавата ще направи прѣстѣпление, ако продължава да ги държи въ това невѣжество. Държавата трѣбва да се интересува отъ това население и отъ висши държавни интереси трѣбва да открие тамъ трикласно училище и да се поддържа отъ държавата. Тѣй както е необходимо то да стане въ Чепеларе, да стане въ Станимака, нѣколко пѣти повече е необходимо да бжде и особено въ Чепинското корито. Осемъ часа е само далечъ границата отъ Баян и отсамъ и отатѣкъ грани-

тата населението е българомохамеданско, неимѣюще възможност да се научи какво е било и какво трѣбва да бѣде. Ето защо азъ моля г. министра, ако сега е невъзможно — азъ бихъ желалъ още сега това трикласно училище да се открие, по понеже сме на края на годината, ще искамъ, може би, невъзможното, — азъ ще моля г. министра, тъй наречената Каменица, Пещерска околия, за идущата година да я прѣдвиди въ рубриката на общинскитѣ и окръжнитѣ трикласни мъжки и срѣдни училища. Каменица — това е село въ Пещерската околия съ чисто християнско население. Нѣкои отъ г. г. министритѣ, които сж пѣтували нататъкъ, го знаятъ. Г-нъ Паприковъ, мисля, е пѣтувалъ и знае, че това село е чисто християнско. Тамъ бѣше трикласно училище, тамъ бѣше пансионътъ, тамъ се учеха и българи, и мохамедани, за никого не се правѣха никакви ограничения. И би било желателно сега г. министърътъ да се съгласи, щото въ тоя параграфъ, дѣто е прѣдвидено за 6 мѣсеца това пособие, да се увеличи то, защото не е възможно общината Каменица да издържа ученицитѣ, особено на 16.000 жители, обитатели Чепинското корито. И така, въ слѣдующия бюджетопроектъ бихъ молилъ г. министърътъ да прибави едно трикласно училище въ Чепинското корито съ сѣдалище селото Каменица и по този начинъ ще направи единъ актъ на справедливостъ.

Слѣдъ туй бихъ помолилъ г. министърътъ да обърне внимание на нашитѣ частни училища. Той знае какво правятъ пограничитѣ наши държави; той знае какъ днесъ — безъ да желя да обиждаме когото и да е, — какъ ромънското правителство прави невъзможни прѣчки на българитѣ, обитатели ромънска територия, за да имъ отбие възможността да се учатъ на матерния си езикъ. Вие знаете всичкитѣ условия, които се искатъ или които сж поставени тамъ, за да може да се отвори едно частно училище. И, вслѣдствие на това, днесъ е почти унищожено правото на българитѣ да се учатъ на български езикъ, защото всички прѣдмети се прѣподаватъ на ромънски езикъ, а българскиятъ езикъ се учи като френския, като нѣмския, като факултативенъ, а не като националенъ езикъ на тия хора, които се учатъ. А ние какво правимъ? Нѣма да откажете факта, че държавитѣ съществуватъ на основание на принципа на взаимността. Нѣма да откажете и това, че има репресалии, прѣдвидени въ международното право. Ние имаме тамъ сънародници, имаме маса хора, които сж едноплеменни съ насъ, едновѣрни, и затова ние не можемъ да се дезинтересираме за тѣхъ. Ние имъ казваме: дайте имъ възможност да се учатъ на своя матеренъ езикъ, запазѣте тѣхния националенъ колоритъ, ние въ отплата на туй правимъ това скъпото за вашитѣ едноплеменници. То не е нѣщо ново, то навсѣкдѣ става. Е добръ, ние въ България не само не се придържаме о тази шовинистическа идея, която отвѣдъ Дунава се страшно поддържа, но, напротивъ, споредъ интерпелацията

на г. Д-ръ Икономова, вземаме че имъ даваме всички улеснения да се учатъ. Но когато виждаме, че за нашитѣ сънародници се правятъ всички прѣчки, за да имъ се отнеме възможността да запазятъ своята национална физиономия, азъ не бихъ простилъ на никой български министъръ да не се възползува отъ принципа на репресалиитѣ въ международното право и да каже: вие ни прѣслѣдвате отвѣдъ Дунава, вие отнимате възможността на нашитѣ сънародници да се учатъ на матерния си езикъ — ние ще ви прѣмѣримъ съ сжщата мѣрка, съ каквата вие ни мѣрите. Не е прилично за една цивилизована нация, по понеже го правятъ хората, които претендиратъ да бждатъ по-цивилизовани отъ българитѣ, менъ ми се струва, че намъ не остава освѣнъ да посегнемъ да направимъ туй, което правятъ и тѣ тамъ. И затуй ние нѣма освѣнъ да вземемъ да прѣпишемъ ония постановления, които тѣ сж написали въ своитѣ законоположения, и ние да направимъ туй, което тѣ сж направили. Неотколѣ четохъ въ единъ вѣстникъ една кореспонденция за училищата въ Добруджа. Ако $\frac{1}{10}$ частъ отъ туй, което бѣше писано, е вѣрно, азъ съжалявамъ, че трѣбва да признаемъ, че съвсѣмъ не подобава на една културна нация, какъто, безспорно, е ромънската, и на една държава, която претендира да е освободена прѣди насъ, тая цивилизована нация, която десетки години прѣди насъ е цивилизована; ако $\frac{1}{10}$ отъ това, което се пише е вѣрно: какъ се третиратъ учителитѣ, директорътъ, директорката, какъ се подиграва съ тѣхъ префектътъ и пр.; ако нѣмаме възможностъ по дипломатически редъ и ако не можемъ да се мѣсимъ въ вътрѣшното управление на една страна — признаваме това, — менъ ми се струва, че ние можемъ да имъ противопоставимъ това, което тѣ сж направили за нашитѣ сънародници въ Добруджа. Прочее, азъ моля г. Министърътъ на Просвѣщението да прѣгледа закона за народното просвѣщение, колкото се касае до частнитѣ училища, и да прѣдвиди въ него такива клаузи, които да бждатъ отъ естество да принудятъ нашитѣ съсѣди да се обръщатъ тъй, както ние сме се обръщали досега, или и ние ще постѣпимъ по сжщия редъ, по който постѣпватъ и тѣ.

Тѣзи двѣ нѣща азъ искахъ да авансирамъ и да помоля г. министра, за есенната сесия непрѣмѣнно да ни сезира съ нѣкое законоположение.

Още единъ въпросъ и свѣршвамъ. Г-нъ Каравеловъ авансира една мисль много права. Ние имаме, дѣйствително, нѣколко гимназии и срѣдни училища, имаме и висше училище, пъкъ имаме и хора, които дохождатъ отъ външни висши училища. Значи, имаме достатъченъ контингентъ подготвени хора, — подготвени хора и съ срѣдно образование и съ висше образование. Слѣдователно, онѣзи учители, които иматъ I—II—III-класно образование, или онѣзи учители, които нѣматъ закрѣлено срѣдно образование, тѣ трѣбва вече да си отидатъ у тѣхъ. Ако сж прослужили — и всички

почти сж прослужили пенсионния срокъ, — дайте имъ пенсия, не хвърляйте ги на пътя, но вече тѣ да просвѣщаватъ поколѣнието, това не подобава. Ако ние говоримъ тукъ отъ нѣколко години насамъ за създаването въ България на нѣкакъвъ умственъ пролетариатъ, за създаването на учени хора, които да изтѣрватъ скамейките на градската градина, менѣ ми се чини, че това е още прѣждеврѣменно да го казваме, тогава когато имаме възможностъ всички този ученъ пролетариатъ да го намѣстимъ. Намѣсто да стоятъ хора, които сж врѣдни, дайте имъ възможностъ да прѣминатъ въ пенсионния фондъ, дайте имъ тѣхния влогъ отъ пенсионния фондъ, но по-нататѣкъ оставѣте ги да освободятъ учебното дѣло и всички отрасли на управлението; дайте, слѣдователно, възможностъ на тия учени хора, които се скитатъ по улицитѣ, да се назначатъ. И тогава нѣма да имаме тѣзи неприятности, каквито ги имаме често: напр. да се посѣга на живота на други видни хора, защото имъ се отнема хлѣба. Но като се създаде добъръ цензъ, като се изисква конкурсенъ изпитъ и цензъ, менѣ ми се струва, че както днесъ Военното Министерство е спокойно отъ всѣки ходатайства за всѣки единъ, който иска да стане офицеръ; както е свободно телеграфното вѣдомство отъ ходатайства за всѣки единъ, който иска да стане телеграфистъ, понеже има цензъ и ние никой пътъ не можемъ да отидемъ да ходатайствуваме за телеграфистъ — тѣ си иматъ за цензъ законоположение — и никой не вѣрвамъ отъ васъ да е ходилъ да ходатайствува да се назначатъ чиновници телеграфисти, защото тамъ не могатъ да се назначаватъ хора изтеглени отъ улицата, така трѣбва да стане и по просвѣщението. Но затуй непрѣмѣнно трѣбва да се изчисти онзи персоналъ, който бѣше за врѣмето си добъръ, но засега е вече невъзможенъ. Напр. г-да прѣдставители, за да не говоря повече само съ общи фрази, азъ бихъ цитиралъ на г. министра такъвъ единъ скапдаленъ случай: единъ човѣкъ, който е свѣршилъ IV кл. въ 1854 лѣто, въ Кримската война, днесъ е директоръ на едно петокласно държавно училище. Може ли това да бжде? Азъ не желая да споменвамъ имена, за да не оскѣрбявамъ, но съмъ готовъ да посоча името на г. министра. Не може това да става! Човѣкъ, лишентъ отъ всѣкакво образование, да контролира въ часъ учителитѣ, да влиза при учители, които иматъ университетско образование — то е срамотно, за да не кажа нѣщо повече. Никакъвъ авторитетъ той не може да упражнява: учителитѣ го подиграватъ, защото му казватъ: вие, г-нѣ директоре, да мълчите, вашето учение датира отъ 1854 лѣто и не можете да говорите, защото отъ 1854 лѣто до 1902 лѣто се изминало половина столѣтие. И тия учители ще бждатъ прави. Туй е въ ущърбъ на учебното дѣло, туй е въ ущърбъ и на контрола на училището.

На г. министра бихъ обърналъ вниманието още върху едно. Тукъ се говори отъ нѣколко врѣме,

че сж се открили нѣкакви злоупотрѣбления въ държавната библиотека. Азъ скѣрбя, че се откриха злоупотрѣбления въ музеи. И тукъ гледамъ накрая едно перо, че нѣкакъвъ си учителъ пратилъ нѣкакви си антики отъ Силистра — що ли? — дошли въ министерството и се загубватъ, открадватъ се, и осжждатъ държавата на 470 и толкова лева. Той е правъ. Тѣзи нѣща ставатъ, г-да прѣдставители, въ нашитѣ музеи. Ставатъ по този начинъ, когато се изпращатъ тѣзи нѣща, цѣни за насъ и за страната. А гледамъ отъ нѣкое врѣме съобщаватъ, че единъ ревизоръ открилъ нѣкои злоупотрѣбления на бившитѣ тукъ директори на библиотеката. Азъ моли г. министра и мисли, че врѣме е вече да се напише нѣщо цѣнно, нѣщо по-дѣлно, върху института на нашитѣ държавни музеи и върху държавнитѣ библиотеки, за да могатъ да се ограничатъ такивато злоупотрѣбления. Нѣщо повече. Въ нашата народна библиотека, напр. въ София, не можемъ да направимъ нѣкоя справка за нѣкоя книга. Висшето училище има свой кредитъ и записва свои книги и ръководства и др. такива, а въ държавната библиотека всичкитъ този кредитъ, който се отпуща, отива за персонала. А за попълване на инвентара на библиотеката много малко остава да се дава, за да не кажа нищо, и туй, което е давано, е злоупотрѣбвано. Напр., азъ пакъ съмъ готовъ да посоча на г. министра единъ бившъ директоръ, на когото домътъ е пълненъ съ книги отъ държавната библиотека. Той се сѣща кой е; не искамъ да споменвамъ имена. Желателно е да се взематъ частъ по-скоро мѣрки, за да се изискватъ тия книги и този приятелъ да се тури на подсъдимата скамейка. Ето защо всички тѣзи нѣща трѣбва съ едно законоположение да се уредятъ.

Прѣди нѣколко врѣме, неотколѣ, ние четохме една разправия въ печата за инвентаритѣ на гимназитѣ. Вѣдъ нѣма законъ и за това нѣщо. И директорътъ на тукашната гимназия се оправдаваше, обясняваше какъ станало това: че когато дошълъ, не заварилъ никакъвъ инвентаръ, защото никакъвъ законъ не го задължава. Какъ е възможно това? Имаше толкова гимназии и толкова срѣдни училища, и нѣматъ никакви инвентари! Кой каквото заграби, така си остава. Има книги, има разни пособия — никой не държи контролъ. И затуй сме достигнали до това състояние: кой каквото може да тури въ джеба си, съ това ще си остане. Желателно е, прочее, г. министърътъ въ слѣдующата сесия да ни сезира съ едно законоположение върху контрола на държавнитѣ имоти въ тия държавни училища.

Като свѣршвамъ, г-да прѣдставители, върху всичко това, азъ не мога да не обърна вниманието на г. министра още върху една точка. Г-нѣ министърътъ е далъ сега едно такова широко право на училищнитѣ настоятелства при уволнението на учителитѣ, щото страхъ ме е, че учителитѣ ще ги докараме до положението на жандари. Неот-

колѣ бѣше, когато единѣ кметѣ на едно мѣсто ме повика и ми каза: „г-нѣ Такевѣ, искаме да изпѣдимѣ даскала“. „Защо?“ питамѣ го. „Защото“ — казва — „ти разбирашѣ тия работи: той е такѣвъ и такѣвъ“. Билѣ отѣ партията на радославиститѣ и трѣбвало да го изпѣдятѣ. Казва: „взехме постановление“. Рекохѣ: „какво постановление направихте?“ „Ние“ — казва — „го копирахме отѣ циркулара на министра. Щомѣ като този даскалѣ не отива по пѣтя, по който трѣбва да отива, трѣбва да се уволни. И ние го уволняваме, понеже той се занимава съ политика — радославистѣ е“. (Министърѣ Х. Тодоровѣ: Моето окръжно не говори нищо за политика.) Така казваше кметѣтѣ. Азѣ моля г. министра, когато ще дохождатѣ да апелиратѣ подобни постановления на окръжнитѣ училищни свѣти, да обръща внимание на тия апели, защото трѣбва да признаемѣ, че този училищенѣ окръженѣ свѣтѣ е така устроенѣ, щото партизанството тамѣ играе страшна роль. Каквото поискатѣ мѣстнитѣ деребеевци, това изпълнява и окръжниятѣ училищенѣ свѣтѣ. Често има такива инспектори. Нѣма да спомена имена: г. министърѣтѣ знае, до вчера е билѣ между насѣ; билѣ е въ Шуменѣ, знае какви инспектори е имало и какви работи сѣ вършили, за да разбере, че партизанството дѣйствително се е загнѣздило въ окръжнитѣ училищни свѣти. И, не дай Боже, единѣ даскалѣ да се погледне накриво отѣ нѣкой мѣстенѣ деребей. Но пъкъ тукѣ трѣбва да се забѣлѣжи, че ако учителѣтѣ отѣ своя страна е станалѣ нетърпимѣ въ селото по каквито и да е свои виходки прѣдѣ селянитѣ, трѣбва непрѣмѣнно да се уволни, а не само затуй, че не е приятелѣ на правителствената партия. Ще ви кажа единѣ примѣръ. Ние имавме миналата година единѣ учителѣ въ едно отѣ Пещерскитѣ села; селото дълго го не щѣ; кметѣтѣ пише на инспектора, че селянитѣ го не щатѣ; министерството не обръща внимание на това. Най-послѣ, какво стана? Селянитѣ бѣха готови да го убиятѣ. Дотамѣ отиде работата. И на този учителѣ му се дадоха свѣти: бе джангѣмѣ, дай прошение, искай прѣмѣстване и излѣзѣ отѣ селото, защото министерството не одобрява искането на селянитѣ, но вие щѣ пострадате. И, най-подирѣ, той биде принуденѣ да даде заявление, за да иска прѣмѣстване отѣ селото. Тѣ сѣ двѣ крайности, но въ всѣки случай на тѣзи нѣща министерството да обръща внимание. Не само да обръща внимание на учителскитѣ оплаквания, но да обръща внимание и на колективнитѣ заявления на селянитѣ, ако сѣ основателни. Ако виждате, че единѣ учителѣ по тия или други причини е невѣвозможенѣ въ едно село, недѣйте го държа тамѣ; то е опасно да се държи. Само едно би било желателно: министерството да провѣрва тия оплаквания на селянитѣ, вѣрно ли е, че отѣ 150 души селяни 140 го не щатѣ, или само нѣколко души сѣ подписали едно заявление, и то подписани отѣ една рѣжа, че го не щатѣ. Въ сѣщото село, за което казвамѣ, селянитѣ запрѣтиха

на дѣцата си да не ходятѣ на училище, заради този учителѣ, и училището трѣбваше да се закрие; но най-сетнѣ го прѣмѣстиха. Щомѣ изпратиха другѣ учителѣ въ това село, училището трѣгна.

Тѣзи нѣща, г-да прѣдставители, трѣбва непрѣмѣнно да се кажатѣ тукѣ, за да се обрне вниманието не само на г. министра, но още да се обрне вниманието на насѣ, и на обществото, че по тоя начинѣ не може да се отива наапрѣдѣ. Трѣгнатѣ ли сѣ учителитѣ да се обръщатѣ като жандарми, като обикновени разсилни и обикновени административни служащи; зачислението и уволнението имѣ почне ли да става по прицѣвкитѣ на извѣстни хора, нѣма да излѣземѣ на добѣръ пѣтъ.

Сѣ туй, прочее, азѣ завършвамѣ и, като заявявамѣ, че ще гласувамѣ за бюджета на г. министра, безѣ да вземамѣ думата по останалитѣ параграфи, надѣвамѣ се, че въ идущата сесия г. министърѣтѣ ще ни сезира сѣ единѣ рационаленѣ бюджетѣ, непрѣмѣнно и сѣ единѣ законѣ за народното просвѣщение, въ който да е прѣвѣденѣ щатѣтѣ на учителитѣ и тѣхнитѣ заплати, за да не ги пазаряваме всѣка година.

Д. Христовѣ: (Отѣ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Имамѣ да направя само една бѣлѣжка, защото ме интересува твърдѣ много. Азѣ искахѣ да говоря дълго и широко, защото много ме занимава въпросѣтѣ, който вие разисквате тукѣ и по който мнозина говориха. При разискванията и прѣвѣтия, които станаха по бюджета за народното просвѣщение, по моето дълбоко убѣждение, най-важниятѣ въпросѣ е относително системата на нашето образование. Азѣ и въ миналата сесия го говорихѣ и пакѣ тукѣ ще го поддържамѣ. Може би мнозина отѣ васѣ да не бѣдатѣ съгласни сѣ мене, може да се намѣрятѣ малцина, които да сподѣлятѣ този възгледѣ, който азѣ ще кажа тукѣ, но азѣ ще имамѣ куража да го кажа. Винаги съмѣ слушалѣ една казионна аргументация, сѣ помощѣта на която искаме да обосновемѣ нашата учебна система, и винаги тя да сѣществувала, че било нашитѣ класни училища, било гимназитѣ, били сравнително малко спрѣмо образователната цѣль, която ние си задаваме. Но, г-да прѣдставители, този въпросѣ е въпросѣ на гледната точка, на възгледитѣ, отѣ които ние изхождаме по въпроса за образованието. Азѣ поддържамѣ и сега, както и миналата година поддържахѣ, че нашата учебна система далекѣ не отговаря на онѣзи нужди, които сѣ надрѣли въ нашето общество. Азѣ сега ще кажа, че нашата училищна система създава единѣ елементѣ, който не отива въ производителна кариера, но отѣ който се вербува само онзи канцеларски персоналѣ, който дава всичкитѣ кандидати, като вземете отѣ дребнитѣ служащи у насѣ и свѣршите сѣ голѣмитѣ. (Н. Габровски: Туй е казионна аргументация!) Искамѣ тукѣ да си послужи сѣ цифри, отѣ които искамѣ да направя заключение и ще свѣрша. Не бѣхѣ тукѣ, когато г. Лафчиевѣ даваше

своитѣ свѣдѣния по статистиката, които сж важни, защото тѣ сж взети отъ компетентно мѣсто, но азъ имамъ друга статистика. Не претендирамъ че е пълна, не претендирамъ че тя е такава, която съвършено не търпи никаква критика, но тя дава общо уявление за положението у насъ.

Г-да прѣдставители! Споредъ закона за първоначалното образование, трѣбва почти всички дѣца да посѣщаватъ първоначалното училище. Въ сжщностъ споредъ статистиката, която издава нашето статистическо бюро, отъ 280.000 дѣца, които споредъ закона трѣбва да постѣпятъ въ първоначалнитѣ училища, постѣпятъ само 200.000. Както виждате по-голѣмата частъ отъ тия момчета и момичета отиватъ да се учатъ въ първоначалнитѣ училища. Отъ тия 200.000 ученика обаче, които прѣкарватъ режима на първоначалната школа, успѣватъ само сравнително много незначителна частъ да постѣпятъ въ класнитѣ и гимназиални училища, а именно отъ 200.000 свършили първоначално училище, едва успѣватъ да постѣпятъ въ класнитѣ и гимназиалнитѣ училища около 18—20 хиляди ученика. Интересно е, освѣнъ това, какъ се развива движението на този персоналъ, който постѣпва въ нашитѣ класни и гимназиални училища. Отъ тия 20.000 ученика успѣватъ да довършатъ пълнѣ гимназиаленъ курсъ само около 200—300 ученика. Извѣстна частъ отъ тѣхъ отиватъ въ университетъ да продължаватъ, а другитѣ се задоволяватъ съ гимназиално образование. Отъ тия 20.000 ученика, които, както казахъ, свършватъ първоначално училище, за да постѣпятъ въ класнитѣ училища и гимназията, като свършатъ пълнѣ гимназиаленъ курсъ само 200—300 ученика, грамадна частъ отъ тия 18—20 хиляди души, недовършили пълнѣ гимназиаленъ курсъ, свършватъ първитѣ три класа и съ това своевременно постѣпватъ въ живота — и тукъ трѣбва да кажа — не подготвени за никаква практическа кариера. Отъ тѣхъ се вербува оня чиновнически служебенъ елементъ на низшето стѣпало въ нашата чиновническа иерархия, ако мога така да кажа. Сега, ако, освѣнъ това, вземемъ прѣдъ видъ, че въ продължение на 15—20 години ние успѣхме да дадемъ около 250.000 ученика, които сж свършили различнитѣ класове на нашитѣ класни училища и гимназии, и ако отъ тия 250.000 ученика, които сж свършили единъ-два и до пети класове отъ класнитѣ училища, които азъ бихъ нареклъ учени хора, ако ги разпрѣдѣлимъ по сегашнитѣ 70 административни околии, ще видимъ, че по 3.500—4.000 ученика се падатъ на всѣка околия. И, г-да прѣдставители, би трѣбвало да допуснемъ, че съ това развитие на сравнително — нѣма да кажа ученъ пролетариатъ, — на сравнително подготвени хора, които сж свършили различнитѣ класове на нашитѣ училища, би трѣбвало да допускаме, че заради нашитѣ околии е подготвенъ единъ елементъ достатъченъ да се яви начело на различнитѣ инициативи въ тия околии. Можете ли вие

съ чиста съвѣсть да допускате, че нашитѣ училища сж дали за нашитѣ околии и села — нѣма да говоря за градоветѣ — онѣзи именно хора, които сж били и оставатъ сега да бждатъ най-потрѣбни за развитието на нашето население въ различнитѣ кариери? Въ туй отношение азъ трѣбва да кажа, че нашето училище не е дало такъвъ елементъ и нашитѣ училища и нашата учебна система прѣкарватъ една криза, на която може да се помогне съ сжществени реформи. Нѣма да говоря повече, защото ще говоря по тоя въпросъ, ако съмъ живъ и здравъ, въ идущата сесия на Събранието, но азъ питамъ сега: ако дѣйствително този фактъ се констатира отъ всички политически групи; ако всички признаватъ, че нашитѣ училища не могатъ да изпълнятъ онази цѣль, която си поставятъ; ако е истина, че само подготвятъ елементъ за различнитѣ административни и много малко за други кариери, и ако е истина, че нашитѣ училища отъ себе си прѣдставляватъ въ социално отношение единъ недѣлтъ, тѣй като създаватъ само единъ де-класиранъ и негоденъ елементъ, който не може да разчита на своитѣ сили, — питамъ ви, г-да прѣдставители, при констатирането на тия нужди и тия отрицателни резултати, какво е направено у насъ? Нищо. Една стѣпка въ това отношение се прави съ законопроекта, който се работи около 5—6 години и който ни се раздаде въ миналата сесия — законопроектътъ, за основното и срѣдно образование. Азъ обръщамъ вниманието на г. министра и съ това свършвамъ, че макаръ да се направиха опитвания въ този законопроектъ да се прокара практическитѣ елементъ, да се прокара професионалниятъ елементъ въ нашето обучение, въ обучението на нашата младежъ въ трикласнитѣ училища, азъ мисля, че съ туй опитване, много недостатъчно, нѣма да се постигне главната цѣль, която, между прочемъ, бѣше изложена и въ мотивитѣ на законопроекта, именно, да се подготви една младежъ, която да бжде способна да отиде въ различнитѣ кариери на производителния трудъ, една младежъ, която да отиде въ разнитѣ отрасли на труда, тѣй като въ сжщностъ, г-да народни прѣдставители, програмата, която въ общи чѣрти и контури бѣше обрисувана за основнитѣ и срѣдни училища въ този законопроектъ, не бѣше нищо друго освѣнъ повторение на оня материалъ, който се изучава въ долнитѣ класове на гимназиитѣ, безъ да е промѣнена системата и метода, съ добавка на единъ-два прѣдмета, които даватъ идеята, че тукъ ще има нѣкакво професионално образование, безъ да се държи смѣтка дали ще се постигне нѣкакъвъ практически резултатъ. Прибавятъ се къмъ прѣдметитѣ, които се изучаватъ въ долнитѣ класове на гимназиитѣ и още два, именно земледѣлието и неговитѣ отрасли, а тѣй сжщо запознаване ученицитѣ съ рѣчния трудъ. Вие имате, обаче, отъ нашата твърдѣ печална практика твърдѣ наизидателни и поучителни примѣри въ туй отношение. Не само че се учеха повърхностно, но сравнително се учеха доста сп-

циални прѣдмети по земледѣлието и заради туй въ сѣщностъ не се постигна никакъвъ резултатъ. И азъ свършвамъ, като казвамъ на г. министра: ако Вие усвоявате идеитѣ, които сж прокарани въ законопроекта за основнитѣ и срѣднитѣ училища — понеже той е най-важниятъ въпросъ, когато се разисква бюджетопроектътъ, въпросъ относително началата, които трѣбва да легнатъ въ основата на нашето образование, въ оная система, която трѣбва да приготи годни хора за обществото, а не само кандидати за чиновници, — ако, казвамъ, той усвои тия принципи, които сж легнали въ законопроекта отъ миналата година, да обърне сериозно внимание, щото прѣобразованіята по начина, който се прѣдвижда въ този законопроектъ, да станатъ въ такава смисълъ, щото дѣйствително отъ тѣзи трикласни училища да се приготи онзи елементъ, който е необходимъ за да се тури начело на тия промишлени кариери; иначе, ако се задоволимъ само съ туй, ние ще повторимъ погрѣшкитѣ съ гимназиитѣ, съ земледѣлческитѣ училища и пр. и въ сѣщностъ нѣма да постигнемъ никакъвъ резултатъ. (Т. Влайковъ: Какъ ще стане това?) Азъ бихъ Ви казалъ какъ ще стане, само че не му е тукъ мѣстото.

Г. Кирковъ: Вече се говори по този въпросъ, затова ще се ограничи да говоря само по единъ въпросъ. Думата ми е за българската народна библиотека. Азъ имамъ случай да посѣтя туй здание и извлѣкохъ впечатления, които искамъ тукъ да споделѣя съ г. министра накратко. Първо, зданието е вече негодно за библиотека. То е толкова прѣтрупано — то не е било най-напрѣдъ правено за библиотека, а за клубъ, — такава тежестъ има отъ книгата, щото зданието се е спускало и една комисиия, ако се не лѣжа, отъ архитекти, е констатирила, че това здание ще се събори, ако продължаватъ да се трупатъ книжа. Ето защо, менѣ се чини, че намѣстото е сега да може да се отпусне една сума, ако не отъ Министерството на Просвѣщението, то отъ Министерството на Обществениятѣ Сгради — тамъ има извѣстни суми, — да се построи едно здание вѣтрѣ, за да се прѣнесатъ всичкитѣ книжа. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Въ § 27 има това нѣщо.) Значи, въ това отношение нѣма да говоря повече. Туй едно.

Второ едно, че книгата на библиотеката сж прѣснати. Едно голѣмо число книги сж прѣснати. Желателно е г. министърътъ, макаръ че заблѣзвамъ едно начало отъ страна на дирекцията за да се събератъ книгитѣ, желателно е, казвамъ, г. министърътъ да насърчи дирекцията, въобще да ѝ съдѣйствува, въ дадения случай, да се събератъ книгитѣ.

Трето едно има. Доколкото се научихъ — даже сега го писахъ въ вѣстникитѣ, — има унищожени книги отъ бившитѣ директори, не зная отъ кои, но има унищожени книги. Желателно е да се проучи и да се види кои сж виновникитѣ. Доколкото можахъ

да разбера, унищожени сж около 2—3.000 книги, изгорени сж просто неизвѣстно защо. Вѣроятно, че сж много. Сега виждамъ, че дирекцията почва да въвежда редъ. Виждамъ, че най-старитѣ рѣкописи, старитѣ цѣнни документи се държатъ въ едни прости шкафове. Че, г-да, възможно е утрѣ да имате пожаръ! Такива работи се държатъ въ специални каси, специални сандѣци. Не само туй, но сега за пръвъ пътъ ги завеждаатъ въ единъ регистъръ. Възможно е, доколкото азъ чухъ, много нѣща отъ тѣзи работи да сж изнесени. Съ една рѣчь, народната библиотека е водена крайно немарливо, прѣстѣпно немарливо, и понеже не е сега тукъ мѣстото да търсимъ смѣтка, азъ мисля едно да помоля г. Министра на Народното Просвѣщение: да вземе приשרце това учрѣждение, което е много важно — нѣма защо да го убѣждавамъ; да даде съдѣйствие на дирекцията да бди и да иска, щото да се тури редъ въ всичко, за да заприлича дѣйствително на една народна библиотека и, колкото е възможно, по-скоро да се построи едно здание, въ което да се турятъ всичкитѣ книжа, които има досега, и въ сѣщното врѣме да има достатъчно мѣсто и за онѣзи, които ще се купуватъ занапрѣдъ.

Това е, което има да кажа.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Доспатски има думата. (Гласове: Часътъ е 8!)

М. Доспатски: (Отъ трибуната.) Азъ нѣма да говоря много; азъ ще бѣда кратъкъ.

Г-да народни прѣдставители! Понеже се говори много по общото дѣло на просвѣщението, за мене не остава да говоря нѣщо повече.

К. Досевъ: Часътъ е вече 8.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Още 7 минути има.

М. Доспатски: Азъ ще кажа нѣколко думи.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Въ 7 минути могатъ да се кажатъ още много излишни работи.

М. Доспатски: Ще кажа нѣколко думи по единъ отдѣлъ, за който не се е говорило много и сега не се говори. Азъ търсихъ данни, за да се е говорило по този въпросъ, който, споредъ мене, е много важенъ, даже още когато се е съчинявала конституцията на Книжеството и когато се е вотиралъ законътъ за народното просвѣщение въ 1891 г., но никѣдъ не намѣрихъ материали да се е говорило по този въпросъ, а то е, именно, по народното учение или по училищата на мюсюлманитѣ, живущи въ България. (Д. Драгиевъ: То е п. § 17!) Азъ ще кажа нѣколко общи възгледи, за да не говоря послѣ. (Глъчка. — Гласове: По § 17 да се каже това! — А. Урумовъ: Сега разискваме по § 1!) Азъ нѣма да говоря по § 17, а само ще

направи моитѣ бѣлѣжки. (Отъ дѣсницата: Ама врѣмето е напреднало. — Глъчка.)

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Тишина моля!

М. Доспатски: Казватъ по § 17 да говоря; ако сте съгласни, тогава ще говоря. (Отъ дѣсницата: Добръ!) Запазвамъ си правото да говоря тогава.

К. Мирски: Азъ нѣма да говоря, г-да прѣдставители, но станахъ да възстановя единъ фактъ. Говорѣ се повече, отколкото трѣбваше тукъ да се говори, затуй никакъ нѣма да говоря по работата.

Г-нъ Благоевъ прѣдстави работата не тъй, както си е. Даже Дѣдо Манчовъ бѣше въ комисията на онова миѣние, което установи г. Министърътъ на Просвѣщението съ другаритѣ си. И г. Гешовъ, бившиятъ прѣдседателъ на бюджетарната комисия, се обърна къмъ г. министра съ думитѣ: г-нъ министре, вървамъ ще убѣдите вашитѣ другари, като имъ кажете, че всичкитѣ партии искатъ учителитѣ да иматъ еднаква плата съ учителитѣ и селскитѣ учители да иматъ еднаква плата съ градскитѣ.

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Г-да прѣдставители! Часътъ е 8. Има записанъ още единъ — г. Забуновъ. (Отъ дѣсницата: Той ще се откаже!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ не желая г. Забуновъ да се откаже. Нека му се даде думата да говори, само ще го моля да бѣде късъ. Но тъй, на което ще обърна вниманието на г. г. прѣдставители, е, че говорихме, макаръ и по първия параграфъ, но дѣйствително по цѣлия бюджетъ. Та бихъ молилъ сега, като гласуваме първия параграфъ, да имаме търпѣние да доизкараме работата докрай тъй, както направихме по нѣколко бюджета. (Отъ лѣвицата и крайната лѣвица: А а а! — Н. Габровски: Нощни засѣдания нѣма да имаме!) Азъ вървамъ, г-да, че вие схватите за врѣмето, вървамъ, че вие, освѣтъ бюджетитѣ, искате и нѣкои други проекти да прокараме. Дайте ни тая възможностъ и съ тѣхъ да се занимаемъ! (В. Димитровъ: Утрѣ подиръ обѣдъ заповѣдайте!) Имаме, г-да, още бюджета на държавнитѣ дългове, имаме свръхсметния кредитъ за тържествата, имаме приходния бюджетъ, имаме военния бюджетъ и азъ ви моля, имайте търпѣние да свършимъ този бюджетъ днесъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Г-нъ министре! Мисля, че ще бѣде по практично, понеже и тъй не вървамъ да се свърши тая вечеръ, ако утрѣ бждемъ по кратки въ говоренето, та да се свърши утрѣ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ моля г. г. прѣдставители да се свърши днесъ.

Ц. Таслаковъ: По първия параграфъ дѣйствително се говори, като че ли се говори върху цѣлия

бюджетъ, и азъ не зная върху какво можемъ да се спремъ по-нататкъ да говоримъ, за да не можемъ да свършимъ тая вечеръ. (Д. Манчовъ: Браво! Така е!) Азъ мисля, че може да се свърши прѣ-красно тая вечеръ, защото всичко, каквото трѣбваше да се говори, се каза. Не трѣбна да казваме, че нѣкой искалъ да прави нощни засѣдания. Никой не иска да прави нощни засѣдания. Цѣлъ денъ се говори върху първия параграфъ, а тъй значи, че се е говорило върху цѣлия бюджетъ. И като се изговори всичко, намъ не остава какво да кажемъ, освѣтъ да се гласува. Може би, по-нататкъ да станатъ свършено малки бѣлѣжки или прѣдложения за увеличения или намаления. Нищо нѣма да стане повече. Заради това, ако се продължи засѣданието, азъ вървамъ, че повече отъ половинъ часъ нѣма да отиде. (Отъ лѣвицата: А а а!) Ако искате постоянно да говорите, то говорѣте още 10 часа. (Отъ дѣсницата: Да се гласува!)

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Моля тишина, г-да.

Полагамъ на гласуване прѣдложението на г. Министъръ-Прѣдседателя, т. е. да се продължатъ разискванията, докато се свърши бюджетпроектътъ на Министерството на Народното Просвѣщение, и моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ това прѣдложение, да си вдигнатъ ржката. (Едни прѣдставители: Болшинство! — Други: Меншинство! Нѣма $\frac{2}{3}$!) Моля г. квестора да прѣброи.

Квесторъ И. Вобековъ: (Слѣдъ като прѣброи.) 64 гласуватъ за.

Отъ крайната лѣвица: Не е върно!

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Колко сж всичкитѣ, г-нъ квесторе?

П. Каравеловъ: Азъ не искамъ нощни засѣдания. Азъ не зная въ колко врѣме ще се свърши бюджетътъ: може и много, може и малко. Трѣбва да се отложи за утрѣ!

К. Мирски: Да се продължи единъ часъ.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Менѣ ми се струва, че въ правилника е прѣдвидено първото гласуване до 10 ч. (Отъ крайната лѣвица: 12 ч.) Ако не може да се свърши, отлага се само по себе си засѣданието.

П. Каравеловъ: Ако вие искате тъй непрѣмѣнно да ни насилите, то и ние можемъ да вземемъ мѣрки!

Квесторъ И. Вобековъ: Присѣтствуватъ всичко 95 души. (Отъ лѣвицата: Значи, нѣма $\frac{2}{3}$!)

Ц. Таслаковъ: Правя прѣдложение да се продължи засѣданието още съ единъ часъ.

Д. Манчовъ: Три мѣсеца стоимъ тукъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Болшинство. Има $\frac{2}{3}$ — съ 1 повече. Народното Събрание приема. (Лѣвицата и крайната лѣвица: Нѣма болшинство!)

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ заявявамъ съмнѣние и ви заявявамъ, че нѣмаше болшинство. Ние не сме слѣпи, слава Богу.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ехъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Понеже заявяватъ съмнѣние, тогазъ моля г. г. прѣдставителитѣ, които приематъ прѣдложението на г. Министъръ-Прѣседателя, да станатъ на крака.

А. Влажевъ: Ние работимъ по цѣли нощи въ селата, а пъкъ вие не искате да работите. Не ви е срамъ! Само да се караме!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-да! Има $\frac{2}{3}$. (Голѣма глъчка. — Прѣреkanie между г. г. К. Досевъ и А. Блажевъ.)

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вие работите, но само вдигате ръка: вие не мислите, не работите съ мозъкъ!

Квесторъ И. Вобековъ: Само седналитѣ сж 26 души.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Народното Събрание приема.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Пакъ не е вѣрно! Да стане поименно гласуване. (Дѣсницата: А а а!)

Д. Цанковъ: Ами това какво е?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Недѣйте се сърди!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Забуновъ има думата.

Я. Забуновъ: Понеже много се говори, азъ се отказвамъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 1. По него има прѣдставени двѣ поправки отъ г. Геннадиева, които ще поставя на гласуване.

Първата поправка е слѣдующата. Г-нъ Геннадиевъ желае по § 1 отъ бюджета на Министерството на Просвѣщенiето за поддържане на Чепеларското трикласно училище, вмѣсто 9.760 л., да бждатъ 14.140 л.

С. Лафчиевъ: Ами че ние нѣма ли да чуемъ обясненията на г. Министра на Просвѣщенiето? Азъ мисля, че той е длъженъ да даде обяснение.

Докладчикъ П. Шоповъ: Зорленъ ли ще накарате г. министра да говори. Ама тувафъ работа, а!

С. Лафчиевъ: Ако г. министърътъ... (Глъчка.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Нѣмате думата, г-нъ Лафчиевъ!

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ама пристѣпихме вече къмъ гласуване, г-нъ Лафчиевъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Нѣмате думата, г-нъ Лафчиевъ. Седнѣте на мѣстото си!

С. Лафчиевъ: Азъ тогава искамъ думата по § 1.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Нѣмате думата!

Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ поправката на г. Генадиева, тъй както я прочетохъ, да си вдигнатъ ръката. (Меншество.) Събранието не приема.

Втора поправка има отъ г. Генадиева.

С. Лафчиевъ: Азъ ще говоря!

Д-ръ Н. Генадиевъ: Моля ви се, искамъ думата. Прѣди да се даде на гласуване, г. Лафчиевъ иска думата. (Отъ дѣсницата: Не е истина! — Глъчка.) Моля, моля, недѣйте се вълнува! Азъ мисля, че това стана причина да не разбератъ г. г. народнитѣ прѣдставители за какво се гласува и може би при по-добро разбиране на въпроса, да гласуватъ иначе. Прѣди всичко, трѣбва Събранието да разрѣши въпроса: дали ще говори г. Лафчиевъ или нѣма да говори? Върху туй нѣщо не ви казвамъ нищо, вие рѣшете въпроса: подкачено ли е гласуването или не. Азъ мисля, че човѣкъ, който почита себе си, не може да каже, че гласуването е било подкачено. (Гласове: Подкачено бѣше!)

Г. Кирковъ: Нѣма още да сж говорили по трима отъ всѣка група, за да се счетатъ дебатитѣ за прѣкратени.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ама тукъ присѣдстваха всички. Г-нъ прѣдседателствующиятъ даже чете прѣдложение на г. Генадиева, за да се гласува кредитътъ за Чепеларското училище и тогава негова милостъ, г-нъ Лафчиевъ, стана и иска думата.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Разбира се, има право и врѣме е още.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Нѣма право — дебатитѣ сж приключени!

Д-ръ Н. Генадиевъ: Не сж приключвани дебатитѣ! Азъ искамъ думата по прѣдложението си и

нѣма да бждатъ приключени на 12 ч. Азъ искамъ думата. Вие можете да не допуснете да говори, но азъ искамъ думата. И азъ бихъ желалъ да Ви види да нарушите правилника, което е ваше чедо.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ние желаемъ да ви докажемъ, че можемъ да седимъ цѣла нощъ, и до утрѣ даже.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Геннадиевъ! Азъ ще направя една бѣлѣжка, понеже седя тукъ и виждамъ всичко, което се върши. Ако искате правото, г. Лафчиевъ даже не поиска думата, а само пожела да чуе мнѣнието на г. министра. (С. Лафчиевъ: Тѣй!) Тогава рекоха му, че това е негова работа, то е работа на г. министра, да дава мнѣние или не.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И слѣдъ това г. Лафчиевъ иска думата.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Слѣдъ това поставихъ на гласуване Вашата поправка.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Кой казва това? Кой членъ на правилника го пише.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Защото сж прѣкратени дебатитѣ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Не сж прѣкратавани дебатитѣ.

В. Димитровъ: Когато настѣпи 8 ч., стана дума дали да се прѣкратятъ дебатитѣ или не, т. е. да се продължи ли засѣданието или не. Слѣдъ това стана гласуване при ставане на крака и се констатира едно болшинство съмнително, спорно, но слѣдъ това г. Лафчиевъ стана и попита: нѣма ли г. Министърътъ на Просвѣщението да отговори. (Отъ дѣсницата: Не е вѣрно това!)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моли, на зѣте тишина, г-да!

В. Димитровъ: Въ този моментъ г. прѣседателствующиятъ почна да чете това...

И. Вобековъ: Че ние сме били тукъ, г-нъ Димитровъ — какво говорите?

В. Димитровъ: Това говоря, че не сж прѣкратени дебатитѣ. Г-нъ Лафчиевъ като чу, че г. министърътъ не иска да отговори, имаше право да вземе думата. Въ тоя моментъ, когато му се заяви, че г. министърътъ не иска да отговори, той поиска думата. Като е така, тогава какъ така сж прѣкратени дебатитѣ?

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Моли ви се. Но, прѣди да се обърне къмъ г. Министра на Просвѣщението, г. прѣседателствующиятъ

пиятъ бѣше вече прочелъ прѣдложението на г. Геннадиева, а съ това, че се прочете прѣдложението и се пристѣпи къмъ гласуване, не може да става вече никакво разискване.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Това не е правилентъ възгледъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моли ви се, г-да! Вѣрно е, че щомъ се пристѣпва къмъ гласуване, прѣнията се приключватъ.

С. Лафчиевъ: Г-нъ прѣседателю! Искамъ думата!

Прѣседателствующъ А. Франгя: По кой въпросъ?

С. Лафчиевъ: Азъ дойдохъ прѣдъ Васъ и Ви казахъ, че прѣдложение не искамъ да прави, понеже азъ се надѣвамъ, че нѣкои отъ моятѣ мисли може да усвои г. министърътъ, и заради това нѣма пужда да прави прѣдложение. (Докладчикъ П. Шоповъ: Направѣте прѣдложение.) Азъ казахъ това на прѣседателя и нека той да каже, не бѣше ли така?

Ц. Таслаковъ: Азъ искамъ думата по случившето се.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моли ви се, па зѣте тишина!

Г-нъ Лафчиевъ! Прѣди 5 минути Вие дойдохте и азъ Ви се помолихъ, като Ви казахъ: ако имате прѣдложение, дайте го, ще го положа на гласуване; а Вие казахте: понеже не съмъ го направилъ, ще искамъ да го направя, но може би нѣкои отъ тѣзи прѣдложения да ги приеме г. министърътъ, затуй нѣма да го дамъ. Тѣй ли е?

С. Лафчиевъ: Да, тѣй!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Ако сега го имате, дайте го.

С. Лафчиевъ: Ще го дамъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Тогава нѣма какво да говорите.

С. Лафчиевъ: Именно по туй ще говоря. (Глъчка.) Гласува се бюджетъ, министърътъ мълчи — какъ ще се управлява това просвѣщение?!

Докладчикъ П. Шоповъ: Зорленъ ли ще го карате да говори?

С. Лафчиевъ: Той е Министъръ на Просвѣщението и трѣбва да отговори! (Глъчката продължава.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Излишно е да се прѣпираме за работи, съ които нѣма да постигнемъ нищо.

Д-ръ Н. Геннадиев: Вие сте кривъ, г-нъ прѣдседателю, защото още не сте констатирани болшинство за продължение на засѣданието.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Лафчиевъ, напишете прѣдложението си.

Н. Габровски: Въ нощни засѣдания сѣ ще говоримъ!

Министъръ П. Абрашевъ: Въ правилника сѣ прѣдвидени тѣзи засѣдания, г-нъ Габровски. Когато вие прѣчите на работата денемъ, ние ще работимъ когато можемъ.

П. Каравеловъ: Вие сте вчерашень!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Въ правилника не е прѣдвидено да се казва, че сѣ 26 души. Когато г. Коновъ ги прочете седнали 38. Тази фалшификация е причината на всички скандали. (Отъ дѣсницата: Не е истина!)

И. Вобековъ: Ти да мълчишъ!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: А знаете ли г. Коновъ какво заявява? (Отъ дѣсницата: Какво?)

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Че вие фалшифицирате вота! Че това е причина на скандала. Ще поправите грѣшката — тогава само ще продължаваме.

П. Каравеловъ: Въпросътъ е ясенъ. Бюджетопроектътъ се състои отъ 16 члена, а ние сме разгледали само единъ. То не зависи отъ количеството на параграфитъ, защото параграфитъ могатъ да бждатъ много, но училищата сѣ еднообразни, а тукъ се почва разнообразенъ материалъ. (Докладчикъ П. Поповъ: 36 параграфа сѣ!) Значи, прѣпирни ще имаме голѣми — азъ още отсега ги прѣдсказвамъ. Нѣма сѣ нощни засѣдания да го рѣшаваме. Сѣ обструкция работа не се върши. Ние сме много словоохотливи — признавамъ това; но сега да рѣшимъ, прѣзъ нощта да свършимъ бюджета, това азъ го не одобрявамъ. Само единъ параграфъ сме прѣгледали, а оставатъ още 35. Нека ги разгледаме утрѣ. Азъ мисля, че това ще бжде по-правилно. Сега е 8½ часътъ; докога ще я карате, до 12 ли? Азъ много съжалявамъ, че прокарваме бюджети въ нощни засѣдания: то е несправедливо и неприлично. Ако ще тръгнемъ по този пътъ да измъчваме единъ другото, тогава ние ще вземемъ мѣрки.

Министъръ П. Абрашевъ: И безъ туй ги взехте!

П. Каравеловъ: Не сме ги взели!

Н. Габровски: Много сте младъ още!

Министъръ П. Абрашевъ: Толкова колкото сте и вие.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Моля ви се, трѣбва да признаемъ всички, че засѣдаваме вече цѣли 3 мѣсеца, и мисля, че не сме дали поводъ да се прѣдполага, че ние сме искали да измъчваме нѣкого. И най-накрая, ако сме измъчвали, ние сме измъчвали себе си. Истина е, ние засѣдаваме всѣки денъ, но ми се чини, че това бѣше нашъ дългъ, защото навѣнъ щѣха да кажатъ, че ние сме се стѣрали да не работимъ. Всѣкога сме засѣдали отъ 2—8 часътъ и твърдѣ рѣдко сме продължавали за часъ-два. Сега е доста напрѣдвало врѣмето. Азъ казахъ сѣ какво остава да се занимаемъ и да гласуваме.

П. Каравеловъ: И вѣрвамъ, че не ще успѣемъ. Убѣденъ съмъ въ това.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ искамъ да поработимъ, та да прокараме нѣкои и други законопроекта.

П. Каравеловъ: И азъ искамъ!

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Е, дайте ни тогава тази възможность.

П. Каравеловъ: Но нощемъ не можемъ да рѣшаваме — уморени сме.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нъ Каравеловъ, вие, който се въодушевявате отъ английската парламентарна практика, знаете, че англичанитъ като почнатъ отъ слѣдъ обѣдъ, продължаватъ до срѣдъ нощъ. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Никога прѣди 7 не захващатъ!) И на 4. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Засѣданието може, но не и дебатитъ.) Слѣдователно, можемъ, ми се чини, да направимъ едно изключение и да продължимъ този бюджетъ. Толкова повече; г-нъ Каравеловъ, че азъ знаа че има достатъчно параграфи, но ако бѣхте прѣзъ цѣлото врѣме, когато се говори по § 1, трѣбва да сте заблѣжлики, че говоритъ на г. г. ораторитъ не се отнасяха само до § 1, ами въобще по бюджета, (П. Каравеловъ: Въ това съмъ съгласенъ!) и, слѣдователно, много въпроси сѣ обяснени. Ще има понѣкога да се говори, но сѣ ще свършимъ скоро. (П. Каравеловъ: Ние нѣма да свършимъ и до 10 часътъ. А трѣбва да ядемъ.) Ако видимъ най-сетнѣ, че до 10 не можемъ да свършимъ, азъ ви давамъ дума, че ще прѣкъснемъ.

П. Каравеловъ: И азъ искрено съжалявамъ, ако продължаваме.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Грѣшката е въ начина на гласуването и тамъ се озлобиха хората.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Моля, да не губимъ повече врѣме. Най-послѣ направѣте тази концесия, да работимъ до 10 ч. Ние имаме формално право, подиръ този вотъ да настояваме, но ние не искаме.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Нѣмате право. Азъ бихъ Ви отстъпилъ формалното право, при всичко че не би било точно, защото азъ заявихъ съмнѣние и нищо не стана.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Нали гласувахме втори пътъ?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ заявихъ съмнѣние и за този втори пътъ и не искахъ да извади на пазаръ това, което стана тукъ. Г-нъ Коновъ е чель хората: 38 седнали, а г. Вобековъ казва 26. На туй нѣщо азъ не настоявамъ. Азъ ви казахъ отначало, че ние много по-скоро ще вършимъ работа, ако бждемъ отстъпчиви едни къмъ други. Вчера засѣдавахме безъ отидхъ; днесъ засѣдаваме сжщо и нѣмаме врѣме да вечеряме. Има хора, които нѣматъ нужда отъ почивка, но онии, които работятъ съ мозъка, разглеждатъ единъ бюджетъ, мисля, че иматъ нужда да си починатъ. Мисля, че по-добрѣ ще бжде да вдигнемъ засѣданието сега и ще бждемъ въодушевени отъ желанието утрѣ да бждемъ по-кратки и така по-скоро ще свършимъ. Ние никога не сме прѣчили. Ако щете, можемъ да рѣшимъ да засѣдаваме и прѣди пладнѣ, при всичко че нѣма нужда отъ това. Азъ съмъ правилъ и вамъ туй прѣдложение. Но дайте ни възможность да си отидемъ да вечеряме, бе джанжмъ!

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ пъкъ прави прѣдложение вамъ, да направите отстъпка и да потраете до 10 ч. Направѣте вие тази отстъпка!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Не намирате ли, г-нъ министре, че подиръ този начинъ на вотиране, ние сме по-прави да искаме да се тури край на тази работа и да се вдигне засѣданието? Съ взаимно съгласие като се вдигне засѣданието, тогава нѣма... (Глъчба.)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: До 10 часѣтъ да се продължи.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ние нѣма да признаемъ, че вотътъ е неправиленъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Ама тогава пъкъ ние трѣбва да признаемъ, че не сме били прави.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нъ прѣдседателю, § 1 нека се гласува.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има 3-ма души да искатъ думата. По кой въпросъ искате думата, г-нъ Такевъ?

М. Такевъ: По този въпросъ азъ искамъ да кажа на г. Данева: нека излѣзе изъ мозъка на болшинството, че нѣкои желаятъ да правятъ обструкция. Г-нъ Даневъ ще си спомни 1899 г.; когато ние искахме да правимъ обструкция, ние я

правѣхме. Ако ние желяемъ да правимъ обструкция, г-нъ министре, то е много лесно. Вие ще рѣшите сега да засѣдаваме до 12 часѣтъ, азъ ще взема думата и ще говоря 8 часа. Когато желяя да правя обструкция, тогава ще ме слушате; ще отидете въ бюфета, ще ядете, ще спите, но азъ ще говоря. Но никой това намѣрение нѣма. Ние желяемъ частъ по-скоро да се свърши работата. Каквото имахъ да кажа, азъ го казахъ въ 5—10 минути. Завчера приехме бюджета на Вътрѣшнитѣ Работи, вчера бюджета на Външнитѣ Работи, днесъ на Просвѣщенieto прокарваме. Даже, ако обичате, може да бжде обидно за министерството, но ние à la légère вдигаме рѣка като машина. Ние се карахме за дреболии, а когато се касае да се говори за бюджета, ние отиваме да гласуваме 30 параграфа за 25 минути. Дайте ни, слѣдователно, възможность. Искате да прокарате бюджетитѣ, ще ги прокарате. Никой не желяе днесъ да прави обструкция, но спомни стоехме до 10 часѣтъ, отидохме си и не можехме да намѣримъ храна. Второ, вънъ отъ това, станахме смѣшни на хората, че гледаме прѣзъ прѣсти на бюджетитѣ. (Отъ дѣсницата: А а а!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Никога въ България не се е разисквалъ бюджетъ така, както въ тази сесия.

В. Димитровъ: Съ такава американска бързина не е миналъ ни единъ бюджетъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нъ Димитровъ, младъ депутатъ сте.

В. Димитровъ: Признавамъ, но доколкото съмъ слѣдилъ българския общественъ животъ, знаа това нѣщо.

М. Такевъ: Още една дума, г-да прѣдставители. Щомъ като ние искаме да работимъ и да свършимъ работа, до 1 августъ — а това е общо желяние, — азъ съмъ напълно съгласенъ да засѣдаваме и прѣди обѣдъ, стига да желяемъ да работимъ. Ако комиситѣ нѣматъ работа, нека засѣдаваме и прѣди обѣдъ отъ 8 до 12 часѣтъ и слѣдъ обѣдъ отъ 2 до 8 часѣтъ. Но ние сме викали пай-много противъ режима на народницитѣ отъ тѣхнитѣ ношни засѣдания. И вчера четохъ въ в. „България“, че тѣ, народницитѣ, съ електрическа бързина минавали бюджетитѣ и разнитѣ законоположения. Защо сега и вие правите това? Никой не желяе да прави обструкция. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: До съмнало сж траяли засѣданията едно врѣме!) Вие знаете какво се е правило въ VIII, IX и X-то Обикновени Народни Събрания, и затова ще моли г. Абрашева да не прѣжесва хора, като г. Каравелова и други, които сж били отъ 20 години народни прѣдставители въ тия Събрания. Защото г. Абрашевъ е още чиракъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Азъ не мога да търпя, когато се говорятъ свършено невѣрни работи.

Азъ ви казвамъ, че не можете да правите сега такава обструкция, каквато сте правили въ 1898 г. Защото общественото мнѣние ще ви осъди. Защото онова правителство, което е било тогава, го нѣма днесъ.

М. Такевъ: Тѣй ли? Азъ Ви моля, г-нѣ Министъръ-Прѣдседателю, като ръководител на Събранието, като шефъ на това болшинство, да се съгласите да не правимъ ноцни засѣдания, а да рѣшимъ утрѣ въ 9 часъта да имаме засѣдание. Ноцно врѣме недѣйте засѣдава! Нѣмамъ нищо ако засѣдаваме и прѣди обѣдъ. (И Вобековъ: Комисииѣ кога ще засѣдаватъ?) Добрѣ, тогава утрѣ въ 2 часъта точно да почнемъ и да работимъ до 8 часъта.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Да се гласува първиятъ параграфъ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има двама души, които сж искали думата, г. Лафчиевъ и г. Статковъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: По продължение на засѣданието нѣма какво да говоримъ, а ще трѣбва да се гласува § 1.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: По продължение на засѣданието имамъ да говоря.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Сериозно ли мислите?

Д-ръ Геннадиевъ: Сериозно! Дайте ми думата.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Дайте думата на г. Геннадиева!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Получихте ли приказъ, г-не прѣдседателю, да ми дадете думата?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Съ това искахъ да кажа, че ако искате да говорите, готови сме да Ви слушаеме.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Азъ казахъ, каквото искахъ да кажа. Заяви се съмнѣние по гласуването, да се гласува поименно и ще видимъ кой е правъ. И ако е вѣрно, че е било болшинство, нѣма защо да бѣгаме.

Министъръ Х. Тодоровъ: Ако г. Лафчиевъ има да направи нѣкои прѣдложения, може да ги направи сега. Той е мислилъ, че не се е пристъпило къмъ гласуване. А пъкъ азъ ако се въздържахъ да говоря, то бѣше само за да не отегчавамъ Събранието. (Отъ крайната лѣвица: А а! — Н. Габровски: Вие сте новъ министъръ на Просвѣщенieto — желателно е да Ви чуемъ!) Не искамъ да кажа съ това г. Лафчиевъ да не говори. Ако той има прѣдложения да прави, може да ги прѣдстави и ще се гласуватъ.

В. Статковъ: Г-да прѣдставители! Азъ мисля, че не може да става въпросъ, че не е гласувано. Гласува се всичко, прие се и нѣма никаква фалшификация. Но азъ едно нѣщо ще моля, г-да прѣдставители. Ще моля г. Министъръ-Прѣдседателя, ако е възможно, да се съгласи да отложимъ сега засѣданието и утрѣ въ 9 часъта да начнемъ. Защото двѣ нѣща трѣбва да признаемъ всинца: първото е, че сме уморени, снощи стояхме до късно и сега, поне за мене си говоря, че азъ съмъ уморенъ много, и, второ, което е много важно, че ние трѣбва да работимъ. Върху това, вѣрвамъ, никой нѣма да откаже, че намъ омръзна да ни питатъ хората всеки денъ, докога ще стоите тукъ. Заради това азъ ще моля, ако се съгласи г. Министъръ-Прѣдседателъ...

В. Димитровъ: А не Ви омръзна да ходите 20 пѣти въ Враца?

В. Статковъ: Ходилъ съмъ на основание на правилника само единъ пѣтъ. Моето отсъствие не Ви е прѣпятствало тукъ да говорите по цѣли часове и дни празни работи. Когато вие, отъ лѣвицата, настоявате толкова силно да се говори толкова по дребни работи, позволѣте ни да мислимъ, че вие правите това съ цѣлъ да се протака Народното Събрание. (Ан. Коновъ: Ние само заявихме, че вотътъ не бѣше формално направенъ.) Утрѣ прѣди обѣдъ и подиръ обѣдъ да има засѣдание.

С. Лафчиевъ: Г-да прѣдставители! Г-нѣ Министъръ-Прѣдседателъ каза, че е говорено обширно по бюджета; азъ заявявамъ, че имамъ да говоря по всичкитѣ параграфи. По-прѣди, които говориха, говориха по § 1. А сега азъ бихъ се присъединилъ къмъ прѣдложението на г. Такева: нека да има засѣдание и прѣди обѣдъ отъ 9—12 и слѣдъ обѣдъ отъ 2 до 8 ч., а сега да прѣкъснемъ засѣданието, понеже сме уморени.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Дѣйствително ли сте уморени и не можете да продължавате до 10 ч.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Не се съмнѣвайте.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ако сте дѣйствително уморени, тогава добрѣ.

С. Лафчиевъ: Азъ заявявамъ, че съмъ дѣйствително уморенъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ ще моля тогава да гласуваме първия параграфъ и утрѣ да имаме засѣдание въ 9 часъта.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване прѣдложението на г. Министъръ-Прѣдседателя. (Гласове отъ крайната лѣвица:

Параграфът да се гласува.) Тогаз ще гласуваме втората поправка на г. Генадиева.

Д-ръ Н. Генадиев: Ако мислите сами Вие, че не се е разбрало добръ, положете на гласуване първата поправка, защото изновждамъ Ви искрено, че азъ самъ не чухъ за що се гласуваше.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Генадиевъ прѣдлага въ първата поправка слѣдующето: (Чете.) „Прѣдлагамъ сумата по § 1 на Министерството на Народното Просвѣщение за поддържане Чепеларското трикласно училище, вмѣсто 9.760 л., да бѣде 14.640 л.“ Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Втората поправка е слѣдующата: (Чете.) „Прѣдлагамъ сумата по § 1 на Министерството на Народното Просвѣщение, за поддържане Станимапското трикласно училище, вмѣсто 11.600 л. да бѣде 17.400 л.“ Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Има трета поправка, прѣдлагана отъ г. Лафчиева, тя е слѣдующата: (Чете.) „Да се закритъ дължноститѣ: първо, волнонаемъ учителъ и, второ, помощникъ-градинарътъ при Висшето училище.“ Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Друга поправка, която прѣдлага пакъ г. Лафчиевъ, (Чете.) „Да се унищожатъ дължноститѣ: първо, заведующъ етнографическата сбирка при Народния музей въ София; второ, поддиректоръ при Народната библиотека и музей въ Пловдивъ.“ Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тая поправка на г. Лафчиева, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Слѣдва още една поправка отъ г. Лафчиева: (Чете.) „Да се отнематъ, като неосновани на законъ, прѣдвиденитѣ въ бюджета възнаграждения по 300 л. на директоритѣ на трикласнитѣ мъжки и петокласнитѣ дѣвически училища въ София.“ Моля ония г. г. народни прѣдставители, които

приематъ тая поправка на г. Лафчиева, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Полагамъ на гласуване параграфа, както се докладва отъ г. докладчика. (Т. Влайковъ: Не както се докладва, а съ поправкитѣ, които направилъ е министърътъ. — Министъръ Х. Тодоровъ: Съ поправкитѣ.)

Полагамъ на гласуване § 1 и моли ония г. г. народни прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Прѣдлагамъ да имаме засѣдание утрѣ въ 9 ч. и да продължава бюджетътъ по Министерството на Народното Просвѣщение, бюджетътъ на държавнитѣ дългове, на Министерството на Войната и приходниятъ бюджетъ. Моля да се гласува това мое прѣдложение.

Ц. Таслаковъ: Г-да прѣдставители! Вие работите тукъ само подиръ обѣдъ и се енервирате дотолкова, щото не можете да продължавате работата, а сега искате да засѣдавате и сутринъ и вечеръ. Азъ мисля, че и въ такъвъ случай нищо нѣма да направимъ. Сега ще си отидемъ и ще дойдемъ въ 9 ч., а докато се отвори засѣданието, ще стане 10 и въ 12 ч., ще си отидемъ на обѣдъ и ще почнемъ пакъ подиръ обѣдъ въ 3 ч. Заради това азъ прѣдлагамъ да се съберемъ въ 3 ч., да работимъ до 8, да си отидемъ да ядемъ и да продължимъ работата до 10 ч. Това прѣдложение правя и моля да се гласува.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Да се гласува моето прѣдложение.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване прѣдложението на г. Министъръ-Прѣседателя: да имаме утрѣ въ 9 ч. засѣданне, въ което да имаме продължение разглеждането бюджета на Министерството на Народното Просвѣщение и подиръ него другитѣ бюджети, и моля ония г. г. народни прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. и 45 м. вечерята.)

Прѣседателъ: Д. Цанковъ.

Секретаръ: М. Доспатски.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.

Подпрѣседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.